INSTITUTUL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

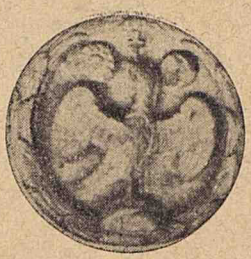

VOL. XXV, N-le 1-3. IANUAR-MART 1939.

www.dacoromanica.ro

Comitetul de direcţie: *N. Bănescu,* profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor,* profesor la Universitatea din Cernăuţi.

Comitetul de redacţie: *D. Berciu,* profesor secundar. *V. Brătulescu,* directorul Muzeului de Artă religioasă. *N. A. Constantinescu,* conferenţiar la Universitatea din Bucureşti. *Maria Holban,* profesoară la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie. *C. J. Karadja,* consul general. *Emil C. Lăzărescu,* profesor secundar. *Şt. Meteş,* directorul Arhivelor Statului din Cluj. *Valeriu Papahagi,* profesor secundar, *Iulian M. Peter,* inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoţeanu,* profesor la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie, directorul Arhivelor Statului. Secretar de redacţie: *Virginia Sacerdoţeanu.*

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia, se trimet d-lui N. Iorga, Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", Str. Banu Mărăcine, 1, Bucureşti.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat, preţul volumului complet se ridică la 300 lei, iar al numărului la 80 lei.

CUPRINSUL

Articole: Pag.

N. Iorga: Ce inseamnă astăzi concepţia istorică (lecţie de deschidere de la Universitatea din Bucureşti, 31 Octombre 1938) . . . 1-13
N. A. Constantinescu: Noua Istorie a Rominilor de N. Iorga, VI, Monarhii 14-34
N. Iorga: Cum a fost ocupaţia din 1916-8 (o mărturie germană) . . 34-44
C. Göllner: Existenţa şi activitatea lui Salis 44-49
N. Iorga: Maramurăşul nostru (conferinţă la radio a d-lui N. Iorga, 21 Decembre) 49-56
George B. Popescu: O rugăciune a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino. 57-60
N. Iorga: Ceva nou despre studiul istoriei universale la Romini pe la 1840 60-65
Ştefan Manciulea: Graniţa de Apus a Rominilor din vechea Ungarie . 66-77

Dări de samă:

I. Nistor: *Corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare austriece (1798-1812)* (N. Iorga) 77-84
L. M. Ugolini: *Butrintò; il mito d'Enea; gli scavi* (D. Berciu) . . . 84-87
P. P. Negulescu: *Destinul omenirii* (N. Iorga) 87-88
O. Górka: *Nieznamy żiwot Bajezida II* (Valeria Costâchel) . . . 88-89
Emil Virtosu şi Ioan Virtosu: *Aşezămintele Brincoveneşti, O sută de ani de la înfiinţare* (N. Iorga) 89-91
F. Milleker: *Vorgeschichte des Banats* (D. Berciu) 91-92
Sterie Diamandi: *Eroii revoluţiei ruse: Lenin, Trotski, Stalin* (Valeria Costâchel) 92-93
G. T. Nicolescu Varone: *Jocurile naţionale* (N. Iorga) 93
Cronică: 94-97
Notiţe: 97-100

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXV-lea, n-le 1-3. Ianuar-Mart 1939.

Ce înseamnă astăzi concepţia istorică[1]

Îmi face o deosebită plăcere să revăd pe cei cunoscuţi şi să întîlnesc întăia oară pe cei cari acum s'au înscris în Universitate.

După un obiceiu „vechiu", pe care înţeleg a-l păstra, lecţia întăiu de istorie universală trebuie să atingă un subiect în legătură cu materia pe care o predau, dar să se ţină în linia unor anumite generalităţi şi, de la o bucată de vreme, cred chiar că generalităţile acestea nu au să se ţină numai în regiunea înaltelor teorii, despre care o să vorbesc îndată, ci să se coboare la realităţile, foarte serioase, ba chiar tragice şi ameninţătoare, din timpurile noastre, pentru ca şi studiile acestea istorice să aducă un folos în marea luptă pe care o duce omenirea pentru drept, şi unele popoare pentru însăşi existenţa lor.

Acest punct de doctrină, pe care l-am fixat la început, cere o explicaţie, şi vin la explicaţia aceasta.

Problema Universităţilor s'a pus pretutindeni, cum s'a pus problema întregii culturi a timpurilor noastre. Până acum cîţiva ani problema aceasta nu exista; acum ea se impune oricui: şi observatorului celui mai superficial şi spiritului celui mai indiferent i se impune problema şcolii în întregime, ca şi problema tuturor lucrurilor care, în afară de şcoală, represintă cultura.

Formele de odinioară, *formalităţile* goale, care începeau cu nimicuri şi se terminau cu o diplomă, acestea trebuie considerate ca isprăvite. Distribuţia simplă de acte care înseamnă valoarea cuiva într'un moment, valoare care poate să nu mai existe după trecere de câţiva ani, e un lucru al trecutului. Niciodată omenirea n'a fost silită să aibă o conştiinţă mai deplină şi mai adîncă a greutăţilor în mijlocul cărora trăieşte. Ce s'a făcut atâta vreme, de multe ori în forme extraordinar de ele-

[1] Lecţie de deschidere de la Universitatea din Bucureşti (31 Octombre 1938).

www.dacoromanica.ro

gante, ca şi când totul s'ar fi terminat şi ar rămânea numai un fel de danţ ştiinţific, pe care unii îl făceau cu însuşiri extraordinare şi cu o grijă deosebită de a păstra anumite aparenţe estetice, aceasta e o jucărie de care hotărît trebuie să ne despărţim. Nu mai avem vreme de aşa ceva. Ni trebuie conştiinţa că, orice s'ar face pentru a continua acest joc elegant, el nu înseamnă decât timp pierdut. Viaţa înfăţişează înaintea noastră grozave probleme, care cer neapărat, şi pentru un Stat şi pentru o naţiune şi pentru clasele sociale şi pentru deosebitele categorii şi pentru orice individ, să fie imediat şi bine resolvate.

Fiindcă, altă dată, făceai o greşeală care se însemna şi criticà prin reviste, prin discuţii publice şi nu era mare lucru; pe urmă reveniai la acelaşi obiect pe o cale mai bună şi ajungeai la resultate mai satisfăcătoare. Acuma nu: totul este, ca să întrebuinţez o foarte veche formulă din vechiul nostru drept de odinioară, totul este *„în ruptul capului“*, adecă, dacă se săvîrşeşte într'o societate o anumită greşeală, societatea aceasta se duce de rîpă, şi execuţia se face aşa de răpede, încât cel care a făcut greşeala, n'are vreme să se adreseze la altă instanţă. Ceia ce ieri încă se părea că este lucrul de căpetenie şi care era în legătură cu o anumită orînduire interioară, democratică, fascistă, comunistă, cade pe planul al doilea. Acuma nu mai este vorba *cum* este orânduită societatea naţională, ci dacă societatea naţională îşi păstrează un anumit teritoriu. S'a dărîmat complect sistemul care întrebuinţează toate armele ca să zugrume pe cine îi stă înainte, pe cine împiedecă de a pune mîna pe o anumită pradă, aşa încât regimul violenţei, în mîna particularilor în serviciul unor anumite doctrine, cu toate consecinţile pe care, din partea celorlalţi, astfel de violenţe le trezesc, e un lucru de ieri. Acum se cere, nu ca o parte din societate să ia contra alteia o anumită atitudine, căutînd s'o convingă, sau să se întrebuinţeze alte arme, până la condamnarea la moarte a unui grup din societate de către celalt, care-i răspunde prin condamnarea la închisoare, ci se cere altceva: *o întreagă societate trebuie să se simtă solidară dacă vrea să trăiască;* ea trebuie să recurgă la toate mijloacele materiale şi la toate *forţele morale*, din care pleacă mijloacele materiale. Credeţi că Germania lui Hitler sau Italia lui Mussolini au plecat de la dorinţa de a fabrica tunuri? Dorinţa de a fabrica tunuri şi avioane şi gaze asfixiante, aceasta pleacă de la *o anumită con-*

www.dacoromanica.ro

vingere, de la *o viață morală care poate fi potrivită cu morala obișnuită,* dar *poate să încerce și altfel a ajunge la scop,* însă, înainte de toate, *o anumită activitate sufletească trebuie creată și întreținută.*

Și Universitatea are un foarte mare rol în aceasta.

Dați-mi voie, acum, să amintesc anumite lucruri din trecut, din trecutul de la noi sau de aiurea, mai apropiat sau mai depărtat, în care ilusii curioase s'au ivit, în ce privește rostul Universității.

Vedeți, eu discut deocamdată rostul Universităților și, pe urmă, voiu arăta, în Universitate, care este rostul catedrelor de istorie, sau, mai bine, pentru că sînt multe catedre, profesori mai puțini, trebuie să fie întâiu profesorii de istorie și pe urmă catedrele.

La Universitate este o misiune națională, care ea trebuie servită cu toate mijloacele. Trebuie scormonit în sufletul acestor oameni. Cu arheologia, care scormonește în cenușa morților, s'a ajuns la resultate frumoase, dar trebuie scormonit în sufletul celor vii.

Cu privire la ilusiile de odinioară, încep mai de departe, și de aiurea. Mi-a căzut în mînă o curioasă carte de istorie a Franciei. Eu cunoșteam pe autor, îl cunoaște toată lumea, a fost și pe la București pe vremuri: trebuia să între în serviciul unui boier și a povestit drumul lui până la noi; probabil că înlăuntru vorbia și despre lucrurile văzute în societatea noastră, dar nu s'a tipărit decât partea care merge până la Viena. E vorba de Victor Duruy, din a cărui carte de Istorie Universală, tradusă în românește, au învățat cunoștința trecutului, din vechile timpuri ale Grecilor și Romanilor până dincolo de Revoluția francesă, atîtea generații. Victor Duruy, care a fost colaboratorul lui Napoleon al III-lea, acela care îi dădea material pentru „Istoria lui Cesar", o personalitate importantă și supt raport didactic, fiind creatorul învățământului francez, pe la 1860, a publicat o carte, redactată cu cîțiva ani înainte, în care și-a propus să presinte istoria Franciei altfel decît până atunci. Planul lui se vede foarte bine în ce privește alegerea ilustrațiilor: înlăuntru nu sînt portrete aproape de loc: nu există Ludovic al XIV-lea, nu există nicio figură din secolele înaintea Revoluției. Revoluția nu este repre-

www.dacoromanica.ro

sintată prin niciun portret; nici ceia ce a urmat pe urmă nu este însemnat prin astfel de represintări personale; lipseşte chiar şi Napoleon al III-lea, pe care Duruy l-a servit. Şi, în loc, ce este? În loc, sînt vederi din Franţa.

O ciudată concepţie: detronarea factorilor umani şi înlocuirea lor prin simboluri naţionale, care sînt vederile de castele, de biserici, de oraşe, căci el îşi impusese să nu aibă emoţii. Ce curios este să creadă cineva că se poate vorbi de oamenii din orice vreme, pănă la un Faraon egiptean cuceritor, pănă la un nenorocit de mic rege, cucerit de armatele Egiptului, ale Haldeii şi Babilonului, să se poată vorbi de orice fel de oameni fără emoţie! *Nu se poate scrie istoria fără o adâncă simţire.*

Căci istoria este viaţa omenească, problemele de odinioară sînt problemele de acum; în altă formă, cu alţi oameni, este aceiaşi umanitate care se înduioşează şi se frînge, aceiaşi umanitate, cînd, ajunsă la scopurile ei, cînd călcată în picioare şi strivită. Şi nu se poate să te apropii fie şi de oameni cari au murit acum patru mii de ani fără ca lucrurile şi durerile lor să nu aibă răsunet în sufletul tău.

Dar şi istoria aceasta anonimă, fără ilustraţii, care înşeală pe Duruy, îl duce la lacrimi de sînge pentru neomeniile Comunei: plînge zecile de mii de cărţi din Biblioteca Louvrului, pe care aceşti Roşii din 1871 le-au distrus. După ce a înlăturat oamenii, cînd ajunge la conclusie, de-odată, pentru că este vorba de interesul ţării lui, valul acesta, pe care a căutat să-l împiedece prin ridicole zăgazuri de obiectivitate, vine asupra lui şi-l copleşeşte.

Îşi închipuiau deci mulţi oameni, pe vremea aceia, că se poate scrie istoria fără a însemna rolul marilor personalităţi.

Era un fel de reacţiune împotriva vechii istorii biografice, care credea că, dacă alegi oamenii şi li presinţi biografiile, ai o epocă. Şi atunci a venit această reacţiune, cu izgonirea personalităţilor, şi astfel s'a ajuns la *mişcarea maselor* sau la cine ştie ce acţiune a solului sau a unor forţe obscure. Ce s'a întîmplat? Greşelile pe care le săvîrşesc istoricii, şi le îndreaptă une ori ei singuri, alte ori le îndreaptă alţi istorici; sînt însă casuri cînd le îndreaptă opinia publică. Istoricul nu ştie ce răsunet are cartea lui în această opinie, dar *opinia judecă*. Noi trebuie să ne închipuim că sîntem încunjuraţi de ochi aţintiţi asupra noastră, şi se poate întîmpla să nu auzim sentinţa care se rosteşte în

www.dacoromanica.ro

sufletul celor ce se servesc de aceşti ochi. Dar *cine rectifică mai mult greşelile de metodă istorică sînt evenimentele:* este viaţa care s'a desfăşurat pe urmă.

Astfel se ştie că, şi acum, în anume locuri, se consideră naţiunile în totalitatea lor, — „regimul totalitar" —, că individul nu înseamnă acolo nimic, că a-i răpi libertatea nu este un păcat, că a-l împiedeca de a gîndi sau de a-şi exprima gîndirea este un lucru îngăduit. Orice guvern fascist nu dă voie comunistului şi orice guvern comunist nu dă voie fascistului, şi mai ales amîndouă nu dau voie să se exprime păreri deosebite de părerile simpliste, prin urmare false, şi ale fascistului şi ale comunistului.

Credinţa de odinioară era, deci, şi ea, că masele hotărăsc şi indivizii nu represintă nimic.

Cînd am întrat în Academia Romînă, tărziu, după un lung stagiu de membru corespondent, în deosebire de timpurile noastre, cînd membrii corespondenţi vin, se aşează între ceilalţi, iau parte la discuţii şi mai, mai să înlocuiască pe membrii activi, cînd am întrat în Academie, zic, problema aceasta mi s'a pus şi mie: masele sau indivizii. Şi atunci eu am fost de părere că *şi masele şi indivizii hotărăsc în măsura în care au caracter dinamic şi representativ.* Viaţa unei societăţi poate fi exprimată anonim într'un moment, şi se poate întîmpla, în altul, ca masele acestea să nu fie capabile de a da o direcţie şi de a înfăţişa ceia ce represintă spiritul unei societăţi şi acesta să se adune într'un om cum se adună razele într'un punct luminos: sufletul naţional să se adune într'o personalitate.

Dar, faţă de explicaţia că totul pleacă de la mase, a trecut vremea, şi s'a întîmplat ce? Personalităţile au ajuns să guverneze lumea. Evident că astăzi, în cele mai multe ţări, unde este un om, singur omul acela porunceşte şi ceilalţi s'au deprins să se lase represintaţi şi conduşi de acel om. Dacă este vorba de Germani, nu numai tineretul, dar şi o mare parte din ceilalţi, mai ales femeile, strigă *Heil Hitler* înaintea aceluia care este şeful Statului german. La Italieni, de cîte ori apare d. Mussolini în public, om de o calitate superioară aceleia a d-lui Hitler, de atîtea ori se aud strigătele acelea: *Duce, Duce:* naţiunea întreagă pare a se cuprinde într'însul. Cînd s'a îmbolnăvit în urmă d. Atatürk, ce adînc sentiment de îngrijorare, de durere a fost în sufletul tuturor Turcilor: pare că ar fi crezut că dispariţia

www.dacoromanica.ro

aceluia care a restabilit gloria de odinioară a Imperiului, devenit național acum, ar însemna prăbușirea patriei și dispariția națiunii din rîndul popoarelor care înseamnă ceva în lume. La noi, este evident că se încearcă, și se face bine că se încearcă, a se strînge națiunea în jurul Suveranului, pe care fiecare este dator să-l iubească, să-l sprijine și, eventual, să-l sfătuiască. Căci orice om are nevoie de sfat și nu există niciun sfat omenesc care să nu folosească. Și, prin urmare, nu este vorba de ideologie, ci de concentrarea unei națiuni într'o mare figură representativă, care este mai bine să fie a unui Suveran, decît a cuiva care, fără drept, caută să-l înlocuiască pe Suveran, fără să-i poată ține locul într'adevăr.

Dar sînt State de acestea totalitare, State guvernate de o personalitate excepțională și îndrăzneață, sau de o personalitate care-și trage drepturile din situația pe care o ocupă, din rostul pe care l-a primit de la înaintașii săi și, cu toate că ni se face teoria Statului totalitar, că ni se vorbește și aici de totalitarism, de acțiunea generală a maselor, se face excepție pentru unul singur. Ori este vorba însă de o abdicare de caracter general și atunci fiecare trebuie să se creadă în serviciul voinții obscure a mulțimilor, neconfundate într'o singură personalitate gînditoare și activă, ori, dacă îți reservi pentru d-ta acest drept, atunci ai sfărîmat însuși caracterul abstract deplin al teoriei totalitare.

Prin urmare, și în ce privește scrisul istoric, el a trecut printr'o mulțime de ilusii: înlăturarea personalităților, restabilirea personalităților, adecă revenirea, în domeniul politic, din nou la acțiunea personalităților conducătoare, dar *toate acestea mai mult sau mai puțin în afară de viața ea însăși*. Viața se desfășoară de o parte, de altă parte sînt metodele acestea istorice, care ele n'ar trebui deci, să aibă o atingere cu ceia ce se petrece în mijlocul societății, pentru că, atingerea aceasta dacă se produce, societatea nu învață nimic din teorii, iar, în ce privește metodele istorice, care sînt reduse la sclăvie, ele iese, oricum, scăzute prin contactul acesta cu viața. Prin urmare. vedeți, și o *altă* ilusie, pe lîngă ilusiile celelalte.

Dar, în viața aceasta de astăzi, a stărui într'o părere, a nu vedea nimic în afară de dînsa, aceasta fără îndoială este o îngustare; *și aici* este un totalitarism care poate fi accentuat, alături

www.dacoromanica.ro

de acela împotriva tiraniei căruia se luptă însăși puterea de viață și instinctul de independență al sufletului omenesc.

Oriunde, în toate domeniile, nu numai în domeniul universitar, dar în toate ramurile culturii, se produce însă, nu numai la noi, dar și aiurea, o mișcare împotriva abstracției mîndre de sine, care crede că este cu atît mai vrednică de rostul ei, cu cît evită orice contact cu viața.

Iată, în timpul din urmă, am avut de vorbit în două locuri despre musee, și arătam cît de greșită este părerea pe care și-o face cineva de obiceiu despre un museu, părere pe care o au și conducătorii de musee. O pînză e luată dintr'o biserică, unde era potrivită pentru cutare arhitectură, pentru cutare fel de lumină, pentru privitorii cari se găsesc într'o anumită atitudine și stăpîniți de anumite sentimente acolo, în biserică, în sunetul de orgă unit cu rugăciunea latină, slab rostită de preot. Evident că pînza este făcută pentru aceasta, iar tu ai luat-o și ai prins-o în cuiu într'un loc unde e doar un părete alb, și, alături, pui altă pînză, să zicem: de același pictor și din aceiași vreme. Cronologic, se potrivește, numai cît pînza era făcută pentru altceva. Pui o natură moartă undeva pe părete; natural că vederea acestei naturi moarte amintește o sală de mîncare, numai cît, la Museu, stau oameni flămînzi și se uită la lucrurile acestea așa de bune, regretând că pînza nu se găsește în sufrageria pentru care a fost făcută. Dacă același pictor a făcut o natură moartă și a făcut un tablou religios și altul istoric, cum ele aparțin aceluiași om, aceleiași școli și aceluiași secol, ele se pun alături.

Și criticam în felul acesta, nu numai așezarea museelor, dar faptul că museele sînt oarecum în afară de public, care, cu cît vine mai rar și este mai puțin, cu atît este mai mulțămit conservatorul museului. Niciun funcționar științific în Europa nu se deranjează, pentru ca să-i poți adresa o întrebare, nicio carte nu-ți este la îndemînă; se evită, în foarte multe musee, pînă și însemnarea aceia de pe tablou, care să te lămurească asupra valorii artistului.

Acestea sînt deci *lucruri moarte*. Și am avut satisfacția, acum în urmă, cînd am luat un ziar frances care reproducea discursuri ținute la Academia din Paris, că un altul presinta această chestiune la fel cu mine.

www.dacoromanica.ro

Ce probleme mari nu se ridică, apoi, în Academii! Astfel, la Academia de ştiinţe morale şi politice din Franţa, chestiuni monetare, chestiuni de comerţ, de industrie, toate acestea sînt necontenit presintate şi lămurite acolo. Cine asistă? Nimeni. Se publică într'un buletin, pe care îl cetesc cîteva sute de persoane. Presa nu se interesează, ea care se interesează cum a fost strivit nasul unui negru de un campion încă mai sălbatec decît dînsul, sau cine a izbutit, cu mai multă dibăcie, să treacă prin toate acele înşelări de care dispun specialiştii jocului cu mingea.

Prin urmare, o întreagă activitate intelectuală, care este făcută de Stat cu cheltuieli mari, rămîne cu totul în afară de public.

Iată, la acel Institut de Franţa, în anumite zile din săptămînă, se întrunesc membrii deosebitelor Academii. Acolo e ştiinţa cea mai înaltă, acolo se află oameni venerabili, acolo se frămîntă, se deslușesc unii pe alţii, iar, în stradă, o lume al cării nivel e une ori foarte scăzut.

În ce priveşte clasele sărace, care nu sînt vinovate că sînt. sărace, în care sînt inteligenţe mai strălucitoare poate decît ale academicienilor celor mai glorioşi de acolo, căci aceia din stradă n'au fost puşi în aceleaşi condiţii, sînt oameni ale căror cunoştinţi sînt ca şi la 1500 şi 1600, ca la 500 şi 600 une ori. De ce este înăuntru în palatul acela ei n'au habar, iar cărţile pe care le-au cetit se resumă la cîteva manuale ce li-au căzut în mînă, sau la cîteva broşuri de propagandă revoluţionară.

În afară de aceasta, gazetele. Ce cuprind gazetele acestea?... Merge cineva dincolo de Paris, la Saint-Denis, unde este iadul pe pămînt, cu mii de oameni ţinuţi în afară de tot ce poate da religia, cultura: bestii care puteau fi sfinţi şi bestii care puteau fi genii. Născuţi în cea mai desăvîrşită miserie, trăiţi în cea mai perfectă neglijare, storşi cît se poate şi murind ca nişte cîni cînd nu mai sînt folositori în fabrică. Este aceasta civilisaţie? Răspunsul trebuie să fie hotărît: nu. Civilisaţia *trebuie*, şi, pentru civilisaţia aceasta, care să fie pentru orice om, în orice împrejurare, care să-l mîngîie, să-l înalţe, pentru aceasta orice om şi orice instituţie sînt datori să lucreze. Nu este numai datoria faţă de o ţară şi de o naţiune, ci datoria faţă de umanitatea însăşi. Datoria aceasta este complet neglijată şi într'o ţară cum este ţara noastră, ţară de oameni inteligenţi, cari pot învăţa orice: o minune ce daruri se găsesc în mintea şi inima acestor oameni,

www.dacoromanica.ro

Îmi spunea cineva ieri mie, un om care a făcut războiul, că, atunci cînd au venit ofițerii francesi și au explicat mitraliera, desfăcînd-o în bucăți, reservistii noștrii bătrîni au făcut-o la loc, supt ochii Francesilor uimiți; față de cîtă vreme-i trebuia unui om de aiurea ca să învețe mecanismul unei astfel de arme, omul nostru îl deslușia cu admirabila lui putere de atenție, care apasă și asupra fiecărui pas pe care-l facem noi, cei de sus, și apasă asupra fiecărui cuvînt rostit ușuratec de noi, pe cari ochii aceia serioși ne cercetează, și ei ne judecă după aceasta.

Este toată lumea aceasta lăsată cu totul în afară de triumfurile culturii, iar noi sîntem mîndri că avem Universități cu mai multe catedre impunătoare, lecții care se publică în volume și, în afară de aceasta, ce acțiune asupra societății; ce?

Nu vedeți ce recunoscătoare este lumea, chiar lumea presupusă cultă, fără să fie pretențioasă, cînd i se dă o conferință: cum aleargă bărbați, femei, oameni de orice vrîstă, cum se îngrămădesc ei acolo să asculte. Nu există public care să urmărească mai atent ceia ce i se spune decît publicul românesc. Cei mai mulți dintre vorbitori nu caută însă contact cu publicul: au adus ceva scris, și nu se uită la lumea din fața lor, iar semnele de neatenție nu-i preocupă; pentru nimic pe lume nu s'ar opri aiurea decît la punctele fixate d'inainte, pentru nimic pe lume n'ar schimba direcția pe care au pornit, direcție care se găsește în afară de nevoile publicului. Prin urmare, în afară de atenția pe care publicul o poate cheltui, vorbitorul îi dă înainte, ca oratorii de provincie pe cari i-am cunoscut și eu, și cărora studenții din vremea mea aveau obiceiul de li ținea lumînarea așa de aproape, încît se aprindea un colț de hîrtie și toate silințile oratorului erau zădarnice: discursul se termina așa; sau erau aplause formidabile, atît de repetate, încît el trebuia să renunțe.

Universitatea are numai acest rol de a „face știință", mai mult sau mai puțin originală? Și observați un lucru foarte ciudat în organisarea Universităților noastre. Eu am încercat ca rector o schimbare, dar schimbarea aceasta n'a continuat. Mi-am zis: sînt lecții de drept care pot interesa pe studentul de la istorie, sînt la științe o mulțime de lecții foarte interesante pentru oricine. Gîndiți-vă la teoriile profesorului Perrin, cel mai modest om

www.dacoromanica.ro

de pe lume, care a izbutit să descopere taine înaintea cărora înlemneşte mintea omenească. Ei bine, explicaţia întreagă a lumii se schimbă după astfel de descoperiri; ceia ce a învăţat fiecare om în liceu nu mai are valoare. Generaţia mea, care a avut înainte cărţile de fisică şi chimie ale lui Petru Poni, ce atitudine poate să aibă înaintea lucrurilor care se ştiu şi se răspîndesc în lumea întreagă, dar nu ajung pănă la noi! La fel în domeniul religiei: noi aparţinem unei credinţe şi, credinţa aceasta se cercetează, dar un preot de oarecare vrîstă nu poate şti ceia ce s'a găsit pe urmă în ce priveşte înseşi cărţile pe care se sprijină credinţa creştină şi împrejurările în care ea a ajuns să se răspîndească asupra lumii întregi.

Dar ce nu este în lecţia de istorie! Lecţia de istorie bine făcută trebuie să cuprindă, nu capitole de istorie literară, ştiinţifică sau militară, ci *să aibă amestecate în desvoltarea omogenă a societăţii toate elementele care vin din domeniul artistic, economic, militar.*

Nimic nu se poate înţelege din ceia ce este fără cunoştinţa a tot ceia ce a fost, şi nimic nu trebuie ştiut în ceia ce este, fără deschiderea perspectivelor către ceia ce neapărat trebuie să fie, şi aceasta prin silinţile acelora cari au ştiut ceia ce a fost în trecut, cari au cunoştinţă de ceia ce este în present şi cari de acolo trag tot ceia ce trebuie pentru a întrevedea viitorul, dar şi energia trebuitoare pentru a fi factori activi în pregătirea acestui viitor.

Iată anumite ideologii care prind tineretul. Ele pot fi nobile, pot fi servite de suflete devotate, care au nevoie de a fi înţelese, care pot fi respectabile şi înaintea sacrificiului cărora să se închine oricine, dar acestea nu împiedecă de a recunoaşte că, dacă oamenii ar fi văzut că inovaţiile lor, de care sînt aşa de mîndri, sînt lucruri repetate în istoria omenirii şi au produs anumite resultate şi este foarte sigur că şi în timpurile noastre, dacă se urmează această metodă, se va ajunge la acelaşi resultat, evident că această admirabilă reservă de energie şi-ar fi cheltuit-o în altă chestiune.

Şi atunci eu am zis: să fie cursuri comune pentru toate Facultăţile. Aş zice mai mult: este mai interesant, într'o Universitate care poate să-ţi dea cetăţeni activi şi luminaţi, cursurile acestea generale decît ceia ce se învaţă în fiecare din compar-

www.dacoromanica.ro

timentele, închise cu atîta grijă, ale Facultăţilor, cu laboratoarele şi seminariile lor.

Am făcut încercarea: a venit o mulţime de lume acolo unde era ceva de spus pentru toată lumea.

Noi nu avem omul cult. Există, în schimb, un fel de monstru pregătit în deosebite cutiuţe de acestea ştiinţifice şi care, în afară de cutiuţa ştiinţifică a fiecăruia, nu mai ştie nimic. O societate cum au fost cele din antichitate era *o societate de oameni adevăraţi şi completi*. Grecul mergea în piaţa publică, şi, să fi voit sau nu, încă ar fi auzit pe Pericle şi pe Demostene, şi, iarăşi, toată lumea mergea la Areopag ca să asiste acolo la discuţii. Pe când, acum, gîndiţi-vă: teatrul cere o anumită plată, teatrul unde între orice prost care plăteşte şi nu între cei cari înţeleg, dar nu găsesc suma trebuitoare pentru a plăti. În provincie, acolo unde cetăţenii romîni sînt mulţi, dar Romînii de sînge puţini, se dau represintaţii înaintea unor săli goale, de şi afară este o lume întreagă care ar fi bucuroasă să între. La Iaşi mi s'a spus, după ce au încetat anumite mişcări: „acum merge foarte bine, fiindcă vin „Jidanii“ la teatru“. Prin urmare Statul romîn la Iaşi întrebuinţează acest mijloc admirabil de educaţie, — pe când în Atena orice cetăţean venia acolo şi învăţa şi mitologia şi filosofia şi istoria şi morala şi amfiteatrul era deschis oricui —, Statul întrebuinţează, deci, sacrificiul acesta, pentru ca, după aceiaşi formulă, să înalţe simţul estetic al „Jidanilor“ cari vin la teatru. Este absurd!

Iată dovada, pe care, oriunde mă duc, o găsesc în chestiunea aceasta a inutilităţii lucrurilor solemne şi măreţe faţă de miseria morală a unei societăţi întregi, care rămîne în incultură şi este capabilă de toate greşelile, fără răspunderea, pe care n'o simte, a dărîmării unei societăţi întregi.

Am încercat la Universitate, — şi o bucată de vreme am avut convingerea că reuşesc, ca şi aiurea, în cursul vieţii mele destul de lungi —, am încercat să sfarm uşile închise, să dărîm zidurile chinezeşti, pentru ca să se reverse asupra lumii cît mai multe din cunoştinţile care trebuie să se prefacă în izvoare de energie pentru a crea fapte. Idei, la început, cît de înalte, fapte, la urmă, cît de depline, şi, cînd ajungem aici, nimeni nu se poate gîndi cu grijă la viitorul unei societăţi care nu este în sama unui om predestinat, nu este în sama unui grup de pretorieni cari îl încunjură, nu este în sama unor entusiaşti, cari

www.dacoromanica.ro

pot trece de la o credință la alta cu aceiași aprindere a minții și cu aceiași furie a acțiunii deslănțuite, nu este în sama unei clase, cum este clasa burghesă aiurea, cum este clasa muncitorească în Rusia, ci societatea este în sama ei înseși, cu tot ceia ce știe, poate și face. Universitatea nu este atunci altceva decît *o usină de gândire, menită să deslănțuiască dinamismul unei societăți.*

Iată ce am căutat și caut încă în lecțiile acestea de orientare, care nu trebuie să vă mire, ci sînt îndemnul să ni schimbăm cu toții metodele, căci aceasta este o necesitate absolută, și să avem atîta simț de responsabilitate, încît să dărîmăm vechile obiceiuri și, cu toată hotărîrea, să ne manifestăm liberi, împotriva oricui și, înainte de toate, împotriva lipsei de înțelegere și lenevirii de gîndire și de acțiune, de care încă sîntem cuprinși.

Ni se dă însă nouă o misiune exclusivă, pe care mărturisesc că n'am înțeles-o niciodată: misiunea de a pregăti profesori de liceu. Eu nu înțeleg ce înseamnă aceasta. Se fac în momentul de față trei Școli Normale Superioare. Intenția este foarte bună. Eu am trecut printr'o Școală Normală Superioară, dar niciodată în viața mea n'am văzut atîta anarhie, atîta despreț de autoritate, atîta lipsă de colegialitate, atîta uscăciune sufletească decît în Școala Normală Superioară din Iași. Îi sînt recunoscător numai pentru biblioteca ei, carè mi-a îngăduit să cetesc „Estetica" lui Hegel și alte lucruri nerecomandate de vre-un profesor.

Dar profesorul de liceu, acela nu se formează prin pedagogie: acela se naște cu anumite însușiri, se naște cu o nevoie de comunicativitate, pe care n'o poate opri nimic, cu putința de a sări și gardurile cele mai înalte de osebire umană, cu o putere care-l face să se pună la nivelul, nu al celui mai inteligent din clasă, ci al băiatului prostit și persecutat, care poate ajunge, prin iubirea profesorului, să se așeze în același rang cu cel care a trecut toate clasele, fiind notat cel d'intăiu. Aceasta nu se face cu rețetele învățate din pedagogie, ci cu acea nevoie a unor porți necontenit deschise care să primească pe oricine, încălzindu-l. În felul acesta n'ar mai fi metoda aceia care făcea pe un foarte elegant preot din București, profesor de religie, să întrebe fetele pe care le examina despre toate doctrinele care au fost înfățișate la toate sinoadele ecumenice. Și atunci l-am întrebat, ca ministru în inspecție: — Din fetele acestea vrei să faci Mitropoliți? — Nu. — Dacă nu vrei aceasta, lasă sinoadele ecumenice,

www.dacoromanica.ro

du-te acasă și cetește ce este mai nobil în literatura creștină, înfățișează vieți de sfinți și de mucenici, alege scenele cele mai mișcătoare din istoria de lupte și triumf a creștinismului și, cînd ar pleca fetele de la această lecție, să se întoarcă acasă uitîndu-se în zările cerului, de parcă ar vedea umbrele celor înfățișați de Sfinția Ta".

A fabrica profesori nu este de sigur menirea noastră, cum nici a discuta cu studenții puncte de erudiție, cu credința că din orice om poate ieși un creator de știință. Să nu confundăm o Universitate cu o Academie! Da, Academia este făcută pentru aceasta, Universitatea nu: sînt două lucruri deosebite. Știința trebuie cultivată, dar nu pentru ca oricine să fie creator în materie de știință, ci pentru ca nimeni să nu rămînă străin de supremele adevăruri pentru viață care se desfac din orice știință.

Acesta este rostul Universității.

Iar pentru aceasta nu există nimic mai folositor în tot ce predă Universitatea decît mărturia vieții umane, mărturie plină de sînge și de lacrimi, însuflețită de cea mai înaltă speranță și de cel mai cald entusiasm, care este Istoria Universală. Istoria popoarelor, istoria Statelor, istoria gîndurilor, istoria realisată de oameni din toată lumea, și de aceia cari prin fatalitățile vieții au fost ținuți mai de o parte de cunoștința acestor lucruri. Căci nimeni nu s'ar fi gîndit ca Roscelin sau Abélard să se închidă între patru ziduri și acolo să aibă la dispoziție o cancelarie ca să vie oameni numai pînă la anumită vrîstă și să li se înscrie.

Pe cînd, după rostul obișnuit, sânt doar anumite zile din săptămînă cînd trebuie făcute cele șaizeci de minute reglementare, iar, după ce trec cîteva luni, vine un examen și profesorul trebuie să puie o notă. *Aceasta* este Universitatea, *aceasta* este menirea ei? Jocul acesta, care samănă cu teatrul chines? La San-Francisco, într'un moment, marele preot face să-i salte barba în aier și, de cîte ori vorbește regele, musica întovărășește cu sunete de gong fiecare manifestație a Maiestății Sale. Nu găsiți o asămănare între acest teatru chines și ceia ce se chiamă că sîntem chemați a îndeplini fiecare aici?

Și, dacă oamenii tineri n'au curajul de a spune acest lucru, într'un ceas ca acesta, cînd Statul și poporul românesc au nevoie de a-și aduna toate energiile, și nu numai energiile luminate, ci toate cele care folosesc unei națiuni, ei bine, cu experiența și la vrîsta mea, eu am curajul să rostesc adevărul acesta.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

Noua Istorie a Romînilor de N. Iorga

VI.

Monarhii.

Ultimele trei volume apărute în 1938: „Monarhii", „Reformatorii", „Revoluționarii", din sintesa d-lui N. Iorga, prin care se revoluționează în concepție, în plan și în elementele de basă Istoria trecutului nostru, ni fac dovada că, în ciuda vitregiei timpurilor, poporul romîn a vibrat la toate curentele mari de istorie europeană, și nu cu vre-o întîrziere, sau cumva cu mai puțină amploare, ca majoritatea națiunilor europene.

Este bine cunoscută apriga luptă ce s'a dat în Apusul și în Centrul Europei între *monarhia modernă* și formele medievale și cum absolutismul regal n'a biruit asupra factorilor politici cari-i barau evoluția fără reveniri sau reacțiuni feudale, care, oricît de slabe, se simt, pe alocurea, chiar la începutul secolului al XVIII-lea. Pornind din Italia Prerenașterii, către Spania, care, supt Carol al V-lea și Filip al II-lea, va servi de model, pe rînd, regatelor apusene, înainte de a fi înlocuită în rolul acesta de Franța lui Richelieu și Ludovic al XIV-lea, ideia absolutismului monarhic s'a înfăptuit mai mult sau mai puțin durabil în Anglia Tudorilor și Stuarților, spre a ceda în cele din urmă, după lupta cu factorii medievali ajutați de noua ideologie, în 1649 și 1688, fapte din care a răsărit monarhia parlamentară și aristocratică englesă; absolutismul se va întrona însă treptat în celelalte țări. Nu de odată, ca o creațiune firească a factorilor de istorie modernă: în Franța el biruie definitiv după potolirea frondelor contra lui Mazarin, în Suedia, întronat de Gustav-Adolf, va lua forme definitive abia supt Carol al XI-lea și chiar supt Gustav al III-lea reformatorul, din secolul al XVIII-lea; Marele Elector este primul care organisează monarhia absolută în Statele sale, după 1648, pe cînd, în Statele habsburgice, monarhii, incapabil de a realisa guvernul centralist, s'au împăcat cu particularismul diferitelor părți componente (regate, ducate) ale domeniului federal, ale cărui diete știau să pretindă și altceva decît respectarea privilegiilor țării. În fața acestor monarhii de compromis, Polonia singură își menține structura medievală nealterată, care o va duce la ruină, și Rusia însăși, care vine cu tradiții din lumea mongolă

www.dacoromanica.ro

şi bizantină, va străbate o fasă de anarhie, de la stingerea vechii dinastii (1598), după care noua autocraţie a Romanovilor nu se înfiripă decît pe încetul, şi cu multe precauţiuni, în curs de o jumătate de secol.

În ritmul acesta, destul de şovăielnic, al evoluţiei despotismului monarhic din Europa, Romînii n'au întrat cei din urmă, după cum se va vedea, şi, ceia ce este mai surprinzător, fără să imite în primul rînd un model apusean. Din volumul VI al operei d-lui Iorga învăţăm mai înainte de toate două lucruri: întăiu că „Domnia“ la Romîni, — de şi o ştim că derivă din „dominatus“ roman (despotismul oriental din secolul al IV-lea şi al VI-lea), care s'a menţinut în Orientul ortodox prin „basileia“ bizantină pînă în secolul al XV-lea, fiind moştenită la rîndu-i de Imperiul Otoman, imitatorul ei, — totuşi, această „Domnie“, patriarhalisată în mare parte în decursul primelor trei secole (1300-1600), nu avea *aspectul monarhic*, pe care-l primi după 1620. Al doilea fapt nou este că monarhia se va întemeia pe vechi tradiţii, încercînd, pe rînd, cîteva forme: „românească“ prin Radu Mihnea şi Matei Basarab, „bizantină“ prin Vasile Lupu, al cărui elev, Duca-Vodă, va adăuga o nuanţă „orientală“ şi, în fine, „de partid“, supt Şerban Cantacuzino, şi „culturală“, prin Brîncoveanu.

Supt noul aspect, plin de o realitate în de ajuns dovedită, d. N. Iorga ni va înfăţişa istoria aşa de valorosului secol al XVII-lea, care se încheie prin catastrofele dinastice din 1711, 1714 şi 1716; după aceia „vechea monarhie românească“ se va înlocui cu o „altă formă occidentală“ (p. 507), aceia a Domnilor reformatori.

I. Monarhia romînă de formă bizantină.

Pregătită printr'o înceată elaborare, monarhia se dovedi deplin formată în Domnia lui Radu Mihnea, care numai supt raportul acesta fu numit de cronicarul Moldovei: „cel Mare“ (p. 13). Rolul boierilor scădea simţitor în faţa autorităţii domneşti sporite (p. 5). Se disting acuma, din Cronica lui Miron, trei ranguri sociale: boierii, curtenii şi ţăranii, afară de cler, rămânând egale însă înaintea judecăţii domneşti (p. 13). Delegaţiile trimese la Poartă pentru învestirea celui ales se vor alcătui însă din boieri, clerici şi „curtenii“-ostaşi. Căci puterea se sprijină acum pe un *element nou*, „armata permanentă“, alcătuită ca o „trupă de elită“ de model apusean, luxos costumată, ca şi dregătorii Curţii (pp. 7

www.dacoromanica.ro

15). Ceva imperial se desprinde şi din noile raporturi cu „ierarhii cei mari ai Răsăritului“ (p. 7), din închinările de mănăstiri, din pompa şi eticheta Curţii, din marile solemnităţi (pp. 9, 10, 14), din ceremonialul Curţii, aşa cum l-a descris Delacroix în 1670, datînd însă, cum crede autorul, de la Radu-Vodă (pp. 14-18).

Peste toate influenţele străine însă, „limba naţională“ biruie în inscripţii, scrisori, în unele acte şi chiar în cronici tipărite (pp. 10-11).

Căci „ierarhia boierească şi ordinea ceremoniilor“ sînt creaţii ale lui Radu Mihnea, menţinute de Leon-Vodă în Muntenia şi de fostul Hatman al lui Radu, Miron-Vodă, în Moldova. Din „decretul domnesc“ al acestuia din urmă, încă o *inovaţie* monarhică, cuprinzînd măsuri de reorganisare fiscală şi un „Statut de ordine şi morală“ pentru clerul Moldovei (pp. 21-3), se întrevede şi puternicul *centralism administrativ* din ţările romîne, un minunat suport al monarhiei moderne. Ar fi de mare interes un studiu al sarcinilor fiscale de origine bizantină, introduse acum la noi, unele păstrînd chiar numele, ca „angieria“ sau ascunse supt alte denumiri ca supărarea „pentru datoria altor sate“ (p. 21), care ar avea raport cu *epibolè*, „cisla“, în comparaţie cu „allilengyon“, şi poate acele dări care s'au suprimat la răscoala din 1631 (p. 31), datina trimeterii „la siliştile sau vetrele lor“ pentru bir[1], ca, în vechiul Orient, *ἰδία* sau *origo*, „fumăritul“, dacă nu şi terminul de „vecini“ chiar. În aceiaşi notă cu Radu Mihnea vor fi Gaspar Gratiani şi Ştefan Tomşa din Moldova (p. 6) şi chiar Miron Movilă (p. 40).

Dar *opoziţia boierimii* contra „tendinţii monarhice“ nu întîrzie a se produce. Este lupta firească dintre factorii politici ai trecutului şi absolutismul monarhic, *luptă ce s'a dat în toate ţările europene din epoca modernă*. Boierii noştri vor „păstrarea vechii datini“ de a alege şi a depune pe Domn după voie (pp. 19, 23, 25, 37), un drept care se lovia şi de abusul puterii suverane, — încă o monarhie despotică, suprapusă de fapt, monarhiei româneşti —, de a numi ea pe Domn, călcînd „vechiul privilegiu“ al ţărilor (p. 27). Răscoala iscată contra lui Leon-Vodă ni se zugrăveşte supt toate aspectele ei interesante: metoda pribegiei boierilor cu spargerea satelor, o „adevărată *mişcare socială*“,

[1] Xenopol, *Ist. Românilor*, VI, p. 133.

www.dacoromanica.ro

scopul răsculaților de a restabili cealaltă ramură, *basarabească*, a dinastiei (p. 28) și umilirea lui Leon-Vodă prin actul din 1631, cu măsuri contra străinilor greci, suprimări și scutiri de imposite ba chiar statornicirea unui *habeas corpus*. De sigur, aceste concesii i-au fost smulse de Sfatul boierilor sau de „o adunare populară nechemată" (p. 30). Pribegii însă vor duce războiul lor mai departe pentru restaurarea dinastică și pentru dreptul lor de alegere, pînă ce izbutiră să așeze pe Matei în Scaun (pp. 32-6).

Pregătirea monarhiei în Moldova (cap. II) se face prin dibăcia boierului Lupu, printr'o răscoală în massă a *țărănimii*, care apare deci ca element politic la noi, în acest secol, — ca și în Suedia, — alături de boieri și de curteni, o „Adunare națională", „după exemplul muntean" (p. 38), izbutind a mazili un Domn și a alege un altul, care trebuia întărit de Poartă, unde alegii țării purcedeau însoțiți de o delegație numeroasă din toate stările sociale (p. 40). Lupu renunță de a candida, văzînd că Adunarea pune condiții Domnului, „după obiceiul polon și după cel venețian, la alegerea dogilor" (p. 39), ceia ce însemna o reacțiune anti-monarhică. Miron, alesul, e tăiat de Sultan din causa războiului turco-polon (p. 43); Moise-Vodă, al doilea ales, fuge la Poloni, și boierul Lupu va ocupa tronul, *fără alegere*, și fără concurs ardelean (p. 50), prin mijloace piezișe (p. 44), și cu scopuri înalte vădite prin noul nume bizantin ce-și luă: „Vasile"-Vodă. *Monarhia bizantină* a lui Vasile începu cu aspre măsuri de ordine (p. 49) și în bune legături cu Matei, fixate în 1635, spre a se apăra de competitori „străini" (p. 51), dar în vădită dușmănie cu Rákóczy, care iscodia pretendenți la Scaunul Moldovei (pp. 52-4). Cele două Domnii ni se înfățișează în cartea a II-a în firească împletire a raporturilor de vecinătate, de rivalități războinice sau culturale. Sprijinul lui Rákóczy fiind ilusoriu, Matei căuta alianța Împăratului, dar cu o notă nouă, surprinzătoare: „fără oferta de a se supune ca vasal Imperiului creștin", și e gata de a înoi epopeia lui Mihai (p. 58). Dar, Poarta hotărînd în 1636 mazilirea lui Rákóczy, politica celor doi Domni romîni se desparte: Vasile fiind gata să atace pe Ardelean, la primul semn ce ar primi de la Poartă, Matei, din contra, asigurîndu-l de ajutorul său și cruțîndu-i o lovitură de surprindere, din partea lui Chenaan-Pașa, prin atitudinea sa dîrză la București (pp. 59-61); apărat în

www.dacoromanica.ro

coastă, de Matei, Rákóczy putu învinge la Şalonta oştile Paşilor turci, aduse de „uneltitorul Bethlen“ (p. 62). La această izbîndă a lui Matei se adaugă „o mare biruinţă a lui Vasile“, căci graţie lui este doborîtă „a treia Domnie, păgînă“, inaugurată pe pămînt românesc de Tatarul „Cantemir“ (p. 63); ambii Domni au conlucrat la această faptă, care stă la începutul aprigii duşmănii dintre ei, prin cursa ce i se întindea atunci lui Matei (p. 64). Vasile făuri planul „unirii prin aceiaşi dinastie“ a celor două ţări, vrînd să aşeze pe fratele său Gavril în locul lui Matei; — acesta, simţind cursa, se retrage din Bugeac, şi „lipsa la apelul militar“ se socoti ca un „act de trădare“. Vasile primi mandatul de a-i aplica sancţiunea (p. 64), dar lovitura lui de surprindere, întîmpinată la *Şoplea* de Matei, ajutat de Ardeleni, — cari-şi plăteau poliţa, — nu izbuti (pp. 64-6). Caracteristică atitudinea Turcilor şi nu mai puţin mediaţia lui Rákóczy din 1637, care obţinu cele două *pacte* cu Domnii romîni (pp. 67-9). Din nou politica celor doi Domni se fixează la extremele opuse, în 1639, — Matei cu oferte la Veneţieni, Vasile căutînd, prin umilă vasalitate şi spor de tribut, agrementul tacit al Ardealului şi cel ormal al Porţii, pentru ca, prin fiul său Ioan, să se instaleze el însuşi efectiv în ţara vecină, aşa cum „nu îndrăznise oricare din predecesorii săi“ (pp. 70-1). Resultate mari aduse noua biruinţă (a patra) a lui Matei, de la *Ojogeni*, şi tactul lui faţă de Turci: căderea şi peirea Vizirului, reinstalarea lui Vasile la Iaşi „prin alegere“, recîştigarea prieteniei lui Rákóczy, „care-l părăsise în ceasul cel greu“, confirmîndu-se, în 1640, vechiul tratat dintre ei (p. 74).

Capitolul I (din cartea a II-a) se încheie cu o minunată caracterisare a celor trei principi: Matei, cu gîndul la *cruciată*, Vasile la *Bizanţ*, Rákóczy la Războiul de treizeci de ani, „lăsînd să cadă planul „dacic“ „şi în această nouă ediţie a sa“ (p. 76).

Un capitol: „Întrecerea ctitoriilor domneşti“ va înfăţişa apoi ceia ce au creat în interior ambii Domni: unul din *iubire* pentru moştenirea sa, altul din „nemăsurată ambiţie... pentru porniri mai înalte“. Continuînd o mişcare artistică ce nu se întrerupsese în Moldova în timpurile tulburi, Vasile-Lupu, „cel mai mare jertfitor dintre ctitorii de pe tronul Moldovei“ (p. 79), începe a sămăna bisericile sale, de la Liov pănă la Orheiu şi Chilia; se distinge „o perioadă imperială“, caracterisată prin arta de la

www.dacoromanica.ro

Golia, relațiile noi cu Rusia, influențele bizantine, ce vin acuma direct în Moldova (p. 81), evoluția ornamenticei. În schimb, Matei reia o activitate întreruptă de trei decenii, cu puține excepții, în Țara-Românească, zidind pe alocuri și liberînd din robia închinării, — în timp ce Vasile închina pe ale sale, — multe lăcașuri sfinte, pentru a le repara apoi „de la un capăt la altul al țării". Căutînd în primul rînd locurile *istorice*, consemnînd legenda, făurită atunci, a descălecatului, și dreptul său dinastic, Matei represintă *principiul național*, opus celui *bizantin* al lui Vasile. Se deosebesc ctitoriile și restaurările cu scop comemorativ, militar (de fortificație) sau de prestigiu, ca bisericile domnești înălțate sau înoite în diverse tîrguri și orașe; se arată că în epoca aceasta, — nou argument în favoarea monarhiei, — boierii au dat mai puține zidiri. Orientarea culturală, întâiu spre Slavii de Sud, în ce privește tiparul, ceia ce se explică prin motivele unei politici creștino-balcanice, apoi spre Chiev, prin legăturile cu pretendentul Ioan Movilă, susținut de el și de Ardelean; dar activitatea tiparului bisericesc, supt Matei, are în vedere toată „obștea ortodoxă" (p. 92). Activitatea *literară* era îmboldită și de „campania calvină" începută în Ardeal la 1640.

Istoria ctitoricească se împletește în chip firesc cu aceia a Bisericii romîne din Ardeal, care se unifică într'o singură eparhie, la 1615, supt „Vlădicii de Ardeal și de Maramureș", „o mare înfăptuire românească", supt Bethlen (p. 95), dar legăturile ei cu Țara-Românească se rup tocmai supt Matei, de și el vrea să mențină legătura, ca în casul prefeței Pravilei de la Govora. „Imperialismul moldovenesc" va influența întru cîtva și țara vecină, prin Udrișteș Năsturel (p. 98).

După 1640 urmează „*Perioada de înflorire a imperialismului bizantin*" (cap. III). Planurile lui Vasile asupra Munteniei și, în cas de biruință, asupra Ardealului însuși, cerut de el de la Sultan, ca răsplată pentru ajutorul dat la Azov, — planul său expus la p. 107, — sînt cunoscute în Imperiu (p. 102); de aceia Matei, nesigur de Rákóczy, se adresează Împăratului, Veneției și chiar Polonilor. Activitatea lui diplomatică se întinde pe o rază largă în căutarea de prieteni și aliați, în momentul cînd Vasile „își afirma prin două acte... situația de *mare patron al creștinătății orientale*" (p. 103): chemarea unui sinod la Iași și intervenția directă la alegerile de patriarhi ortodocși.

www.dacoromanica.ro

Problema Catehismului calvinesc, pus în legătură cu acțiunea lui Chiril Lukaris (p. 104) și a răspunsurilor ce i s'au dat, se înfățișează dinamic, cu traducerile și reeditările de cărți ce ea le provoacă (pp. 103-7); lui Udriște i s'ar datori „întreaga operă de traducere" (p. 105). Dar răspunsul dat din Moldova, de ambiția de „continuare bizantină" a lui Vasile, avea să fie de mare răsunet: protector al Patriarhiei, căreia îi acordase o subvenție condiționată de suprimarea a două sarcini ale clerului superior (p. 109), el întinde „ocrotirea credinții răsăritene" și dincolo de cercul grecesc, convocînd interesantul Sinod de la Iași, compus din teologi, nu din ierarhi (p. 110), cu excluderea celor din Muntenia și Moscovia, — „Vasile jucînd rolul lui Constantin-cel-Mare la Niceia" (p. 113). *„Mărturisirea ortodoxă* apăru în trei limbi pentru a condamna catehismul socotit eretic" și atribuit atunci lui Lukaris; relevăm impunătoarea bibliografie a chestiunii la nota 7 (pp. 113-5). Patronagiul imperial moldovean se întinse apoi asupra celorlalte Patriarhate (pp. 114-7): se impun, pe rînd, trei Patriarhi în Alexandria, unul la Constantinopol, în 1645, altul la Ierusalim, — cel din Antiohia venia pentru cerșit la noi, — și chiar perspectiva de a impune un Pașă în Egipt.

Dar, în curînd, îngîmfarea lui Rákóczy, care voia să-și pună un fiu în Țara-Românească (pp. 120-1), și amestecul în Războiul de treizeci de ani aduc apropierea dintre Matei și Vasile, uniți într'o „politică românească", „opusă Ardealului maghiar" (p. 118). Cu virtuositatea cunoscută ne poartă autorul pe cărările spinoase ale politicii celor trei principi, unde numai cronologia politicii lui Rákóczy lasă unele nedumeriri (pp. 118-21). Pacea din 1664 este o „biruință a curentului de afirmare națională" (p. 123) al Domniei lui Matei, care imprimă aceiași tendință și lui Vasile-Vodă, peste bizantinismul lui. Curentul național se explică și prin slăbirea vechiului slavonism, — căci „neoslavonismul rusesc" de la Chiev n'are rădăcini —, prin nivelul înălțat al vieții de Curte. supt Monarhie, dovadă și cartea de morală, „Învățăturile", unde se înalță și se mlădiază graiul. Conclusia autorului că *limba greacă* s'a acceptat atunci numai ca „mijloc de desfacere din *hegemonia slavonă*" (p. 125; cf. pp. 318, 325) înlocuiește greșita ipotesă a lui Xenopol că „slavonismul era surpat de grecism" și că pentru biruința celui din urmă „s'a recurs la

www.dacoromanica.ro

limba romînă“ [1]. Totuşi slavonismul se menţine neclintit în cărţile de ritual, reeditate de urmaşul lui Băsărabă Neagoe. Din Moldova se răspunde cu „Cartea românească“ a lui Varlaam, — se remarcă: „forma munteană, degenerată, de *rumîn*“ nu s'a rostit în Moldova (p. 126), şi această chestiune a formei numelui de neam va fi necontenit relevată şi în volumul următor, VII. Prin Varlaam, ni se afirmă, s'a înfăptuit „revoluţia cărţii româneşti“, graiul circulînd, acolo, „într'o formă uşoară şi elegantă, gata pentru opera literară“; „ortografia era însă foarte nesigură“, pentru care se dau şi motivele (p. 127), odată cu *izvodul epistolar al timpului* (pp. 127-30). Vedem acţiunea lui Varlaam, culturală şi naţională, şi colaborarea lui cu Udrişte (p. 131), ambii dînd „lupta dogmatică împotriva calvinismului“ (p. 132), întărită de un Sobor comun al ambelor ţări, prin acele *Răspunsuri*. Ni se descopere învăţatul Grec, logofătul Eustratie, ca autor al „Pravilelor“ lui Vasile-Lupu şi al traducerii lui Herodot, „operă de cea mai înaltă valoare“ pentru mîndria Domnului (pp. 134-5). Udrişte nu se va lăsa mai pe jos, dînd traducerea, din nefericire în slavonă, a „Imitaţiei lui Isus“, semnată „Oreste“ şi, fermecat de cultura latină, — spune autorul, — tot el aduse ornamentul Renaşterii pe pietrele de mormînt de la Arnota.

Acţiunea culturală din Ţara-Românească, descrisă de inegalabilul nostru istoric literar, prinsă în legăturile fireşti cu aceia din Moldova şi din Ardealul lui Rákóczy şi *Simion Ştefan*, — care se apropie de d. N. Iorga de „Simion Dascălul, care a adăugit şi a netezit pe alocurea cronica lui Ureche“ (p. 190) —, se întregeşte cu „lucrul de tipar al lui Vodă-Matei“ (cap. VIII), în care se distinge: „Tîrnosenia“ din 1652, prin aceia că „întăia oară se dă în româneşte tipicul, rugăciunile“ (p. 189), şi greoaia compilaţie „Îndreptarea legii“. O nouă întrecere între cei doi Domni (cap. IV) continuă înflorirea imperialismului nostru: vîntul de cruciată stîrnit în Polonia (pp. 140-1) părea că va prinde şi pe Vasile, enervat de jaful Tatarilor (p. 139), dar *răscoala Cazacilor*, — se arată rolul ce ar fi jucat Matei (p. 143), — şi planurile lui Rákóczy, la moartea regelui polon, de a se sprijini Vasile, — un „plan moldovenesc“ (p. 144) —, vor determina o nouă orientare pentru acesta. Este timpul cînd Vasile dictează, la Constantinopol, ortodoxiei, instalînd al treilea patriarh supus dictaturii

[1] *O. c.*, IV, ed. 1929, pp. 73-4.

www.dacoromanica.ro

sale. Dar influența lui se curmă pe la 1651, concomitent cu alte neizbânzi ale lui (p. 147).

Capitolul V înfățișează pentru întâia oară integral și sistematic, după călătorii străini, „Curtea monarhilor romîni", a căror splendoare n'avea să copieze nimic din moda spaniolă a Curților apusene, când Bizanțul îi era așa de aproape. Monarhia lui Vasile-Lupu, așa de strașnic în judecăți, se caracterisează prin eticheta imperială, strictă în toate manifestările ei (p. 156), el însuși mai luxos decît Sultanul în veșminte; era însoțit în Capitală, — acum este una singură —, de o numeroasă gardă, pe cînd în străbaterea țării, după interese, are alaiul de 12.000 ostași (p. 156), cari nu păgubesc pe locuitori, ca suita lui Ludovic al XIV-lea. Acesta e „monarhul în sensul cel mai deplin", exclamă autorul, — „beiul de aur" cum îi ziceau Turcii, caracterisat de visitatorii străini ca *monarh absolut*. Curtea lui Matei e mai patriarhală și mai sobră, dar boierii sînt tot așa de luxoși ca colegii moldoveni, copiind și aici ceremonialul bizantin la ospețe și sărbători.

Opera istorică moldoveană se cercetează acum (cap. VI), începînd cu interesante ipotese pentru a explica lipsa unei opere istorice privind „timpurile de la Aron-Vodă încoace" și însăși Domnia lui Vasile. Grigore Ureche e restabilit în drepturile lui de autor al cronicii, „lucrare de istorie, oarecum erudită și critică" (p. 160), supusă, la vre-o douăzeci de ani, revisuirii lui Simion Dascălul și lui Misail, fără însă a se atinge „țesătura originală, în care se oglindește o epocă, o generație și o atitudine politică" (p. 161). Și mai departe, în paginile acestui volum, Ureche este socotit superior chiar lui Miron Costin prin frasa istorică „de o romană obiectivitate" (p. 454), și „de atitudine clasică" (p. 258). Știri prețioase iese din analisa cu privire la data redacțiunii (pp. 162-3), din concepția politică a boierilor față de monarhia absolută a lui Vasile Lupu, ale cării exagerări și păcate autorul le ghicește criticate, indirect, la adresa altor Domnii, — se distinge interpolația lui Simion și Misail și rolul lui Eustratie la această operă istorică, — „una din cele mai însemnate din faptele trecutului nostru" (p. 170).

Problema monarhiei romîne, pusă teoretic de Gr. Ureche în cronica sa, se va înfățișa în curînd de boierii moldoveni pe calea, armelor (cap. VII), îndată după ce s'au încheiat primele legături, Sctate de noul „echilibru european", fixat la 1648, cu vecinii

www.dacoromanica.ro

noştri, între cari luase loc şi Statul, *de imitaţie romînă* (pp. 173-4), al Cazacilor de la Nipru. Evenimentele se vor însărcina a dovedi că *basa militară* a celor două monarhii româneşti este *nesigură*, şi autorul ni-o arată mai întâiu în Moldova, unde ea se vădeşte, nu numai prin „necredinţa boierilor" şi deserţiunea dărăbanilor de la 1650, în timpul năvălirii tataro-căzăceşti (p. 176), dar şi în *„răscoala boierilor"* contra lui Vasile. Matei e presintat ca „aliat în toată forma al Hanului" (p. 177), pe la 1650, şi prieten cu Cazacii lui Hmil, dar, cînd Hanul pretinde *tribut* şi de la Munteni, ce *suzeranitate* mai exercita Sultanul? În convenţia lui Matei cu al doilea Rákóczy, tînărul, se desprinde cea d'întâiu *recunoaştere* a Ţării-Româneşti ca „Stat de sine stătător" (p. 178). Încunjurat de numeroşi *Greci*, cu fraţii Toma şi Iordachi Cantacuzino în frunte, Vasile-Vodă nemulţămia pe boierii pămînteni, destul de supăraţi şi prin dăjdile mereu sporite spre a menţinea *pompa monarhiei*. Ideia detronării, venind de la boierii moldoveni, înteţi pe Rákóczy II, care, de şi avea interes, vroia s'o facă prin mîna altuia, a lui Matei, printr'o intrigă, dar acesta refusă. Se stabileşte deci că: „atacul contra Moldoveanului a venit de la Rákóczy, înţeles de mult cu Logofătul doritor de Domnie" (p. 194). Lovitura, pregătită cu multă dibăcie, izbuti fiindcă boierii şi trupele lui Vasile „refusară să lupte" (p. 197) şi e descrisă pe larg şi energic, ca şi revenirea răsbunătoare a aceluiaşi, după izbînda lui Timuş la Popricani, precum şi înfrîngerea de la Finta, unde Rákóczy, urzitorul întregului războiu fratricid, *nu contribui cu nimic* (p. 200). Părăsit a doua oară de ai săi, la ciocnirea de la Sîrca, Vasile fugi la Cazaci.

Basa monarhică se dovedi şubredă şi în ţara vecină: dacă boierii rămîn credincioşi, aici se vor ridica ostaşii, mercenarii străini, din cari s'ar trage cartierul sîrbesc al Tîrgoviştii. „Soldatesca", de care suferi, în ultimele-i clipe, bătrînul Matei, ni se explică prin starea de spirit comunicată din Moldova. O causă şi mai puternică ar fi problema *succesiunii* la tronul rîvnit de Diicul, Constantin Cîrnul şi Istrati; ea se decise printr'o alegere „după obiceiul introdus de la Radu Şerban" (p. 207). Turburările se continuă supt noul Domn, avînd aceleaşi cause (p. 210).

Ardealul întră necontenit în ţesătura istoriei neamului, nu numai prin pofta de patronagiu, nelegitimat, a Rákóczeştilor şi prin acţiunea culturală de acolo şi viaţa religioasă prigonită de calvi-

www.dacoromanica.ro

nism a Ardelenilor; se întrevede la orizont o acțiune a nepotului omonim al lui Mihai, *puiul de vultur*, care țintia să pună mîna pe Ardeal, cu ajutor împărătesc (p. 209). Ceva nou se petrece în Răsărit, vestind o nouă orientare a politicii creștine: legătura Cazacilor cu Țarul Alexe pune basele politicii de patronagiu rusesc al ortodoxiei, prin invitația făcută Domnilor romîni, urmată de legătura de închinare, *inutilă*, a lui Gheorghe Ștefan.

Acțiunea de potolire a mercenarilor, „*casta* ce se formase în folosul țării și care se întorcea acum contra ei" (p. 210), făcînd prisonieri pe ambii Domni, căci scenele triste se repetă și în Moldova, se presintă dramatic în sensul nou ce-i dau concepțiile înfățișate mai sus (pp. 210-4), cu intervenția străină, ducînd la catastrofa puterii militare din Muntenia, și mazilirea celor doi Domni, motivată de înfrîngerea lui Rákóczy în Polonia, — de și „amîndoi aveau în jurul lor țara". Mari schimbări se petreceau la Poartă, și ele vor avea un efect dureros pentru moștenirea celor doi monarhi: „Macedoneanul Mohammed Chiupruliul", din Veles, deschide o eră nouă, restabilind prestigiul știrbit al Împărăției la Dunăre. De și ajutat de Rákóczy, Constantin-Vodă e învins la Tîrgoviște și fuge pribeag, cu o întreagă suită de boieri.

Atît de puternic este ritmul monarhic impus Domniei de Radu Mihnea, încît desechilibratul lui nepot, Mihnea Radu, va imita „administrația constantinopolitană", afară de alte note monarhice, relevate (pp. 223-4), și se va avînta nebunește în politica nouă creștină (pp. 224-5) cu ocasia invasiei turco-tataro-romîne în Ardealul lui Rákóczy al II-lea.

Se relevă: interesul ce presintă străbaterea Ardealului din nou de oști românești, „pactul de prietenie" dintre noii Domni și marele folos pentru Romînii ortodocși, prigoniți de calvinismul principilor ardeleni, venit prin trecerea „Valahiei Citerioare" (Banatul răsăritean și Crișana-de-Sud) supt Pașalîcul de Inău (pp. 227-8). „Fantasticul" Mihnea Radu e înfățișat după toate izvoarele, cele adunate proaspăt de d. Ciorănescu și tălmăcit cu acea rară măestrie de a pătrunde în cutele sufletești ale celor mai variate caractere, de la cele mai senine și complexe pănă la cele mai hibride și diforme. Astfel „plagiatorul" lui Mihai Viteazul, care „se oferia Apusenilor catolic și cruciat" (p. 230), deschide tragi-comedia sa prin măcelul boierilor de mîna întăiu cu mîna dărăbanților, a căror soldatesçă se explică *din nou* printr'o „adevă-

www.dacoromanica.ro

rată *ură socială împotriva unei bogate aristocrații*" (p. 231), urmat de actul al doilea: „noul măcel" al păgînilor și atacul raielelor, — acțiune concertată cu Gheorghe Rákóczy, revenit în Scaun; un nou tratat, „de o *desăvîrșită paritate*, fără hegemonie ardeleană" se încheie între cei doi (p. 234), adăugînd și pe Constantin Șerban, care țintia Scaunul Moldovei. A fost o „demonstrație de aventură, terminată în ridicul pentru dînsa, dar și într'un cumplit desastru pentru țară" (p. 237). Aventurierul Mihnea piere, iar foștii săi aliați sînt urmăriți, în ultimele lor încercări de restaurație (pp. 238-40) și în amara bătrînețe de pribegi. Căderea lor va însemna *căderea pentru moment a monarhiei urzite de Radu Mihnea*, care dă caracterul epocii și subiectul cărții. Ea va învia ca „hegemonie de partid" sau ca „strălucită acțiune culturală" (p. 244).

II. *Scăderea monarhiei romîne în fața ofensivei „Turciei regenerate"*
(cartea a III-a și a IV-a).

Trei cărți de cuprins mai scurt ni vor înfățișa situația țărilor romîne dominate acuma din nou de boieri, cari s'au folosit de noile împrejurări politice, create de aventura celor din urmă Domni și de „regenerarea Turciei" prin Vizirii dați de dinastia Chiuprulilor. În acest timp se strecoară și încercarea de monarhie în stil *oriental* a lui Duca-Vodă. Domnia se trece acum din mînă în mînă (la trei ani) între cei numiți de Marele Vizir, ca bătrînul Ghica și fiul său, și cei aleși de țară, ca Istrati Dabija și ginerele său Gheorghe Duca. Este „dreptul cîștigat de țară și admis la regimul Chiuprulilor" (p. 267).

Avem, deci, ca și în istoria monarhiilor europene, din același secol, o *perioadă de reacțiune aristocratică*, pe care o înlesniau împrejurările. Pentru a dovedi cît de mult se înălțase *nivelul de cugetare politică* al acestei boierimi, care, în lipsa „aventurii războinice pentru creștinătate", își cheltuia energia în sterile și nefericite lupte de partid, se analisează, după presintarea mult admiratei cronici a lui Ureche, opera istorică a lui Miron Costin, „factor însemnat" al vieții publice după Vasile Lupu și „făuritor de planuri pentru o nouă politică" (p. 251); se descopere în el mai mult „patriotul moldovean" decît naționalistul romîn, și un înțelept socotitor al valorilor politice ale timpului; spirit de povestitor în „istoria romanțată", peste concepția istorică (pp. 252-60).

www.dacoromanica.ro

Domnii se strecoară acum *printre partidele boiereşti*: partidul cantacuzinesc privia pe Domni „numai ca dregători ai propriei lor stăpîniri", (dar nu se lămureşte destul evitarea primejdiei Paşalîcului la noi în 1660). „El rupe conlucrarea cu Domnul, Radu Leon, în condiţii revoluţionare" (pp. 268-9), supt conducerea Spătarului Şerban, viitorul Domn, [repetînd astfel revoluţia naţională făcută înainte, supt tatăl acestuia, Leon-Vodă; au izbutit chiar a-l răsturna în formele legale, prin pîră la Sultan şi alegere de Domn nou, după obiceiul admis de Turci (p. 270). Se dau luminoase explicaţii pentru ideile lui Liudescu, omul acestei partide (p. 272) şi ale taberei adverse, represintate de Cronica lui Constantin Căpitanul. Răscoala lui Hîncu ar fi ecoul celei de la Munteni (pp. 275-6 şi, mai pe larg, pp. 453-4). Dar cea mai nefericită inovaţie a epocii este *Domnia de trei ani*, introdusă de Ahmed Chiupriuliul, spune d. N. Iorga (p. 276), ceia ce prilejui frămîntări între cele două partide muntene.

Şi în Moldova apare o fantomă, Ştefan Petriceicu, bun ca şi Antonie-Vodă „pentru a lăsa *oligarhia* să-i ţie de fapt locul" (p. 278). Trădarea ei în războiul turco-polon compromise dreptul de alegere. Domnia lui Duca-Vodă va însemna o eră nouă. Dar *ofensivele renaşterii militare otomane* (III, cap. II) impun autorului o parentesă în desfăşurarea istorică, pentru a demonstra, pe de o parte, „unitatea celor cari stăteau supt umbra Bizanţului musulman" (p. 280), dar mai ales faptul *nou* că oştirea romînă nu se desfiinţase cu totul la data cînd se crede de obiceiu, — după răscoalele Seimenilor, — şi că fusese *refăcută*, ba chiar *preţuită* şi *lăudată* „în izvoarele apusene" (p. 281); se reconstituie prin variate izvoare existenţa acestei oştiri, care se va continua cu „acea *diasporă militară românească*, ce va da ostaşi tuturor marilor armate ale timpului" (p. 311), după mai vechi studii ale autorului. Slăbirea monarhiei şi umilirea Domniei prin termenul de trei ani nu împiedecă deci o *întreită renovaţie*: restauraţia puterii militare, Romînii cooperînd în chip onorabil, „ca asociaţi", în războaiele turceşti, restabilirea prestigiului Domnilor mazili şi rolul lor în politica otomană, iar, în al treilea rînd, „noua politică de înţelegere cu creştinătatea", ce se vădeşte acum la noi (pp. 281-94). Pentru a fi lămurit cititorul era necesar, pentru epocile dintre 1660 şi 1806, ca listele cronologice ale Domnilor să se anexeze la volumele respective.

www.dacoromanica.ro

Monarhia orientală a lui Duca-Vodă este țărmurită într'o carte specială (a IV-a), împletită cu expunerea „luptei pentru autonomie a Bisericii ardelene", în fața noului „asalt calvin", pe care d. N. Iorga îl presintă ca o armă politică contra Domnilor din București (p. 299); ea se va răzima și pe relațiile noi cu Rusia moscovită. Duca își consolidează autoritatea pe de-asupra celor două partide în Muntenia și izbutește a impune un prieten al său în Moldova, subordonat, Antonie Ruset, ambii contribuind apoi la campania Sultanului contra Cazacilor „haini" de la Cehrin. O nouă mișcare a partidei cantacuzinești însă aduce instalarea lui Șerban în Muntenia și mutarea lui Duca-Vodă în Moldova, cari vor da două Domnii „cu totul deosebite". Revenit în Moldova (a treia Domnie a lui), ca „aspru monarh", „mergînd și până la cumplite răsbunări", pentru a-și păstra puterea, Duca-Vodă ni se înfățișează *altfel* de cum eram deprinși până acum. O nouă mișcare culturală a Moldovei se distinge prin două mari personalități: Nicolae Milescu, urmărit în peregrinările și operele sale (pp. 307-11), și Mitropolitul Dosoftei, căruia i se caută o origine macedoneană (p. 312), arătînd formația lui literară și opera de traducător (pp. 311-15). Duca nu e străin de această mișcare, fiind presintat ca emulul și continuatorul fostului său ocrotitor Vasile-Lupu, într'un moment de sintesă a erudiției constantinopolitane cu occidentalismul polon (p. 314), din care ieși Psaltirea în versuri. Este aici un „Bizanț înviat" la Iași, supt noul „înlocuitor, bogat, generos și plin de o mare ambiție, al Impăraților" (p. 318), la care contribuie și Patriarhul itinerant Dosoftei, ca un „supra-Mitropolit" al țărilor romîne (pp. 317-22). Reținem frasele: „Slavonismul din țările noastre, atacat continuu de direcția românească, putea fi înlocuit, ca limbă savantă, de elenism" (p. 318); îndată se vede „fățiș" căderea „vechiului slavonism" (p. 325). Prin această „sintesă" se ajunge la „acțiunea cu adevărat revoluționară", traducerea *Liturghiei*, tipărită în 1679, care însemna *introducerea limbii românești în Biserică*, pentru „toată semenția românească", supt auspiciile lui Duca-Vodă, care, supt impulsul dat de familia soției sale, juca „un rol cu adevărat" de protector al traducerilor (p. 321), la fel cu rivalul său din Țara-Românească, Șerban-Vodă, ajutat, acesta, de fratele, Constantin Stolnicul, a cărui „inițiativă, dacă nu chiar opera lui de tradu-

www.dacoromanica.ro

cător", se urmăreşte acum (pp. 326-7) paralel cu activitatea de traduceri religioase a lui Dosoftei din Moldova.

Faţă de „monarhia de partid" a lui Şerban, Domnia, mult criticată şi blăstămată de cronicari, a lui Duca-Vodă apare acum ca „Monarhia de dominaţie economică" (p. 336), dar ea se va nărui, Duca fiind părăsit de boierii şi de oastea sa, în răscoala moldo-căzăcească, stîrnită de Petriceicu şi Sobieski. „Apăsa peste măsură", ca orice Monarhie, dar se evită colorile negre din cronici, pentru meritele culturale înfăţişate mai sus: ea nu este mai rea ca a lui Şerban: „nu era în fond nicio deosebire" între ele (p. 337), afară de aceia că Şerban avea „o politică a lui" externă, iar Duca nu. Era politica iscusită şi discretă, de ocrotire a Bisericii ardelene, faţă de Apaffy şi de intervenţie în „Biserica răsăriteană, ca Vasile-Lupu. Dar se înlătură legenda atitudinii lui creştine în lagărul turcesc de la Viena (p. 344). După Grecul Dumitraşcu Cantacuzino, prigonitor al boierilor, care compromise Monarhia din nou prin „ridicula contrafacere" a modelor Imperiului decăzut (p. 349), se aşează Constantin Cantemir, cel care înviase, „între Moldovenii tiranisaţi, vechea vitejie", fiind nevoit a combate el însuşi anarhia crescîndă în ţara sa (p. 350), care se arată ostilă şi „Domnilor de la Poloni" şi intenţiei de anexare a lui Sobieski (p. 351). Interesantul capitol se încheie cu lămurirea politicii creştine a lui Şerban, — ni se descopere şi o „concepţie dacică" a Bisericii române, Ardealul şi Ţara-Românească urmînd a se alătura Imperiului, ca părţi ale Coroanei ungare (p. 360). Se presintă alianţa oferită de Leopold şi condiţiile puse de Şerban, care încerca şi „legătura" fără închinare cu Împărăţia ortodoxă. D. Iorga nu crede în otrăvirea lui Şerban.

Capitolul II ni dă o minunată icoană a culturii şi conştiinţii româneşti din ultimele două decenii ale secolului, prin analisa valorii condiţiilor în care se alcătui Biblia lui Şerban, „operă literară şi instrument de ritual în acelaşi timp" (p. 369), prin cercetarea operelor istorice ale lui Miron Costin, care datează din acest timp: cronica în limba polonă, de slabă valoare, dar „întăia geografie românească", poema polonă, operă distinsă, dedicată regelui polon, „Cartea descălecatului", cea mai valoroasă din toate prin formă şi prin „calda iubire de naţia sa" (p. 376), ca şi prin dovada unor cunoştinţi mai adînci. Valoarea acelei culturi atinge apogeul însă în opera lui Constantin Stolnicul, stăpînită de „afirmarea originii

www.dacoromanica.ro

romane, de la care totul pleacă" (p. 380) şi de „concepţia naţională general românească", *istorie* completată cu „obiceiuri şi legi" şi întemeiată, nu numai pe critica documentelor, dar şi a informaţiei din tradiţia orală, procedeu încă necunoscut istoriografiei europene de atunci; din larga analisă ce i se dă (pp. 373-88) autorul deduce că această Istorie mergea pînă în secolul al XV-lea şi că represintă un sistem de filosofie a Istoriei, avînd afinităţi cu ideile lui Vico, din „Scienza nuova", care însă este posterioară cu peste treizeci de ani anului 1695, cînd se începe aceasta. Stolnicul este partisan al regimului de legalitate, ca un deschizător al „epocii reformatorilor" şi adversar al tiraniei monarhice (p. 387).

III. Monarhia culturală a lui Brîncoveanu.

Părăsind „formula politică revoluţionară a Cantacuzinilor (p. 291), cuprinsă în legătura abia încheiată de Şerban prin solia lui Bălăceanu, care în iarna următoare va împinge oştile lui Heissler în ţară, — Brîncoveanu îşi va dovedi iscusinţa echilibristică, în poziţia extrem de dificilă, fiind aşezat între două Puteri beligerante, — cu tactul de a fi răspins pe Austrieci prin Tatari numai în douăzeci şi două de zile, „asigurîndu-se perfecta lor disciplină" (p. 398), căci „oastea lui Şerban-Vodă" se pare că nu existase, de bucurie Brâncoveanu va începe zidirea Hurezilor (p. 399). Vedem apoi urzeala Curţii din Viena de a da altă lovitură prin Heissler şi Bălăceanu, în ambele ţări, şi plata poliţei la Zârneşti cu Turcii şi cu Tökőly alături (pp. 400-2), din care va resulta o nouă năpastă pentru ţară: „Domnul se trezia cu o nouă ocupaţie, a lui Tőkőly, din care politica francesă voia să facă un prinţ aliat la Dunăre" (p. 404); acţiunea nouă a lui Sobieski în Moldova se urmăreşte aici, precisînd rolul Costineştilor şi sfîrşitul bătrînului Cantemir, al cărui Scaun se ocupă de Constantin Duca, prin *influenţa* lui Brîncoveanu, care, făcîndu-şi-l ginere, „conducea Moldova de fapt", potrivit cu „sistemul de la începutul veacului", inaugurat de Radu Mihnea. Surprinzătoare însă „politica *socială*, favorabilă şerbilor, a tînărului Domn *filosof*" (p. 411).

În acelaşi timp se reiau, pe o cale nouă şi mai ales prin Veterani, relaţiile cu Austria (p. 412), în timp ce Turcii îi făgăduiau lui Constantin Brâncoveanu „Domnia pe viaţă". Noile ameninţări, înainte de 1699 şi din 1703, sînt biruite graţie iscusinţii

www.dacoromanica.ro

şi „îndoirii tributului“ (pp. 415-7); după înfăţişarea schimbărilor de Domni moldoveni „fără a se putea cunoaşte toate resorturile acestor necontenite surprinderi“, se afirmă că, de fapt, „chiar supt Monarhia.... lui Brîncoveanu“ numai două familii mai conduceau politica ţărilor romîne: Cantacuzinii şi Ruseteştii şi, ceia ce era nebănuit pînă azi, se conchide că: „aşa-numita Domnie a Fanarioţilor“ se *datorează prăbuşirii prin Turci a acestor ultime două neamuri tari* (p. 420).

Cu încheiarea păcii de la Carlovăţ, amintită numai, se trece la capitolul ce represintă adevărata glorie a acestei Domnii: „cultura brîncovenească“, tratată în legătură cu zbuciumul Bisericii ardelene între 1690-1710. De la început se fixează cele *trei motive* pe care s'au răzimat legăturile lui Brîncoveanu cu Ardealul: bunele relaţii cu noul vecin imperial, adăpost politic pentru sine şi grija ortodoxiei. Ca totdeauna, pătrunzînd cu largi visiuni în taina lucrurilor şi faptelor istorice, d. N. Iorga relevează *rolul elementelor italiene şi francese* (pp. 395, 412, 423, 469) în războaiele şi în cîrmuirea austriacă, supt Leopold I-iu, la care ar fi să se adauge acelea care au participat supt Carol al VI-lea la războaiele cu Turcii şi la organisarea Banatului din secolul al XVIII-lea. Primul guvernator austriac în Ardeal şi al doilea în Banat au fost Francesi amîndoi. Supt influenţa nouă catolică, se propune „unirea“ cu Roma a Bisericii ardelene, liberată acum de „jugul calvin“ (pp. 425-6), care scoborîse ierarhia romînă la o „Vlădicie“ vagă. Alegerea lui Atanasie Anghel, cu păstrarea tradiţiei întregi“ (p. 427), dar şi „excomunicarea“ lui peste trei ani (p. 434), se face şi cu prea supărătorul amestec al ierarhilor greci îmbulziţi şi adăpostiţi în ţările noastre. Astfel înfăptuirea Unirii, în care intriga calvină a nobilimii ungurisate, impuind restricţii şi condiţii umilitoare pînă la aceia că, „pentru a-şi înălţa situaţia, preotul romîn trebuie să părăsească legea sa“ (p. 429), se sintetisează în această carte într'o proaspătă înfăţişare (pp. 425-37) ce se pune în legătură şi cu răscoala „curuţilor“ lui Francisc Rákóczy (pp. 424, 434-5), la care luară parte nobili romîni şi mulţi ţărani din părţile Gherlei.

În „activitatea tipografică“, de mare gust artistic, autorul distinge lupta dintre tendinţa de *a romanisa slujba* chiar, „a lui Mitrofan de Buzău“ şi Antim, supt influenţa lui Dosoftei din Moldova, şi aceia a „neoelenismului bizantin“, care se împlîntase

www.dacoromanica.ro

în ambele ţări în ultimele decenii, dar mai ales în jurul lui Brîncoveanu, „considerat ca şef al ortodoxiei întregi“ (p. 448); încep acum „masivele tipărituri greceşti, menite mai ales altor cercuri“ (pp. 437-8), care sînt urmărite pas cu pas. *Cultura lui Dimitrie Cantemir*, „occidentalisat“, ca şi tînărul Constantin Duca, însemna pentru Romîni „o nouă orientare culturală“, începîndu-se cu analisa pe larg a „Divanului“ (pp. 440-2), care apăru odată cu cele patru cărţi de slujbă, între 1697 şi 1701, ceia ce însemna întrarea definitivă a *Ţării-Româneşti în curentul romînisării slujbei, creat de Dosoftei*, „mare şi fericită înoire, de un caracter cu totul revoluţionar“ (pp. 443 şi 445). Această acţiune n'ar fi pornit de la Brîncoveanu, crede autorul, de şi Radu Greceanu, traducătorul Mineelar „atribuie Domnului gîndul fericit“ (p. 444). Se distinge şi acum o „concurenţă“ culturală între cele două ţări, în răspîndirea cărţilor greceşti de teologie (pp. 444-5), dar după 1700 acţiunea culturală a lui Brîncoveanu, dînd şi cărţi pentru şcoala greacă sau, bisericeşti, pentru Slavi, Greci, Sirieni, rămîne să înzestreze singură „întreaga romînime cu cărţile de slujbă“ (pp. 446-9).

Patru pagini, apoi, de nouă critică a operei de ziditor a celui care, avînd marele model în Apus, Ludovic al XIV-lea, pe care-l imitau toţi Suveranii Europei, a înţeles aşa de bine a-şi îndeplini la noi sarcina de monarh, ca întemeietor, renovator şi adăugitor în atîtea fundaţii religioase din ţară, dar şi de peste hotare, — în ultimul domeniu însă mai puţin decît Neagoe şi Ştefan-cel-Mare —, dar şi în casele şi castelele ce a presărat în ţară. Alături de el însă dădeau şi Cantacuzinii opera lor de ctitorie bisericească şi laică; nouă este şi conclusia că *Brîncoveanu n'a adus nimic nou în artă*, „forma clădirilor bisericeşti fiind aceia fixată supt Matei, iar, în ce priveşte ornamentica, de bogate sculpturi de modă italiană, de pictură îmbielşugată, clară, uşoară... supt influenţa veneţiană, ea venia de la cei doi Cantacuzini, Constantin şi Mihai“ (pp. 449-50).

Literatura istorică din Muntenia; *„degenerată“* după Constantin Stolnicul şi inferioară celei moldovene, lipsită mai ales de originalitate, se înfăţişează într'o sintesă literară, reluînd aici pe Liudescu şi opera lui Constantin Căpitanul, cari represintă cele două partide adverse, de care a fost vorba mai înainte, cu eruditul Radu Greceanu, lipsit de personalitate şi de „căldură“, în

www.dacoromanica.ro

cronica sa de comandă (pp. 453 5), apoi cronica de opoziţie a scriitorului de talent Radu Popescu. Cartea a VI-a se încheie cu arătarea primelor legături între Brîncoveanu şi Ţarul Petru, faţă de planul cruciatei ortodoxe, iniţiat de patriarhul Dosoftei (pp. 457-8).

Ultima carte (a VII-a) este menită încheierilor pe care numai logica istorică a autorului era capabilă a le trage din desfăşurarea ultimelor evenimente ale marii epoci, — la complicaţia cărora se adăugase în urmă „războiul nordic" şi anexele lui: „războiul pentru tronul polon", ca şi cel de la Prut, din 1711, cu tristele lor efecte asupra ţărilor noastre —, străbătînd starea de spirit a poporului romîn la sfîrşitul ei şi descoperind organisarea monarhiei vechi.

Se începe cu orientarea războinică a „noii generaţii" din ambele ţări, mai ales din Moldova, care dădu elemente ambelor oşti în luptă, la Pultava (pp. 464-5), mai ales după ce ţara primise ca Domn pe Nicolae Mavrocordat, „Fanariotul" cu pretenţii de continuator al dinastiei moldovene, aducînd aici „concepţii orientale" de Domnie ca la Turci, ceia ce va turbura adînc boierimea (pp. 466-8). Se notează cu grijă atitudinea cronicarilor contimporani, precum şi aceia a lui Brîncoveanu şi Dimitrie Cantemir, numit în Scaun ca „Domn de războiu", în ajunul conflictului turco-moscovit. Se dovedeşte că tînărul Domn încă de la Constantinopol era decis să rupă cu Sultanul (pp. 470-4); tratatul lui cu Petru e dat pe larg (pp. 473, 476): vedem pripirea Ţarului de a se aventura în cea mai „deplorabil condusă" expediţie, — Şeremetev aducea şi „contingentul răzeşilor basarabeni, totdeauna gata de luptă" (p. 474), — apoi calculata atitudine a Domnului muntean, cu încercarea lui de mediaţie. Se constată la Moldoveni, în 1711, „păstrarea pornirilor războinice şi setea de vitejii" (p. 477) a oştirii, cu cei şaptesprezece polcovnici. Se arată că fără temeiu învinuia Petru pe Brîncoveanu pentru înfrîngerea sa de la Stănileşti *(ibid.)*, — pentru Romîni acela „nu era un războiu naţional" —, vinovat fiind însuşi Petru (p. 478). Se descriu urmările triste pentru Moldova, căzută în *anarhie* şi pedepsită de Sultan ca „ţară rebelă" (pp. 478-81).

„Tragedia dinastiei muntene" (cap. III) se construieşte, înduioşător, pe cele mai recente descoperiri de documente, datorite autorului, pe care le verifică prin mărturia celor doi cronicari moldoveni:

www.dacoromanica.ro

Mustea şi Neculce, şi se demască tăinuitele intrigi cantacuzineşti pentru prăbuşirea aceluia care se părea că va înlătura pe verii săi din rosturile mari ale ţării, şi de la succesiune chiar. Brîncoveanu căzu deci, victimă „aprigii prigoniri între rude" (p. 486), un intrigant fiind Mihai Spătarul, care-şi sprijinia ginerele, Mihai Racoviţă, altul, Stolnicul însuşi, care ar fi dat ultima lovitură, cu venirea Imbrohorului (pp. 487-9), spre a-şi instala fiul şi, ceia ce fu mai miserabil din partea lor, „vina cea mare" a celor doi din urmă, tatăl şi fiul, era acoperirea cu pîri ca să-i „gătească peirea", după detronare (p. 489). Dar nici acest tron, împlîntat în sînge, lipsit şi „de orice valoare politică (p. 491), nu putu să dureze, „neîndurata Nemesis" iscînd dihonia acum între fraţi, pentru ca ei amîndoi, împreună cu tînărul Domn, să se prăbuşească, supt mîna aceluiaşi călău ca şi victima lor (pp. 492-3).

Sufletul românesc, la căderea strălucitei monarhii romîne, se sprijină încă pe „crezul Costineştilor şi Stolnicului", şi d. N. Iorga va dovedi (cap. VI) cum se manifestă el în compilaţia lui Nicolae Costin. Mîndru de cultura sa, de şi cu mai slabă pregătire apuseană decît tatăl său, — „nota personală e rară şi slabă" iar îmbinarea faptelor, stîngace la el, — totuşi e în stare, „ca şi Stolnicul, să se aşeze pe un plan de istorie universală" (p. 496). Cu totul altfel se arată „Romînul înstrăinat" Dimitrie Cantemir, al cărui portret literar se întregeşte aici, prin examinarea ultimelor lui lucrări: stilul stricat de imitarea frasei latine, pătruns de concepţia filosofică a *evoluţiei Statelor*, în Istoria Imperiului Otoman, asămănătoare cu scrisul Stolnicului, – care ar fi influenţat şi pe un mare factor al *spiritului luminat* din secolul al XVIII-lea: Montesquieu (p. 499). Dar se examinează în deosebi opera de *istorie integrală a Neamului*, — ideie străină istoriografiei apusene a timpului —, croită pe base şi mai largi ca ale Stolnicului şi compusă din două părţi: una fiind „Hronicul vechimii Romîno-Moldo-Vlahilor", care se încheie la 1284; a doua, pe care n'a avut zile s'o înfăptuiască, ori s'a pierdut, avea să fie: Istoria Moldovei şi a Ţării-Româneşti de la întemeiere până în zilele scriitorului. Şi ni se descopăr, în această sintesă, pusă în comparaţie cu istoriografia timpului, *concepţiile privind rasa* şi dreptul nostru la istoria romană şi cea bizantină, Cantemir înfăţişînd aici „de fapt, toată istoria bizantină din punctul de vedere românesc, pentru apărarea permanenţei" (pp. 502-3).

* * *

www.dacoromanica.ro

Volumul „Monarhilor“ se încheie cu preţioase linii asupra organisării vechii Monarhii româneşti, sprijinită pe un *fisc* apăsător, cu „o contabilitate fantastic de încurcată“ (p. 507), pe care nimeni nu fu în stare s'o pună în ordine (p. 510), atît de felurite, capricioase şi complicate erau pretenţiile „tiranului păgîn“, încît toată grija monarhului era de a mulţămi Poarta şi de a-şi salva aparenţele de rang şi pompă. Datele culese în diferite izvoare cu privire la *tribut* ni arată ce necesar ar fi un studiu, — biruind multe greutăţi ce-i stau în cale, — asupra *fiscului* celor două State şi obligaţiilor lor faţă de Poartă, completat şi cu ceia ce arhivele din Stambul ar putea să adauge ca material. Rămîne o enigmă: cum de se mai putea „trăi larg la Curtea Domnilor“ şi se mai găsiau bani pentru „risipitoarea evlavie“ şi pentru „comoara de giuvaieruri“... Se vede şi de aici cît de nesecată era *virtutea economică*, — probată acum, după cea militară, — a acestui popor, de care, în toate timpurile, au profitat exploatatorii oficiali ori neoficiali ai tuturor neamurilor din Răsărit.

N. A. Constantinescu.

Cum a fost ocupaţia din 1916-8

— o mărturie germană —

În Gerhard Velburg, *Rumänische Etappe, Der Weltkrieg, wie ich ihn sah*, Minden i. W.-Berlin-Lipsca, sînt şi unele ştiri folositoare.

Ofiţerul german vine prin Orşova, în Decembre 1916. La Craiova defilările învingătorilor. Şi „unele dame elegante“, cu rochii prea scurte, zîmbind (ce ruşine! Să le credem străine).

Dar *„multe femei mai în vrîstă plîng“*. Nepotrivire între bogăţie şi sărăcie. Mulţi vorbesc nemţeşte. Soldaţi germani beţi. „Nicio fiinţă femeiască nu e lăsată a trece fără să i se arunce o vorbă, fie ea bătrînă sau tînără, convenabilă sau ba.“ La Balş, autorul aleargă după fete. La Piatra descopere ura ţăranului contra boierului. Preotul dă ouă Nemţilor.

La Bucureşti, „fete germane“ (= evreice) întreabă pe soldaţi dacă rămîn de Crăciun. „Es scheint hier lustig zu sein.“ Şi aici ofiţerul se aruncă la mîncare, într'o bodegă, apoi într'un restaurant. E bucuros că află „cocote cu braţele goale“ şi „artiste germane“ văpsite şi cu monoclu. La „Trocadero“ „fiecare soldat german

www.dacoromanica.ro

își are fata", și ofițerii. Toată noaptea se hoinărește prin localuri.

Laudă pentru Școala Militară, unde însă totul e stricat și spurcat de năvălitori, cu o deosebită furie contra portretelor, și ale lui Carol I-iu. „Au făcut-o Austriecii? Sau chiar ai noștri? Bucureștii s'au predat abia acum trei săptămîni fără luptă." Aceleași prădăciuni la tipografie.

Pretutindeni, Nemți beți, „Weinleichen", cad pe străzi. Mare emoție a lui Velburg la Cofetăria Riegler. La Café Boulevard i se pare că acolo venia pentru conversații Take Ionescu!

Cercetarea Căii Victoriei. Un adevărat *Bummel*. Se cască gura la vitrine. Se află lucruri care de mult au fost confiscate în Germania. Și săpun ieften! Ofițerii bulgari se răpăd să cumpere pentru hîrtia lor monedă juvaiere.

Pe stradă primblarea continuă de persoane văpsite și parfumate. Un German se uimește de cizmele femeiești înalte: vrea să-i ducă nevestei o pereche. Doi ofițeri unguri măsoară picioarele femeilor; „restul nu-i interesează". Virtuoase, fără fard, parfum, blăni, cizme, — Germanele și Austriecele.

Defilări în mahalale, și conversații cu Jidănași. Întoarcere la o cofetărie, — „Partiserie" *(sic)*.

La 30 Decembre, vînătoare la Riegler după femei. De acolo, la „restaurantul Modern". Apoi „în altă cîrciumă". Urmează „toate cafenelele pe rînd". La o baie, unde Neamțul află un compatriot pentru a-l servi. Noaptea se face foc cu mobila casei, tăiată cu toporul.

La Feteşti se smulge țăranului carnea porcului tăiat, se jertfește o oaie, se fură găini. A doua zi, critica plugarilor cari dau gunoiul în Dunăre. Într'un sat Germanii sînt rugați să apere lumea de Bulgari. Primăria e prădată de aceștia. Ruși și Bulgari „au băut tot alcoolul". În vii pîndesc Bulgarii „după femei și vite". Fetele au fugit în baltă. Brutele aleargă după babe. „Lucruri grozave s'ar fi și petrecut." Un subofițer german stînge cai și trăsuri. Bulgarii cari se văd samănă a comitagii, și fură. Pe cînd cei opt Nemți din Feteşti se tem de un atac al țăranilor (!), *ei aud cîntece de Crăciun și văd copii umblînd din casă în casă*... Se miră că s'au trezit la cinci dimineața. Steluțele lor strălucesc în noaptea neagră. La plecare, bieții oameni încarcă de bunătăți pe soldații dușmani.

Se ieau măsuri contra Bulgarilor, cari zvîntă păsările. „Și doar trebuie să ne batem cu Romînii, nu cu Bulgarii." La Slobozia

www.dacoromanica.ro

s'ar fi schimbat focuri între Germani şi Bulgari: opt morţi. Pretutindeni, „bande de hoţi bulgari". În ciuda Germanilor, Bulgarii trec porci în Dobrogea. Defilare de fugari flămînzi. Între cei ce se întorc e şi unul din neamul ocupanţilor.

Nemţii sînt sorcoviţi de Anul Nou, după vechiul calendar, „de şi printr'o ordonanţă a guvernatorului militar numai cel gregorian e în us". Un locotenent bulgar de şaizeci şi unul de ani, care nu s'a putut opri să alerge ca să se bată cu Romînii. Doi negustori din Bucureşti cari merg pentru provisii îşi batjocuresc ţara: au făcut studii la Jena şi la Dresda (pp. 54-5). Se cercetează cei buni pentru front, şi ostaşii de la Feteşti nu ştiu cum să scape. Deocamdată se ridică un imn caldelor sobe din satul românesc. La înmormîntarea unui Austriac catolic merge biet popa nostru cu amîndoi dascălii. Cum i se dă ordin de a scurta, i se pare autorului că „veşnica pomenire" e „etern pomint"! În schimb, ordin de la Bucureşti să se iea oamenilor toată hrana, afară de 750 de grame de porumb zilnic de fiecare cap: „dar va fi greu, căci atunci oamenii mor de foame". Se mai cere „arama, cositorul, plumbul, fierul vechiu, cauciucul, blănile". Locotenentul local „adauge de la dînsul": grăsime, oţet, linte, mazăre, fasole, petrol, ceapă etc. Tot aşa şi vitele toate. Cînd se cer caprele, oamenii, cari au bivoliţe, fac haz de năcaz. Locotenentul ordonă a se lucra strict: „de vreme ce ai noştri în Germania sufăr de foame, trebuie să sufere şi duşmanii aceştia" (pp. 61-2). Ca să nu se ascundă ceva, se înţeapă în fîn şi în paie. Babe plîng, şi soldatul care execută spune că mai bine ar fi în tranşee. „Facem şi noi ca şi Bulgarii" doar după paragraf, pe cînd ceilalţi lucrează „sans façon".

Autorul e numit în tribunalul militar, care şi începe condamnările. Dar femeile din sat ajută bucuros la curăţit, pe cînd soldaţii li fură găinile: ajung de fac o crescătorie... Apoi Nemţii beau coniac, cântă dintr'o armonică pe care o ascultă copiii. Oamenii caută prin peşcheşuri îmbunarea judecătorilor. Li se oferă şi cîte un prînz, fata casei puindu-li şerveţele pe genunchi. Ea arată zestrea ei, tot lucruri „făcute de casă" (în româneşte) şi e gata a da ceva din ele oaspeţilor: se întreabă pentru o piesă de îmbrăcăminte proporţiile miresei autorului. În schimb, fata va fi trimeasă la Bucureşti, şi anume la spitalul Colintina, supt învinuire de o boală urîtă; bătrînii vin cu lacrimi să se tînguiască: se vădeşte

www.dacoromanica.ro

că era vorba de *altă* Floricâ... Părinţii arată fotografiile celor doi flăcăi la armată, „poate morţi, poate prisonieri". Ca mulţămită, maiorul îi amendează cu 1.000 de lei pentru că n'au alergat să stingă un foc la Ţindărei. Ţăranii tot întreabă de pace. Cum tinerii sînt în Moldova, nu se poate lucra la cîmp. Nemţii se mută la invalidul Mitache Cucu, a cărui soţie se teme să nu-i mai dea Bulgari, cari fură şi se suie în pat cu pintenii.

La începutul lui Mart se desface podul, cărîndu-se bucăţile de fier. In acest timp la Călăraşi mor Turcii de exantematic.

Autorul publică foiletoane în gazeta din Iena, dar vede pe tălmaciu, locotenentul Anton Tenkhoff, pregătind examenul pe texte latine. „În Germania n'am văzut vre-odată pe un student în drept cetind în original pe Gaius şi pe Ulpianus" (p. 86). Studentul e Evreu şi ajunge la judecată pentru cîţi bani de mită pare să aibă la el. Învinuit de legături cu o Mărioară, care, aflînd că e însurat, îl va pîrî, el declară că e întrebuinţat obişnuit ca să caute femei pentru ofiţeri... Unul din aceştia se primblă într'o frumoasă trăsură furată. În acest timp Ştefana lui Mitache, avînd în grijă şi pe pastorul-soldat, „popa", îl îngrijeşte ca o mamă. Autorul se miră cum au ţăranii aşa de frumoşi dinţi fără a întrebuinţa peria şi crede că e din causa consumării porumbului, nu a superiorităţii de rasă.

Din acest huzur Nemţii de la Feteşti sînt luaţi la paza gării, în pe jumătate dărîmatul Otel Comercial. Orăşelul e pustiu. „Nu se vede măcar un cîne." În pivniţi însă ceata „femeilor sălbatece" care se hrănesc din ce aruncă soldaţii de la tren. Ca să aibă de lucru aceştia, li se dă de la Bucureşti ordine să facă din ţărani pompieri.

Fericită întoarcere la vad. Acelaşi defileu de fugari, şi Nemţi. Cînd se trimet soldaţi la Slobozia, ei îşi duc cu ei ţiitoarele. Unul din cei rămaşi e pus „primar german" în sat, lîngă primarul Niculescu, şi-l acopăr peşcheşurile: se bea toată ziua ţuică şi coniac. Se pun tăbliţe străzilor, cu numele Impăraţilor şi ale generalilor. Bacşişurile sînt curente; unul se fereşte de celalt. Cutare e scusat pentru că are zece copii. La trecerea Dunării se preferă fetele văpsite înaintea ţăranilor...

De Paşti, Ştefana aduce autorului ouă roşii şi încondeiate. Preotul vine cu altele, cu pască şi cu binecuvîntarea lui. Mielul de Paşti e pus înaintea străinului, duşmanului, pe care-l miră

www.dacoromanica.ro

scrînciobele. La serbătoare ia parte şi un Ardelean, Sporea, venit de pe cîmpul de luptă galiţian, şi el smulge Germanului cele mai mari laude pentru caracterul său; el, locotenent, de şi n'are uniforma, se ceartă dîrz cu Nemţii.

Regimul ocupaţiei, cu mecanisarea lui perfectă şi absurdă, cu lăcomia unor cereri care se mai pot îndeplini e ridiculisat de aceia chiar dintre ocupanţi cari trebuie să-l servească (pp. 108-9). Autorul îşi bate joc de acest *militärischer Klassenstaat*. Şi biserica e rechisiţionată pentru serviciul protestant, până la oarele douăsprezece.

Toată lumea e chemată să se înscrie, şi oamenii se tem că-i ia la oastea nemţească ori îi deportează. Cu atîta migală se va ajunge doar până la pace... Se aduce vin, şi toată lumea civilisată se îmbată de ajunge prin şanţuri (pp. 113-5).

Cu beţivănia obişnuită: vin, drojdii, ţuică, se mai trece vremea, în Maiu. „Popa" predică întrebuinţarea acestui leac sigur contra „malariei"; totuşi e aşa de respectat, încît i se oferi... locul de paroh la Dudeşti. A fi „trinkfester", a ţinea la beţie, e o adevărată datorie. După ce se îmbată, Nemţii se dau la femei cu pruncii la sin ori le gonesc, ziua mare, de-a lungul odăilor (v. p. 120). Autorul traduce scrisori femeieşti ale camarazilor şi din „dragă puiule" face „draga pueriile" *(ibid.)*, ceia ce nu-l împiedecă de a critica neînţelegerea Romînilor culţi în materie de ortografie. Birtăşiţa Paraschiva trebuie să strige subofiţerilor beţi: „popa german e în casă" (p. 121). Primarului Niculescu i se cer în căsătorie cele trei fete care au făcut studii superioare. „Zilnic descoperim o nouă cîrciumă." La Bulgarul Velicu şi la Nedelcu Costescu beau toate naţiile, cu Bulgarii în frunte. Locotenentul bulgar Foţcov „presidează": bea şi cîntă cu „glas de stentor", culminînd cu imnul naţional al său. Alt Bulgar stropeşte apoi pe toţi cu apa de trandafir de acasă. Întocmai ca în *Bai-Ganciu* al lui Alecu Constantinov....

„Pentru litrul de vin ce-l avem în faţă, am dat şi ultimul ban." Situaţia e salvată prin invitaţia locotenentului Radov la un „chef" oferit de camaradul său. Ţigani cîntă şi „Heil dir in Siegeskranz"... Cu toată abureala din cap, ofiţerii bulgari, întrebaţi dacă vreau Dobrogea, Macedonia, spun că li s'a urît de războiu: mai bine „Bulgaria Mică" (p. 123). Radov primeşte scrisori de la o învăţătoare de-a noastră care ştie franţuzeşte, şi el e în nori. Deci

www.dacoromanica.ro

i se face acesteia musică la fereastă. Apoi la alte iubite... Dar un avion frances are nedelicateţa să tulbure oameni cari o duc într'o veşnică nevinovată petrecere. Şi la îngroparea camarazilor fac scandal...

Nu plouă. Şi „popa german" e rugat să ia parte la procesiune. Cum promite să se roage şi ploaia cade, casa i se umple de mîncare şi băutură. Cîrciumarul Sava Ionescu mai adauge de la dînsul.

Un compliment în schimb pentru atîtea binefaceri şi bunătăţi. Cercetînd un lagăr de prisonieri arabi şi africani din armata francesă, autorul constată că... tot „mai aproape" sînt Romînii (p. 128). Aiurea, sînt şi Negri.

Ordin de a merge la front aceşti reservişti din *Landsturm*. Supărare generală... Se îmbată cu toţii..., şi cîrciumăreasa li dă trandafiri şi mărţişori de pus la gît. Dar plecarea e contramandată.

La Jigălia, administratorul Dinescu condamnă, în numele păcii, tot odată pe „Brătianu, Hindenburg, Împăratul Wilhelm, regele Ferdinand". Dar tot ar vrea să mai meargă odată în Bulgaria ca să-şi răsbune (p. 135). Fata casei, care lămureşte ţesutul, îi spune la plecare: „Mai poftiţi la Jigălia". Autorul civilisat se miră că fără sfială fata se suie în copac ca să-i arăte cum se cultivă viermii de mătasă. Gîndul oaspeţilor e la vinul ce li s'a dat şi pe care-l ascund de camarazi. Într'un sat vecin se dă totul musafirilor, dar se trimet aiurea, după experienţa cu Bulgarii, fetele. Un dr. Beschorner, la Năieni, „domnul profesor", e respectat de ai noştri pentru că a cruţat lumea: de sigur că acesta nu găseşte în beţie rostul vieţii. Acest om de bine spune: „Am trăit cinci luni cu aceşti oameni. Am văzut cum au sămănat, cum s'au ostenit, cum şi-au căutat de vite. Cunosc pe fiecare în sat şi fiecare mă cunoaşte M'am deprins a gîndi şi a simţi cu dînşii, li înţeleg limba, i-am ocrotit, chiar —, căci, din nenorocire, a fost necesar —, contra camarazilor germani. Acuma am numai dorinţa de a vedea cum seceră. Îmi cade greu să plec" (pp. 136-7). Gazda lui i-a fost ca o mamă *(bemuttert)*.

Ceilalţi regretă, la întors, că sub-prefectul a pecetluit cîrciumele. Îşi fură trăsurile. Peste cîteva zile un camarad întors din Germania spune că lumea n'are ce mînca şi că femeile, care se văpsesc, „vielfach recht leichtsinnig leben" (p. 138). La Făcăeni se petrece în splendida casă a proprietarului; ofiţerul german

www.dacoromanica.ro

ţinea două femei: una, fiică a unui otelier din Constanţa, alta, Vienesă. El arată fotografia nevestei lui de acasă, iar ticăloasa de Romîncă, Mărioara, pe a soţului de la oaste. Reflecţia autorului: „Da, da, aşa e în războiu".

La Hagieni, într'o familie, fata de şeisprezece ani e „măritată" cu un ofiţer german, care vrea să se întoarcă după războiu şi să facă agricultură în sat (pp. 142-3). De fapt, bieţii oameni au fost înşelaţi, ceia ce se şi recunoaşte. Un alt ofiţer se grăbeşte să-i facă propuneri fetei (pp. 142-4).

Visită la un sat, Săveni, cu ostateci, între alţii „primarul Bucureştilor", doi episcopi, Evreii Rosenthal şi „Grauer". Apoi, în tren la Bucureşti, cu Bulgari. Îl desgustă pe autor cum se nutresc, răspîndind efluvii de usturoiu. Şi Austriecii sînt consideraţi ca de clasa a doua. Bulgarii sînt însă adesea şi zdrenţoşi, în opinci; duc insecte pe dînşii. „De mirare că frăţia de arme cu ei nu s'a prăpădit de mult" (p. 151).

În Bucureşti, pretutindeni petrecere. În afaceri, o „supra-organisaţie" germană pedantă (se presintă un ofiţer superior care a scris o operă despre „bagajul ofiţerului"). Pentru o afacere de săpun, un întreg pelerinagiu... Preţuri mari. Distracţii la „varieteuri".

La Feteşti, autorul vede paparudele şi caută să înţeleagă ce spun (p. 155). La Săveni, e invitat de un avocat, Alexandru Costescu. „Casă la Bucureşti, casă la Karlsbad, casă la Viena. Vorbeşte perfect nemţeşte şi e entusiast de viaţa de noapte din Berlin." Află şi pe „un profesor de filosofie care a învăţat la Wundt în Lipsca" şi pe „directorul Casei de economii din Bucureşti", cari se plîng de prigonire. Cel din urmă spune că e decorat cu Coroana Prusiei. Un tălmaciu evreu care, supt ocupaţie, din Rădulescu, revine la Rosenbaum.

Scrisori de la ofiţeri prisonieri în Germania: un Zorilă („Zodila"), un Ion Buricescu. Foarte convenabile. Lauda bunei rînduieli în munca din ţara duşmană, — autorul se întreabă dacă nu e făcută pentru a îmbuna censura! —, cerere de alimente (pp. 170-1).

Rechisiţionarea clopotelor, în Iulie. Austriecii o fac. Durerea satului; un bătrîn plînge (p. 172).

Începe a se auzi tunul marilor lupte de pe Siretiu (p. 174 şi urm.) Se recrutează pentru oastea bulgărească Bulgari cetăţeni

www.dacoromanica.ro

romîni și orice Macedonean. Ba chiar orice Romîn din Ardeal și Bucovina e trecut la datoria de oaste pentru monarhul austro-ungar, chiar dacă e cetățean romîn (p. 185). Sînt duși în vagoane de vite și primiți ca niște „porci de Romîni". Dată fiind vrîsta, profesia păstorească a atîtora, lucrul îi pare „monstruos" autorului. În același timp, control pe toată posta și opreliște a legăturilor cu Romînce, ceia ce e „contra demnității unui soldat german"... Oamenii din sat se sperie de formidabila bețivănie pentru cei doi Împărați aliați. Alături, casul lui Mitache, care, invitat să mănînce de frupt în postul Sîntămăriei pentru că nu-l vede nimeni, răspunde: „Dumnezeu *vede*" (p. 184).

La București, unde autorul își duce, în Septembre, ceata de ciobani „austro-ungari", aceiași veșnică petrecere. El observă portul femeiesc de la țară, cu o citație din von Dungern, adesea întrebuințat, care, gîcind ceva după asămănarea cu cel din Nord, își închipuie că stilul a venit din... Norvegia..., peste provinciile baltice, Polonia și Rusia. Luxul e extraordinar, și se dau prețurile. Autorul e ospătat la familia tălmaciului evreu, Iosif Lupescu. Se cercetează Cișmigiul, unde administrația militară a găsit cu cale să cultive varză, și un cinematograf, apoi Parcul Carol și Palatul Regal, deschis soldaților străini.

Velburg își aduce înapoi pe acei „supuși" cari n'au fost găsiți buni pentru front.

Va urma pentru el un scurt concediu acasă, la Iena. Mare mulțămire morală, dar lipsă de hrană și — de băutură...

Aducînd de acolo „farfurii, cuțite, pahare și cești" pentru găzduitorii țărani de la Fetești, aceștia le pun de-o parte „pentru gospodăria feciorilor".

Pe acolo a trecut Împăratul Wilhelm, și autorul vorbește foarte puțin respectuos de formidabilul aparat militar de care i-a fost încunjurată călătoria acestuia. Mii de oameni au fost opriți de la lucru pentru clipa apariției lui. Altă visită e a Marelui Duce de Mecklenburg-Schwerin și a ducelui de Braunschweig, întorși de la o vînătoare în Dobrogea.

La București, unde vine iarăși pentru afaceri, Velburg vede pe Mackensen, „al cărui mers și a cărui figură sînt ca ale unui tînăr de douăzeci de ani" (!) (p. 210). La Teatrul „Carol-cel-Mare" el găsește că d-na Miciora e prea grasă și că „dănțează ca o vacă".

www.dacoromanica.ro

De aici el revine la Feteşti, unde petrece în cîrciumă, cu primarul, cu Iancu Niculescu şi Ion Sterea, vechi cunoştinţe, cari semnează pentru... împrumutul de războiu german! Autorul se miră că se poate un astfel de „act de trădare", asemenea cu al tălmacilor evrei, cari o fac însă „din ură contra Romînilor". Se trece la Năeni, pe la Elefteria Zamfir, care a îngrijit aşa de bine pe dr. Beschorner.

Un ultim „control" acolo. Şi o judecată de total: „Am căpătat încredinţarea că Romînii sînt un popor cu totul bun la inimă şi credincios" (p. 219). Şi „splendid e materialul uman, mai ales foştii soldaţi. Se găsesc printre bărbaţi unii nalţi ca pomii, cu o spinare ca a uriaşului Atlas, cu picioare şi braţe tari ca oţelul. Tipul nemţesc apare faţă de dînşii mic şi slăbănog" (p. 220).

Chemat la Bucureşti, îi impune în Str. Gheorghe Cantacuzino 15, *Meldeamtul* german, aşezat în birouri depinzînd de Ministeriul Agriculturii. Presintare ridiculă a personalului de trufaşi băieţei în haină de sublocotenent, cu indispensabilul tălmaciu evreu Hirsch, pe lîngă „încă o duzină de tălmaci iudeo-romîni şi o dactilografă, tot Evreică, Lissy Grünbaum": parcă ar fi o şcoală jidovească...

Mai departe, şi un Diamant, un Ştefănescu-Steiner, care bruschează pe oricine cu „tu". La urmă, cei doi sînt arestaţi pentru pungăşii. Evreul Manolescu speculează în Piaţa de Flori cu monedele (p. 271). Şi Teatrul evreiesc al lui Marcus Strul, cu „subreta" Sara Kanner, care invită pe Nemţi (p. 260).

Se dă noului venit locuinţă la soţia căpitanului Neniţescu, divorţată, care „în cinci minute îi destăinuieşte toate intimităţile" (pp. 228-9). I se oferă o Bulgarcă, de loc din Rusciuc, Alexandrina Stambulov.

S'au deschis la Fundaţie cursurile Universităţii pentru armată; nu lipsesc femei, foarte multe (p. 232). Între profesorii de drept Adolf Last, Evreu de la Cernăuţi, care se amestecase şi în literatura românească. Nu lipseşte un curs de istorie a Bulgariei, până la 1877, de profesorul Götz, de la Bonn; profesorul Sels, tot de la Bonn, vorbeşte „despre formarea limbilor romanice, cu specială privire la cea românească". Între studenţi, filoromînul Beschorner. La petrecerea comună apare Mackensen (Decembre 1917). La lecţii asistă şi generalul Tülf von Tschepe. Sels urmează cu lecţii de româneşte la Şcoala Germană.

www.dacoromanica.ro

Acuma, veste că la Brest-Litovsc încep negocierile. „Îţi vine să plîngi de bucurie...".

De la d-na Nenițescu autorul e scos pentru a nu strica intimitatea gazdei cu un inspector de spital german. El stă acuma în Ştirbei-Vodă, la o văduvă săracă, împovărată cu cinci copii.

Visită la Văcăreşti, unde descopere „stil maur"... Apoi la Colintina (pe cale, constată descoperirea înaintea morţilor şi facerea crucii înaintea bisericilor). „Oameni buni şi plini de evlavie [1]." De aici la... Alhambra, unde o artistă din Berlin se împiedecă de două ori şi nu poate cînta.

Crăciun militar la Ateneu, apoi la Comandantură. La 30 Decembre, spectacole germane la Teatrul Naţional (organisate de dr. Friedrich din Leipzig, venit şi pentru cursuri) şi la Eforie (spectacole de curiositate, cu omul fără braţe şi gimnastici).

Acum autorul stă la nişte Evrei, Geissler.

Paradă de ziua Împăratului german: Turcii participă, Bulgarii nu (27 Ianuar 1918). Emoţie, la 9 Februar, cînd „Lumea" lui Stere anunţă o pace care e... numai cu Ucraina (p. 256).

Despăducherea tuturora, şi a „celor mai fine doamne", dacă vreau să meargă cu trenul; dar ţidulele se vînd cu 25 de bani (pp. 261-2)...

Visită la Museul Zoologic. „Ca toate clădirile publice, şi acesta e clădit în proporţii puternice, cu o mare cheltuială de spaţiu, stabil *(sic)* şi pompos. Se vede ce mare preţ a pus tînărul Stat romîn în cultivarea ştiinţii şi instrucţiei publice. Ce loveşte apoi e că publicul, şi tocmai clasele de jos, visitează zelos Museul. Şi grupe mai mari de copii mai mărunţi şi mai crescuţi sînt lăsaţi a umbla pe acolo în voie fără întovărăşire de persoane mature, şi n'am observat ca aceasta să ducă la o necuviinţă" (p. 263).

Tragedia demobilisaţilor cari nu-şi mai găsesc soţiile (pp. 264-6). Dar în cea mai mare parte scene de familie care mişcă pe străin. O infamie e invinuirea că un tînăr căpitan student, de douăzeci şi trei de ani, şi-a cumpărat rangul (p. 266)! Copii de trupă vorbesc mîndru de idealul „României Mari". Un locotenent nu şi-ar fi ştiut anul naşterii.. Dar atîţia ofiţeri preferă să nu poată întra în localuri publice decît să-şi lase uniforma; îi doare că trebuie să salute pe ofiţerii duşmani, şi mai ales pe

[1] Traducerea în versuri, de autor, a imnului lui St. O. Iosif; pp. 253-4.

www.dacoromanica.ro

Bulgari (pp. 267-9). Dacă se înfierează medicul bine nutrit, cu soția germană, se zugrăvesc Germanii chemați pe frontul de Vest, cari sînt desperați (pp. 269-70). Și Comandantura trebuie să dea un ordin „strict secret", — pe care, de altfel, îl cunoșteam de mult, — contra ofițerilor cari se fac de rîs cu femeile (April).

În acel moment reîncep cursurile universitare germane...

Pacea de la București. „Nicio agitație bucuroasă în masele populare, nimic bătător la ochi nu se vede în aspectul străzilor. Abia se cumpără numerele speciale." Unii așteaptă defilarea comisiei de pace, despre care s'a vorbit. E o generală „decepție", mai ales că ocupația rămîne. Răpirile de teritoriu dor adînc, ca și robia economică. „Pe străzi și în restaurante domnește azi tăcere de mormînt" (7 Maiu). Se protestă contra „păcii de foame". Vom muri de foame, spune unul, dacă nu vine pacea generală (p. 286).

Autorul, care a împlinit o legătură de iubire cu o femeie nerușinată, de bună familie, merge acum pe front în Vest (15 Iulie).

Aici se oprește povestirea.

* * *

În resumat, la ocupanți, întăiu pasiune de distrugere, apoi lăcomia satisfacerii poftelor animalice. La ai noștri, afară de excepții în clasele de sus, creștină resignare, nesfîrșită bunătate, și față de dușman.

Avem, astfel, în această carte de absolută sinceritate o prețioasă mărturie, care ar trebui cunoscută și în cercuri mai largi.

N. Iorga.

Existența și activitatea lui Salis

Publicînd două studii despre Salis și Popescu [1], am primit din partea d-lui M. Auner un răspuns în care conclusiile noastre cu privire la existența și activitatea lui Salis sînt răspinse [2]. Fără să

[1] *Participarea emisarilor Mihail Popescu și Salis la revoluția lui Horia*, „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Cluj, vol. VI, pp. 503-14; *Revoluția lui Horia, legendă și adevăr*, *Revista Istorică*, pp. 154-62.

[2] *Participarea lui Salis la revoluția țăranilor din Ardeal*, *Revista Ist.*, XXIII, pp. 13-24.

www.dacoromanica.ro

dorim a intra într'o polemică prea întinsă, ne mărginim să subliniem că problema se presintă supt două aspecte.

I. Acela al existenței lui Salis.

II. Acela al participării lui Salis la revoluția lui Horia.

Răposatul N. Densusianu, în cartea sa „Revoluția lui Horia“ [1], a fost de părere că „nimeni nu putu să constate presența acestui individ Salis în toată Ungaria și în toată Transilvania“. Pe basa documentelor cercetate am dovedit că Salis a existat și că a avut o activitate politică. Un prim punct cîștigat.

În ce privește participarea lui Salis la revoluția lui Horia, materialul arhival e mai sărac. Basîndu-ne pe informații inedite din arhivele vienese am presupus această participare. Părerea noastră poate fi contestată, și d. Auner avea dreptul s'o facă, fără însă a neglija interesul documentelor citate de noi și care ni-au permis să ajungem la această conclusie.

D. Auner se mulțămește, în recensia citată, să interpreteze în mod eronat documentele analisate de noi. Așa, afirmă d. Auner, „raportul lui Cobenzl, no. 49, din 3 Novembre, la care se mai referă d. Göllner, cuprinde, în total, cu 15 anexe, 136 de pagini. Cetind acest raport, se poate constata că în întregul raport și în anexele sale nu se găsește niciun cuvînt asupra lui Salis și asupra proiectului său [2].“ Întîrzierea răspunsului nostru a fost causată chiar din necesitatea de a controla grava afirmație a d-lui Auner. Acum, cînd putem consulta la Viena actele citate de noi, supunem cetitorului textul în chestie [3], precum și celelalte acte privitoare la persoana și activitatea lui Salis.

I.

St.-Petersburg, 1784, August 13. Raportul ambasadorului Cobenzl către Cancelariul Kaunitz (Arhivele de Stat, Viena, *St.-Petersburg*, 1794, *Berichte*, no. 39).

Man versichert mich dass in Siebenbürgen sich ein Mensch befindet der sich angetragen haben soll, eine Anzahl dassiger Familien nach der Krim zu liefern. Ich werde trachten den Namen dieses Menschens und die weitern Umstände zu erfahren.

[1] P. 143.

[2] *Revista Istorică*, XXIII, p. 17.

[3] Cf. anexele no. V.

www.dacoromanica.ro

II.

Praga, 1784, Septembre 16. Iosif al II-lea către contele Hadik. (Arhivele de Război, Actele Lacsy, 1784, 139/38).

Dem sichern Vernehmen nach, soll ein gewisser Salis eine beträchtliche Auswanderung meiner Unterthanen aus Siebenbürgen, Hungarn und denen dortigen Gräntzen einzuleiten, vorhaben. Werden also den unverzüglichen Befehl an die betreffende General Commandi und durch diese an die sämmtlichen Gränitzregimenter erlassen damit... ein obachtsames Auge getragen.

III.

Praga, 1784, Septembre 16. Iosif al II-lea către contele Bánfy (Arhivele de război, Viena, *Hofkriegsrat* 1784, 14/2817).

Dem sichern Vernehmen nach, soll ein gewisser Salis eine beträchtliche Auswanderung Meiner Untherthanen aus Siebenbürgen, Hungarn und den dortigen Gränzen eizuleiten vorhaben. Sie werden also den unverzüglichen Befehl an die betreffenden Behörden und Komitate erlassen, damit aller Orten, und an den Gräntzen, auf diesen Menschen, wenn er etwa in die dortigen Gegenden kommen sollte, so wie auf seine Emissaires ein obachtsames Auge getragen, ihren heimlichen Verführungen sorgfätigst nachgespüret, und, wenn sich ein oder anderer dieses Verbrechens schuldig machet, solchen auf der Stelle und ohne Anfrage mittels Standrecht, dass in derley Fällen statt findet, mit dem Strange abgestrafft werde.

IV.

Viena, 1784, Septembre 28. Consiliul Aulic de Război către Comandamentele Generale din Transilvania şi Ungaria (Arhivele de Război, Viena, Consiliul Aulic de Război, 1784, 141/279).

Bereits unterm 19-ten currentis ist ihm... mitgegeben worden dass, nach der allerhöchsten Anordnung wegen der dem Vernehmen nach von einem gewissen Salis vorhabenden beträchtlichen Entführung diesseitiger Unterthanen aus Siebenbürgen, Hungarn, Gallicien und denen dortigen Gränzen, aller Orten auf diesen Menschen und auf seine Emissarien ein obachtsames Aug getragen, ihren heimlichen Verführungen sorgfältigst nachgespüh-

www.dacoromanica.ro

ret, und, wann sich ein oder anderer dieses Verbrechens schuldig machte, solcher auf der Stelle, und ohne Anfragen, mittelst Stand-Recht mit dem Strang abgestraft werden sollen.

V.

St.-Petersburg, 1784, Novembre 3. Raportul ambasadorului Cobenzl către Cancelariul Kaunitz (Arhiva de Stat, Viena, St.-Petersburg, *Berichte,* 1784, No. 49).

Ich habe die Ehre den mir von einem Vertrauten hierüber zugestellten Aufsatz gehorsamst anzuschliessen, so wie auch jenen den ich über das dem Fürsten Galizin eingereichten Emigrationsproject, von dem ich zu seiner Zeit Euer Fürstlichen Gnaden ebenfalls den gehorsamsten Bericht erstattet, von ihm empfangen habe...

Anexa :

„Un nommé Salis, se trouvant actuellement à Vienne, s'est adressé au Prince de Gallizin pour lui offrir ses services. Son projet, qu'il s'offre à prêter la main à l'émigration de 300 âmes établies en Transilvanie, en Hongrie et sur les frontières turques, pour les transporter dans les États tauriques. Son projet a été bien accueilli ici; les conditions sont les suivantes :

1. On offre à ces colons un dédomagement pour le voyage.
2. Un ménage tout établi pour chaque famille, comme maison, betail, ustensiles, etc.
3. Pour première entrée et pour s'établir 100 Roubl. à chaque famille.
4. Les colons seront exempts pendant 10 ans de tout impôt quelconque, ainsi que de la restitution des avances, mais, après l'échéance de ce terme, ils payeront les capitations ordinaires, et après 15 ans, à compter du jour de leur émigration, ils commenceront à payer tous les ans une somme proportionnée à leurs facultés pour rembourser la somme de ces avances. Le dit Salis n'est point content de ces conditions, et il insiste sur ce que la Russie accorde aux colons les susdits articles pour le terme de 20 ans, à condition toute fois qu'à l'expiration de ce terme ils seront tenus à payer les capitulations ordinaires avec les intérêts du capital avancé, et six pour cent pour le restant de la dette par an. Sur les représentations du Prince Galizin l'Impé-

www.dacoromanica.ro

ratrice a ordonné au Comte d'Osterman de lui envoyer un plein pouvoir illimité pour arranger ces articles avec Salis à la satisfactions des colons.

VI.

Timişoara, 1784, Novembre 16. Raportul generalului Koppenzoller către Comandamentul general din Ungaria (Viena, Arhivele de Războiu, *Hofkriegsrat* 1784, 44/311).

Die Anführer dieser Siebenbürger Bauern sollen ein gewisser Zalathner Untherthan Hore, sicherer Salis und ein unbekannter Mensch, welcher verschiedener Art Uniforms sich bedient, Namens Popersky, sein.

VII.

Viena, Novembre 21. Consiliul aulic de război către Comandamentul general din Transilvania (Arhivele de Războiu, Viena, *Hofkriegsrat*, 1784, 44/311.

Aus einem mittelst des Hungarischen General-commando einbegleiteten Rapport des Hr. G. M. Koppenzoller wegen der Unruhen in Siebenbürgen ist unter Anderm zu entnehmen dass die Anführer der aufrührischen Siebenbürgischen Bauern ein gewisser Zalathner Unterthane, Hore, ein sicherer Salis und ein Mensch, welcher verschiedener Art Uniforms sich bedient, Namens Popersky, seyn.

Schon unterm 19. Septembris ist sowohl ihm, wie den übrigen in denen Hungarischen Landen aufgestellten General Commandi mitgegeben worden dass, nach der allerhöchsten Anordnung wegen der dem Vernehmen von einem gewissen Salis vorhabenden beträchtlichen Entführung diesseitiger Untherthanen aus Siebenbürgen, Hungarn, Gallicien, und denen dortigen Gränzen aller Orten, auf seine Emissarien obachtsames Aug getragen...

Da nun, ohnerachtet der, sowohl wegen des Salis, als wegen des Popersky, vom Hofkriegsrath ergangenen Verfügungen und der wegen des letzteren auch dem Hungar. Grl.-Commando geschehenen Erinnerungen gleichwohlen wegen beeder dieser Menschen die angeordnete nötige Vorsicht zu gebrauchen unterlassen worden seyn muss...

www.dacoromanica.ro

VIII.

Viena, 1785, Februar 27. Cancelaria aulică de Transilvania către Consiliul Aulic de războiu (Arhivele de Războiu, Viena, Consiliul Aulic de Războiu, Cp. 212/1785).

De dato 7-ten, eröffnet, sie habe... die nötige Veranlassung getroffen, was demnach den Emmissaires Salis betreffe.

C. Göllner.

Maramurășul nostru [1]

(conferință la radio a d-lui N. Iorga, 21 Decembre.)

Ziarele publică telegrama prin care se anunță că s'a numit consul al Romîniei la Hust, „Chust", un excelent tînăr diplomat, care va avea să îndeplinească în acest Maramureș, asupra căruia se întind atîtea pofte și care cuprinde în el însuși periculoasa problemă a Marii Ucraine, menită să treacă și peste Bucovina la Nord de Prut, și alte interese decît acelea pur comerciale care se încredințează de obiceiu consulilor.

Felul cum se scrie numele Hustului, ca și acela în care se va preface vechiul Muncaciu, odinioară Muncacevo, ca pentru Slovaci, iar acum trebuind să se supună celei mai stricte ortografii ungurești, arată cît de străini sîntem noi, prin nu știu ce pregătire școlară lipsită de seriositate și de orizont, de lucrurile care ar trebui să fie socotite ca ținînd mai de aproape de ființa noastră și de rosturile noastre în viitor.

[1] În ziarul *România*, no. 197, d. Petre Petrinca dă aceste prețioase știri: „Atillio Tamaro *(La lotta delle razze nell'Europa Danubiana)* ni spune că Romînii anexați Cehoslovaciei prin Marele Războiu sînt răspîndiți în județele: Maramureș (23 %), Bereg (0,2 %), Ung (0,1 %), Ugocea (10,6 %).

E. A. Monfosca (*Le minoranze nazionali contemplate dagli atti internazionali*", vol. I, p. 211) ni dă două statistici cu privire la Romînii din Rusia subcarpatică; în prima statistică Romînii sînt trecuți cu cifra de 53.516 suflete, iar în a doua sînt arătați în număr de 80.000. În harta naționalităților a lui Monfosca, Romînii sînt arătați cu cifra de 53.000 suflete (p. 254). În statisticile lui Monfosca sînt trecuți și Romînii maghiarisați ori rutenisați.

Dr. E. Ammende *(Die Nationalitäten in den Staaten Europas)* ni spune că minoritatea romînă din Rusia Subcarpatică este în număr de abia 14,828

www.dacoromanica.ro

Aceasta explică, de alminteri, şi aşa de trecătorul interes pe care l-a trezit iniţiativa bunilor Romîni din Maramurăşul de la Nord de Tisa şi sprijinirea călduroasă a acestei idei de Liga Culturală, cînd a fost vorba ca numeroşilor Romîni cari trăiesc în frumosul Ţinut ce se întinde dincolo de graniţa noastră să li se asigure, sau supt steagul românesc, sau într'o autonomie garantată, în care să nu se amestece învăţători propagandişti ucrainieni şi un cler cîştigat, cînd este unit, adesea ori de ideia „întregirii ungureşti", şi lipsa de orice sentiment de părere de rău că şi prietenii noştri de la Praga, cu toate făgăduielile date într'un moment, au trecut dincolo de acest drept românesc şi că guvernul de la Hust n'a arătat nicio preocupare în sensul satisfacerii unor dorinţi legitime, chiar dacă s'ar fi ţinut a se păstra graniţa naturală a Tisei. De fapt, cum se vede şi din aceia că, de atîtea ori, ziarele, vorbind de localităţi din Ardeal care ni aparţin acum nouă, întrebuinţează încă numele pe care le purtau pe vremea ungurească, această atitudine de indiferenţă, alături de absenţa oricărui devotament pentru gîndirea românească şi pentru cărţile în limba noastră, e unul din tristele

---

suflete. După recensămîntul cehoslovac din 1930, Romînii din Rusia subcarpatică sînt în număr de 13.004.

Joseph Chmelar *(La minorité polonaise en Tchecoslovaquie)*, în 1935, ni arată în Rusia Subcarpatică un număr de abia 12.641 Romîni („En Russie subcarpathique, il existe une petite minorité roumaine, qui ne compte que 12.641 âmes").

Alţi specialişti ni spun că numărul minorităţii romîne din Rusia Subcarpatică este de 25.000-30.000 suflete.

Majoritatea Romînilor din Maramurăşul de peste Tisa sînt astăzi de confesiune greco-catolică. În satele lor se află biserici foarte vechi, construite din lemn de stejar, ca e au caracteristica arhitectonică extrem de interesantă.

În comuna Apşa-de-jos se află două biserici romaneşti, conduse de preoţi romîni. De această parohie se ţin filialele româneşti: Cireş, Valea Seradei, Botcăuţi şi Dealul Ursului.

În Apşa de-mijloc, de asemeni se află două biserici unite romîne, de care se ţin cătunul romînesc Plăiuţ şi comuna românească Apşa-de-sus.

În Slatina se află de asemeni o biserică greco-catolică romînă, care are ca filială cătunul romînesc Hăndal sau Ocna.

O altă parohie gr.-cat. romînă se află în comuna românească Biserica Albă.

Parohiile gr.-cat. romîne din Rusia subcarpatică sînt conduse de către preoţi romîni.

În 1935, Romînii din Maramurăşul de peste Tisa aveau şase preoţi romîni, supuşi jurisdicţiunii Episcopiei unite romîne de Gherla".

www.dacoromanica.ro

semne ale vremurilor. Ni se arată încă odată cît de departe sîntem noi, în minunatul Stat pe care ni l-a creat îndărătnica resistenţă a ţăranului nostru şi simţul de dreptate pe care l-a avut, fie şi într'un singur moment, Europa învingătoare, pentru triumful dreptului, de acea conştiinţă de noi înşine, fără care toate fundaţiile politice sint deschise tuturor ameninţărilor, expuse tuturor primejdiilor, îngrijorînd pe cei cari, cu atîta iubire şi cu o trudă aşa de îndărătnică, au lucrat pentru atingerea unor ţinte care de a doua zi, din lipsa de cunoştinţe îndestulătoare a poporului întreg, pot să ajungă din nou în discuţie.

De aceia, în lupta statornică pe care o duc împotriva acestui esenţial neajuns al fiinţii noastre morale, am crezut că este vremea să se vorbească în altă formă decît a unor discuţii istorice recente, în care din nenorocire cele două Bisericii româneşti, cea ortodoxă şi cea unită, se înfruntă în polemici pline de amărăciune, de chestiunea, prea mult scăpată din vedere, nu numai a rosturilor noastre naţionale, dar şi a rosturilor politice de caracter istoric venite din conştiinţa mai tare a altor vremuri, pe care le-a avut naţiunea noastră acolo, în Maramureş.

Aceste drepturi sînt într'adevăr foarte vechi. Ele ni vin de la cei mai îndepărtaţi strămoşi ai noştri. Fără să aibă cineva conştiinţa permanenţei elementului ancestral în văile acestor frumoşi munţi, s'ar înşela asupra vechimii înseşi a stăruinţii în aceste locuri a raselor de unde vine, prin prefacerea romană, însăşi fiinţa noastră.

Maramurăşul poartă un nume care nu poate veni de aiurea decît din moştenirea noastră dacă. Vechea ipotesă că el ar fi alcătuit din numele a două rîuri trebuie înlăturată, un astfel de cas nepresintîndu-se nicăiri în formarea nomenclaturii geografice.

Este mult mai probabil că şi în Mara şi în Mureş este aceiaşi veche rădăcină tracică a acelor strămoşi daci, precum, în ce priveşte pe alţi strămoşi lăturalnici, Sciţii, în „Olt", în „Oltenia" şi în „Olteniţa" trebuie să se recunoască o altă rădăcină pentru acelaşi concept, al rîului.

Nu numai că recunoaştem această ascendenţă a rădăcinilor rasei noastre în numele Maramurăşului, dar în ţinuturile vecine, unde a fost odinioară o populaţie românească foarte numeroasă, care s'a slavisat numai de prin secolul al XIV-lea înainte, Un-

www.dacoromanica.ro

gurii cel puțin nu pot să revendice nicio prioritate pe basa aceasta a numelor geografice, Slavii ei înșiși transmițînd nume care pot să vină de la dînșii numai prin mijlocirea Romînilor cari se aflau în jurul lor și pe cari au izbutit să și-i asimileze.

Într'adevăr numele comitatului Ug, românește Ugocea, — el se asamănă cu numele lui Ugrin, din părțile Făgărașului, pe care îl reclamă cu atîta îndărătnicie Ungurii, — arată, în această formă pe care-o are în limba noastră, legătura cu atîtea alte nume de accidente geografice sau de formații regionale, precum ar fi: pasul Bratocei sau nume ca Murgociu, Buhociu, ș. a. m. d. Iar celalt comitat, care se leagă în chipul cel mai strîns cu Maramurășul, comitatul de Bereg, nu află pentru numele său nimic corespondent în tesaurul lexical unguresc, ci avem a face cu o vocalisare ungurească a cuvîntului de *breg*, care, cum se dovedește prin atîtea exemple în Balcani, ca Bregova, Cerveni-Breg, nu înseamnă altceva decît: trecătoare peste un riu.

Deci nomenclatura geografică spune aceasta:

Sau străvechi nume, care nu pot veni decît din originea traco-dacică, direct asupra noastră, sau nume slave acomodate cu felul nostru de a vorbi și represintînd acea mijlocire a elementului românesc, care se întîlnește dincolo de Carpați, de la un capăt la altul al tuturor regiunilor.

Toți munții sînt plini de o nomenclatură românească, pe care o întîlnește cineva și în regiunile unde noi, ca limbă, dar nu ca obiceiuri, ca înfățișare, ca îmbrăcăminte și artă, nu mai existăm de mult. Este întocmai așa ca în Galiția, unde aceste nume românești ale muntelui merg pănă la elementele valahe din apropierea Cracoviei, cu arta lor așa de caracteristică, absolut deosebită de cea națională polonă.

Anumite tendențioase cărți ungurești presintă regiunea Maramurășului, de altfel ca și cea mai mare parte din Secuime, ca fiind absolut nelocuită. Romînii ar fi venit și s'ar fi așezat acolo printr'o emigrație de un caracter foarte tărziu. Nenorocită ideie falsă, care a întrat și într'un fel de conștiință populară a Ungurilor din Romănia, cum mi s'a dovedit de curînd printr'o scrisoare injurioasă, de caracter semi-popular, care mi-a venit din Secuime în legătură cu conferința mea precedentă.

Dacă ar fi așa, dacă Romînii ar fi niște pribegi pe cari i-a adus capriciul vîntului, dacă ei ar fi venit, cum credeau chiar și

www.dacoromanica.ro

anumiți cugetători slovaci din Praga, pe urma așezării Rutenilor, și aceștia ar fi elementul cel vechiu, atunci nu s'ar lămuri de ce marele rege, cavaler și conducător de cruciată, Ludovic, din secolul al XIV-lea, ar fi recurs, în crearea armatei sale de „viteji", în primul rînd la voevozii noștri din aceste părți maramureșene. Nimeni nu s'a gîndit vre-odată să se sprijine militar pe elemente abia sosite, nu îndestul de înrădăcinate, neavînd prin urmare cu pămîntul alt caracter decît al unei concesii. Și în multele acte maramureșene tipărite de răposatul Ioan Mihalyi nu se găsește niciunul care să arăte întîia stabilire a unui conducător de Romîni pe săraca brazdă maramureșeană, pe care, de alminteri, aceștia ar fi fost oamenii cei mai neghiobi din lume dacă ar fi preferat-o în locul șesurilor vecine, unde și-ar fi găsit alte împrejurări de viață. Pentru ca acești oameni să fie, nu numai sprijinitori ai Coroanei ungare, în noua și atît de îndrăzneața ei ofensivă către Răsărit, dar și în stare să creeze alături, în două forme deosebite, care s'au contopit pe urmă, noua „țară românească a Moldovei", cu Dragoș și Bogdan, *pentru aceasta trebuia o populație etnică de mare vechime, deprinsă cu apărarea graniței și avînd un prisos de energie care să se poată revărsa asupra ținuturilor vecine.*

Mai mult decît atîta: conducătorii aceștia romîni aveau o conștiință atît de înaltă de rostul lor, încît li s'a părut că trebuie, nu numai să ridice lăcașuri de închinare cum este cel din Peri, care se găsește acum în Slovacia și care cel puțin n'a ajuns să guste plăcerea „întregirii ungurești", dar ei au vrut, acei voevozi de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, Balica și Dragu, cu nume așa de frumos românești, să nu aibă nicio legătură bisericească, nu cu Vlădicii romîni, cari nu erau în aceste părți, dar tocmai cu fundațiile religioase ale Rutenilor vecini, de supt oblăduirea neamului litvano-rus al Corâiatovicilor. De aceia, fiind capabili și de legături foarte depărtate cu însuși Constantinopolul, ei au cerut de la Patriarhul ortodox ca el să-și înfigă aici „crucea", făcînd din egumenul acestei fundații „stavropighiale" un adevărat episcop, a cărui putere se întindea asupra multor ținuturi din vecinătate.

Mai este de observat un lucru: dacă oamenii aceștia ar fi fost niște nou-veniți, a căror origine ar trebui căutată în Balcani, ei ar fi adus de acolo în actele publice limba slavonă și formele

www.dacoromanica.ro

caracteristice pentru cancelarie de dincolo de Dunăre. În loc de aceasta, şi aici, ca şi în Ţara Haţegului, a trebuit influenţa formelor de limbă, formelor de redacţie ale Romînilor de la Sud de Carpaţi, grăbiţi să împrumute pentru Biserică şi Stat veşmîntul sud-dunărean slav, pentru ca, ici şi colo, să apară, peste mulţimea de documente latine, de alcătuire ungurească, rari casuri de documente avînd celalt caracter.

Apoi, pănă pe vremea lui Mihai Viteazul, s'au păstrat în fruntea Maramurăşului, ca represintanţi ai Coroanei ungureşti, şpani romîni, cum sînt Poganii, ajutaţi de alţi căpitani, tot Romîni, cum este neamul Bilţ.

Oamenii aceştia sînt aşa de Romîni, încît se folosesc de la o bucată de vreme de limba românească, în care, la această graniţă, încă de pe la 1400 s'au tradus cărţile sfinte, pentru înseşi ordinele care pleacă de la dînşii.

Este astfel la aceşti *boieri*, cari şi-au luat acest titlu din Moldova creată de dînşii, numindu-şi copiii „coconi" şi „cocoane", *o conştiinţă românească mai puternică decît chiar aceia a fraţilor liberi, cari trăiau oficial şi bisericeşte în forme de limbă împrumutată.*

Nimic nu este mai explicabil deci decît ca, atunci cînd Mihai Viteazul a ajuns prin voinţa vremurilor stăpîn pe Ardeal, el să ceară cu toată hotărîrea, în toate instrucţiile pe care le-a dat solilor săi, ca acest Maramureş să-i fie întreg încredinţat, specificînd înainte de toate, alături de nevoia ce o simţia de a stăpîni Ardealul şi ţinutul Bihorului, şi acesta al Maramurăşului, *specificînd că priveşte ca principal centru al lui Hustul.*

Citez, din aceste instrucţii, una tot în limba pe care o întrebuinţau şpanii maramureşeni:

„Oradea cu Ţinutul Bihorului şi Hustul cu Ţinutul Maramurăşului şi ţinuturile Crasnei şi ale Solnocului şi ale Sărandului şi Nagbaia (Baia-Mare) cu Baia-de-Sus şi toate ţinuturile lor, aşa cum se învoise Casa de Austria să le lase stăpînitorului Ardealului altă dată".

O alta: „Cele cinci varmeghii care sînt Bihorul şi Solnocul de mijloc, Maramurăşul, Sărandul, Crasna să rumpă aicea către Ardeal, cu cetăţile şi cu ţinuturile, cum au fost mai denainte vreame, cum cetăţile de pre margini ce se vor slobozi din mîna păgînilor spre dumnealui (Mihai): Timişoara, Felnacul, Cea-

www.dacoromanica.ro

nadul, Beşcherecul, Panciova, Berinul, cu toate ţinuturile cîte sînt pănă în Dunăre, să fie moşie fir pre fir."

În Ianuar 1600, Basta se plîngea că Mihai vrea să ocupe cu sila Hustul, Chioara şi alte cetăţi, şi duşmanul pănă la moarte al lui Mihai făcea să între tot cu sila o garnisoană de Nemţi, înlăturînd pe Ungurii cari fuseseră pănă atunci acolo.

În această vreme, pănă tărziu, în 1601, Gheorghe Pogan era socotit ca un stăpînitor aproape autonom al Maramurăşului, păstrîndu-se liber de orice acţiune între cei trei rîvnitori ai ţării: Mihai, Basta şi Sigismund Báthory.

De altfel, încă în Decembre 1599, a doua zi după biruinţa lui Mihai, pentru asigurarea lucrurilor din Maramureş trebuia o înţelegere a lui Basta cu şpanul ungur al ţării, cu Pogan, vicespanul, cu castelanul ungur din Hust şi cu boierii de acolo. Pogan avea însă legăturile lui deosebite, permanente, cu Moldova lui Ieremia Movilă.

La 1601 el se putea intitula „Gheorghe Pogany din Ţeb, vicespan al Maramurăşului", şi Bistriţenii îl onorau ca pe un vecin puternic.

În ce priveşte chiar Ungvár, Uzhorodul de ieri al Slovacilor, un raport din Mart 1600 arată că această cetate era legată de Chioara şi încredinţată boierului romîn Aga Leca, în fruntea a 1.200 de Romîni [1].

Aşa de necesară îi părea lui Mihai stăpînirea în aceste locuri, încît el, care a întărit Scaunul bisericesc al Romînilor din Ardeal, a luat pe egumenul Sîrghie de la Tismana şi l-a aşezat să fie Vlădică acolo, în Maramureş, chiar în Muncaciu.

Clipa aceasta unică a trecut, dar *nimeni n'a putut să rupă continuitatea Maramurăşului cu toate rosturile noastre.*

Episcopii au dăinuit acolo necontenit pănă la Stoica şi Dosoftei, de la începutul secolului al XVIII-lea [2]. O ţărănime sărăcită mai tărziu, înecată de o Evreime de ultimă speţă, absolut necivilisată, şi-a păstrat conştiinţa de „boierie" pănă în timpurile noastre şi tot ceia ce se leagă ca mîndrie de dînsa. Cînd, cu atîta greu-

[1] Toate dovezile în Documentele luĭ Mihai Viteazul ce am publicat ca volumul XII din colecţia Hurmuzaki.

[2] V. Iorga, *Studii şi doc.*, XII, p. XXXVII şi urm., *Istoria Bisericii Românilor din Maramureş* şi *Istoria Bisericii româneşti.*

www.dacoromanica.ro

tate, niște ctitori modești au putut ridica bisericuța lui Moisi patriarhul, de la Moiseiu, în Maramureș, călugării de la Putna au fost rugați să-și trimeată represintanții lor la sfințire, ctitoria lui Ștefan-cel-Mare unindu-se astfel, în acest act solemn, cu aceia a descendenților umili din însuși neamul care întemeiase Moldova [1].

Cînd în părțile bistrițene și maramureșene, la începutul secolului al XVIII-lea, a întrat Mihai Racoviță, Domnul Moldovei, răsbunător contra Austriecilor, el a dat ordin ca toată această populație românească să fie cruțată de neajunsurile războiului [2].

Pănă în zilele noastre aristocrația românească de acolo s'a păstrat, și, pe o vreme cînd numai cei mai cutezători se puteau gîndi la întînderea Statului romîn dincolo de Carpați, unul din Mihălești, cari au dat pe Mitropolitul Victor de la Blaj, culegea cu un sentiment de adîncă pietate istorică tot ce putea servi pentru a descoperi pe înaintașii din rîndul „vitejilor" de odinioară, din cari se cobora și neamul său. De altfel șeful Ruteniei maramureșene se chiamă azi Volosin, „Romînul". Iar, în ajunul războiului pentru Independență, un admirabil copil de preot din Maramureș, Artemie Anderco, călătorind, cu o bursă particulară din București, în Italia, în Franța, impregnîndu-se de simțul latinității, se întovărășia cu studeuții romîni veniți din toate părțile românești libere, și croia pentru viitor planuri mari, pe care o moarte năprasnică l-a împiedecat de a le urmări mai departe [3].

Iată ce ne leagă de Maramureș. Dacă ignoranța face pe cei mai mulți să nu se gîndească la aceasta, cel puțin cînd li se învederează ceia ce n'au știut, ei au datoria de a păstra cunoștința ca o contribuție esențială la simțul de întregime românească, împreună cu toate datoriile care derivă, la orice moment, dintr'însul.

---

[1] V. Iorga, *în Biserica ortodoxă română*, 1938.
[2] Cronica lui Chiparisa, în C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*.
[3] S'au publicat de mine, în *Neamul Românesc literar*, și extras.

www.dacoromanica.ro

O rugăciune a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino

Scotocind biblioteca familiară, printre alte cărți, am dat de un Molitvenic, căruia îi lipsește și începutul și sfîrșitul, așa că pentru moment nu poate fi datat. Îi lipsește foaia de titlu și primele două foi; de asemenea nu are nici sfîrșitul, ultima filă purtînd numărul de paginație 230 (paginația fiind făcută pe foi). Lipsesc file și din interiorul cărții [1].

Cartea, scrisă cu litere cirilice, are un format foarte mic, 9/6 cm. Este imprimată cu cerneală neagră, avînd une ori doar titlurile și inițialele, destul de simple, scrise cu roșu.

Chenarele lipsesc, iar caracterele tipografice, de și rudimentare, în general sînt destul de clare.

Cartea începe cu „slujba acatistului" (filele 3-42), urmează apoi „paraclisul" (f. 43-62), „canon către Isus Hristos" (f. 63-78), „acatistul Sf. Nicolae" (f. 79-120), „canonul îngerului" (f. 121-140), „canon către puterile îngerești și către toți sfinții" (f. 141-151), „slujba sfintei cuminecături" cu slujbele sfinților Ioan Damaschin, Vasile cel Mare, Zlataust, etc. (f. 152-172), „molitvele celor ce merg spre somn" (f. 173-189), rugăciunile dimineții" (f. 190-204), *„molitva către Dumnezeu Săvaot foarte de folos, scoasă de pre grecie pre limba rumînească de dumnealui Constantin Cantacuzino Stolnicul"* (f. 204 V°-210). Urmează o altă rugăciune (f. 210 V° 214) și în sfîrșit un „minologhion, adecă sinaxar", cuprinzînd lunile Septembre-Februar (f. 215-224). Lipsesc filele cu lunile Mart și April (primele 23 de zile). Apoi minologhionul continuă cu 24 April pănă la 18 Iunie (f. 228-230, ultima filă). Restul filelor lipsind, cineva a adăugit 4 foi manuscrise, care completează minologhionul și cu lunile: o parte din Iunie (de la 19 pănă la sfîrșit), Iulie și August, după care, ca și la începutul acestei cărți, se găsesc cusute mai multe foi albe, pe care același adăugitor a scris însemnări personale, de puțină importanță, între anii 1865 și 1901.

Din cuprinsul foarte variat am ales molitva tălmăcită „de pre grecie pre limba rumînească de dumnealui Constantin Cantacuzino Stolnicul", care ni întărește credința că asemenea traduceri erau obișnuite Stolnicului, teolog renumit, și care a putut fi, nu numai un inițiator și îndrumător, dar chiar un colaborator la marea operă de atunci a literaturii noastre, „Biblia din 1688".

[1] Poate fi, după numărul paginilor, cel de la Buzău, 1699, reeditat în 1701.—*N. I.*

www.dacoromanica.ro

Pentru aceste spuse şi pentru frumuseţa limbii în care este făcută această tălmăcire, găsesc cu cale să dau mai jos textul întreg al acestei molitve, transcris cu litere latine:

„Molitva cătră Dumnezeu Savaot, foarte de folos, scoasă de pre grecie pre limba rumînească, de dumnealui Constantin Cantacuzino Stolnicul".

Doamne Atotţiitoriule, Dumnezeul Savaot, Dumnezeul lui Avraam, al lui Isaac şi al lui Iacov, Dumnezeu cel mult milosîrd, Dumnezeu cel mult milostiv, Unul adevărat Dumnezeu, carele în trei feţe eşti cunoscut şi slăvit, Tatăl cel nenăscut şi fără început, Fiul cel născut din Părintele nespus, Duhul Sfînt, carele din singur Tatăl purcegătoriu negrăit, o fire, o domnie, o stăpînie, o volnicie, făcătoare şi lucrătoare, pricină a ceriului şi a pămîntului şi a mării şi a celor ce sînt întru aceastea, cea mai nainte rînduitoare şi păzitoare tuturor fiinţelor, necuprinsă de minte, singură ţiitoare şi negîndită, Mărirea cea mai nainte de a să uni, unită şi mai nainte de a se înpărţi, întreită, singură prea Sfîntă Dumnezeire, întru carea crez, căriia slujesc, pre carea slăvesc, pre carea cinstesc, miluiaşte-mă după mare mila Ta, iartă-mă pre mine, că nevrednic sînt să mă chiem robul Tău, după înalta Ta Milosîrdie; nelegiuirile tinereaţelor şi cugetele meale nu le pomeni, Doamne, de grabă să mă ajungă milele Tale, de ceale ascunse ale meale păcate curăţeaşte-mă, şteargă nelegiuirile meale, fă-mă părtaş veacinicilor Tale bunătăţi, nu mă lepăda din putearnica Ta mînă, nu-ţi aduce aminte de nelegiuirea veachie, bucură-mă pentru zilele ce m'ai smerit, a anilor cărora am văzut reale, împrăştiează toată urgia, carea înpotriva mea se rădică, năpastea, nedreptatea, mîhnirea, bîntuirea. Rîsipeaşte, Doamne, întunecarea inimii meale şi ad'o veselie şi bucurie, fă-mă a cunoaşte calea pre carea voiu umbla. Luminează ochii minţii meale ca să umblu după voia Ta cea sfîntă şi să păzesc învăţăturile Tale şi să fac poruncile Tale; nu te usebi de mine, că întristarea îmi iaste aproape, căci nu iaste cine-mi ajuta, să nu mă întorc dosădit şi ocărît din naintea Ta, ca să nu să bucure de mine vrăjmaşii miei şi ca să nu zică: unde iaste Dumnezeul lui?; minunează milele Tale întru mine. Iată strigă glasul curvariului, bătîndu-şi pieptul: Păcătuit-am, Părinte, în ceriu, şi înaintea Ta strig ca vameşul: Dumnezeule, milostiveaşte-te spre mine păcătosul: caz ca curva plîngînd, că păcatele meale au covîrşit capul

www.dacoromanica.ro

mieu, ca o povară grea s'au îngreoiat preste mine. Mărturisescu-mă Ţie ca tîlhariul: Pomeneaşte-mă, Doamne, întru împărăţia Ta, păcatele meale mai pre de asupra sînt decît numărul năsipului, pentru că tot păcatul am făcut, tot chipul de nelegiuire am săvîrşit. Iară Tu, mult milostive Doamne, miluiaşte-mă după mare mila Ta, miluiaşte-mă după mare mila Ta, miluiaşte-mă după mare mila Ta. Tu ai zis, Doamne: întoarceţi-vă către Mine şi Eu mă voiu întoarce către voi; iată, Doamne milostive şi milosîrde, mă întorc către Tine cel făr de minciună Dumnezeu; şi nu mă urî, grozavul şi făcătoriul de reale, ci mîntuiaşte-mă după mare mila Ta, mîntuiaşte-mă după mare mila Ta, mîntuiaşte-mă după mare mila Ta şi mă fă părtaş veacinicilor Tale bunătăţi, că milostiv eşti şi îndelung răbdătoriu, mult milostiv şi milosîrd şi de lacrămi primitoriu, şi carea nu leapezi inima cea plecată şi smerită, rîdică de la mine sudalma şi ocara, cu duh stăpînitoriu. Întăreaşte alunecarea inimii meale, pătrunde cu frica Ta trupul mieu, întăreaşte frica Ta în inima mea, izbăveşte-mă de volbura vicleniilor, de mulţimile facerilor de rău, de omul nedrept şi de limbă vicleană. Păzeaşte-mă, Doamne, ca lumina ochiului supt acoperămîntul aripilor Tale, păzeaşte-mă, Sfinte, de tot lucrul ce umblă întru întunearec, de săgeata ce sboară zioa de cădeare şi de Dracul cel de amiazăzi, de toată cea mai nainte neştiută şi neaşteptată nevoe; iartă, Doamne, şi pre toţi cîţi ne urăsc şi ne iubesc pre noi, iartă şi pre toţi cîţi după sînge rudeniile noastre sînt, şi pre cei ce s'au dus din viiaţa aceasta creştini, şi odihneşte sufletele lor în loc luminos, în loc cu verdeaţă, în loc răcoros, în lăcaşurile dreptilor, unde lipseaşte întristarea, suspinarea; întăreaşte şi sfînta Ta Besearică şi dăruiaşte ei pace şi celor ce ne stăpînesc pre noi şi a toate oştii creştineşti. Aşa, prea-sfîntă Troiţă, Dumnezeul cel prea înnalt, ascultă glasul rugăciunii meale, şi auzi graiurile suspinurilor meale, să nu să întoarcă deşartă smerita mea rugăciune în sînul mieu, ci să se îndrepteaze ca tămîia înaintea Ta. Din pîntecele maicii meale, Dumnezeul mieu, Tu eşti; către Tine m'am aruncat din zgău, fără de Tine alt Dumnezeu nu cunosc, la Dumnezeu strein mîinile n'am rîdicat; am păcătuit, adevărat, iară de mărturia Ta nu m'am părăsit; nu ţinea dară păcatele noastre, căci am cunoscut cea de către Tine milă; că Tu eşti Dumnezeul celor ce să pocăesc, şi către mine arată toată bunătatea Ta şi dăruiaşte noao sfîrşit bun şi mîntui-

www.dacoromanica.ro

toriu şi creştinesc, cu puterea făcătoarei de viaţă cruci, cu rugăciunile gînditorilor slujitori, celor fără de trupuri puteri, cu rugăciunile pururea Fecioarei de Dumnezeu Născătoarei Mariei şi ale tuturor celor din veaci Ţie plăcuţi Sfinţi, amin".

George B. Popescu.

Ceva nou despre studiul istoriei universale la Romîni pe la 1840

La 1843 Eliad publica în tipografia sa, cu litere latine numai în titlu, o Istorie universală pentru şcoli, intitulată: „Elemente de istorie universală spre întrebuinţarea şi ajutorul junimei que urmează clasele quelle de jos de umaniore, culeasă şi tradusă în românesce, Partea anteea".

Prefaţa lămureşte că această carte, care *trebuia să se încadreze în noul program cu bază franceză al epocii lui Vodă-Bibescu*, e o reproducere de text frances, a cărui origine nu se arată, cu o traducere românească. Se lămureşte necesitatea ei astfel: „S'a băgat de seamă că şcolarii ce învaţă limba franţuzească, trecînd din clas în clas şi *avînd cea mai mare parte învăţători străini, ce nu sînt deprinşi cu limba românească,* se încurcă la traducţii: unul li traduce o vorbă într'un chip şi altul într'altul, încît ei, ieşind din clase, pentru multe vorbe n'au o ideie curată, nici un termin fix romînesc care să corespunză cu cel franţozesc. Această carte, fiind de povaţă şi învăţătorului străin şi şcolarilor, va putea împlini trebuinţa şi unuia şi altora". Se adauge că traducerea e literară, „ad literam, adecă din vorbă în vorbă", nu cea „slobodă, în care se păzeşte un stil naţional", şi se vor găsi deci „în multe locuri mai mult frase franţeze decît romîne". Ca scop pentru şcolari: „a-i înlesni de a se esprima şi franţozeşte în naraţie sau povestirea istoriei".

Noul ton, aşa de greşit, al învăţămîntului, cu toate greutăţile ce stîrnia fără folos, se învederează prin curiosul alineat ultim al acestei prefeţe: „În cartea cea d'intăiu nu s'a păzit atît exactitatea traducţiei, căci, profesorul clasului întăiu al limbii franţozeşti fiind Romîn, ştie bine limba românească şi poate povăţui pe şcolari la înţelegerea franţezei şi la justa traducţie a vorbelor. În cartea a doua însă, păzindu se cu scumpătate traducţia, s'a

www.dacoromanica.ro

prevăzut şi trebuinţa profesorilor străini, ce nu sînt deprinşi a ceti pe literele slavone, şi li s'a tipărit traducţia cu litere romane" (!).

În sine manualul n'are niciun caracter deosebit şi nu merită vre-o analisă. E întăiu un conspect cronologic, căruia-i urmează, pe aceleaşi linii, povestirea. Pentru partea veche, un amestec de istorie sacră şi de mitologie. Dar nu lipseşte, lîngă istoria politică următoare, şi caracterisarea culturală.

Am numai partea întăiu, pînă la pagina 256, unde e vorba de războiul Peloponesului.

Acestei cărţi de învăţămînt înstrăinat i se opune, încă din 1846, după falimentul încercării francisante, aceia, de „Elemente de istoria lumii[1]", pe care o dă Florian Aaron, iscălind „F. Aron", cu acest titlu: „profesor de istoria generală a lumii în Colegiul Naţional Sf. Sava din Bucureşti".

Planul lucrării, care vrea să fie „o carte nouă, unică pănă acum în felul său", pentru „a da tinerimei începătoare o ideie de istoria lumii şi spre a o pregăti printr'însa pentru un studiu istoric mai întins", nu e să strîngă multe fapte şi nici să le desfăşure, sarcina fiind lăsată „institutorilor înzestraţi cu cunoştinţe istorice solide", ci, *pe o bază geografică socotită ca absolut necesară*, a se îngădui, prin înfăţişarea unor evenimente de căpetenie bine alese, înţelegerea.

Şi în ce priveşte locul făcut deosebitelor perioade gînditorul ardelean, cu practică istorică acum destul de lungă, procedează prin înţelepte osebiri. Nu va stărui, cum o făcea înaintaşul frances de la 1843, asupra antichităţii, cu atît mai puţin a celei religioase, de oare ce „lumea veche este foarte depărtată de noi", — niciun cuvînt despre tradiţia biblică la acest om crescut în spiritul laic al mai noului Ardeal —, iar, în ce priveşte epoca mai nouă, „cu atît mai mult m'am întins în istoria noualor State şi naţii, ale căror întîmplări şi fapte *au influenţă asupra soartei noastre". E vorba deci de a face să se cunoască prin istoria universală rostul însuşi al patriei, aşezat în mijlocul ei.* Şi, chiar pentru împărţirea contemporană, *„am însemnat ceva din istoria patriei"*,

[1] „Pentru trebuinţa tinerimei începătoare din aşezămintele de învăţătură şi creştere publice şi private." Tiparul e ale Colegiului Sfîntul Sava.

www.dacoromanica.ro

cu o reservă pe care n'o putea lămuri deplin, puind în loc „cadrul cărții și planul după care au lucrat-o". Fără multă cronologie, în „stilul scurt" care i se pare potrivit priceperii școlarilor, el purcede la o presintare care-i *este proprie*.

În vremea cînd se pregătia Bălcescu, școlar —, nu trebuie să se uite —, al lui Aaron, profesorul bucureștean putea așterne această definiție a istoriei universale: „Istoria lumii este o povestire vrednică de crezut de evenimentele sau întîmplările și faptele cele mai mari și mai însemnate care au făcut schimbări asupra omenirii și asupra pămîntului". Criteriul va fi însemnătatea lor în toate domeniile, fără a se uita, la urmă, și „întîmplările patriei noastre".

O introducere care nu e de sigur pentru copii arată de unde vine cunoștința istoriei: „tradiții sau spuneri prin graiu", „cîntece istorice", „monumente mute", între care se pun însă „diplome și alte acte politice", și „scriitorii".

Aceștia din urmă pot da opere de „etnografie", cercetînd „limba, religia, cultura și alte relații", de „istorii speciale ale Statelor", de „istorii de cultura națiilor", de „istorii particulare", pe specialități, „de biografii și caracteristice".

Ajutoare sînt de nevoie: cronologie și geografie, genealogie, heraldică, numismatică, epigrafie, diplomatică, sfragistică, „istoria călătoriilor".

În ce privește metodele, se osebește cea geografică, de criteriu teritorial, cea cronologică, cea etnografică, „după nații și popoare", cea pragmatică, atunci „cînd evenimentele se înfățișează după cum au curs unul dintr'altul", cea „politică", „după cultură, constituție, gubern și moralitate, și după relațiile în care se află cu alte State și nații străine".

Ca împărțiri, se păstrează numai data de 476, dincolo de care, fără vre-o întrerupere, e istoria nouă.

Istoria e socotită însă ca un mare mijloc de educație. Nu se uită că prin ea se pot învăța și stăpînitorii, cari „pot să fie făcătorii de bine sau biciul neamului omenesc". Se înseamnă folosul pentru artist, scriitorul literar și cercetătorul științific.

Respectuos, dar cu desăvîrșire scurt, se trece asupra începuturilor religioase, pentru a ajunge la marile culturi ale Orientului. Locul Evreilor e foarte redus pe lîngă al Mesopotmaienilor și Egiptenilor, al Fenicienilor și Grecilor, cu apăsare asupra culturii,

www.dacoromanica.ro

Cînd se trece la Roma, după o pagină despre începuturi se ajunge la aducerea înainte sincronică a aceleiaşi istorii răsăritene. Greci, Mezi şi Romani se găsesc alături, în micile paragrafe îngrijite, pentru o anume epocă, pe două singure pagini. Mai departe se învecinează, în aceleaşi margeni restrînse, aceiaşi Romani şi „Persianii". Capitolele culturale predomină, şi sînt bine făcute. La capătul fiecărui „period" revin însă Evreii, cu a lor „adevărată" religie.

Dar, cînd se ajunge la ivirea creştinismului, Isus apare numai ca un „învăţător dumnezeiesc", trecerea lui fiind povestită istoric. Fără a tăgădui minunile, se pune în primul rînd reforma morală. Partea divină nu se uită, dar, cînd e vorba de formarea noii credinţi, critica schimbărilor, neapărate şi fatale, nu lipseşte: „Cu timpul, a primit o mulţime de adaose şi prisoase. Pe urmă, cînd s'a făcut religie a Statului, se încărcă de forme şi de ţeremonii, şi morala ei cea sfîntă nu se bagă în samă. În sfîrşit, unii din învăţătorii ei, dintre cari cei mai însemnaţi erau episcopii, stăpîniţi de ambiţie, o sfîşiau foarte grozav, şi duhul ei cel de iubire şi de pace se pierdu"[1].

Evul mediu e perfect presintat, aşezările barbarilor alternînd cu obişnuitul capitol cultural. Nu se lasă la o parte nici formarea limbilor, şi, la a sa, istoricul notează: „astfel se formă... limba romînă din barbarismii Slavonilor şi ai altor naţii care petrecură pîntre Romîni"[2].

Ajungînd la secolul al VIII-lea, cu menţiunea şi a literaturii bizantine şi a celei arabe, povestitorul bine socotit dă un larg paragraf pentru „prinţipatul Ţării-Romăneşti", începînd de la Dacia. Dăinuirea pe malul stîng al veacului, peste succesiunea năvălirilor, se afirmă tare[3].

La Unguri se observă că, „sălbateci ca şi Hunii şi Avarii, ai cărora se zicea să sînt strănepoţi, neodihniră ţările vecine", pănă ce „începură a se statornici la un loc, a se îndeletnici cu lucrările păcii şi a se desbrăca de năravurile cele barbare, creştinîndu-se[4]". Admite că Ştefan I-iu „a unit Transilvania cu Ungaria". Revenind după noile stăpîniri barbare, ca a Turcilor, la „prin-

[1] Pp. 60-1.
[2] P. 78.
[3] Pp. 34-5.
[4] P. 113.

www.dacoromanica.ro

ţipatul" său, profesorul de la Sf. Sava presintă pe „Romînii din Ţara-Românească şi din Moldova şi părţile ei", „uşuraţi de greutatea naţiilor ce stăruiră în ţările lor", apoi năvăliţi de acele neamuri turceşti, pănă se înjghebă un Stat „cu fraţii lor Romîni de peste Dunăre". „Dar, după ce Grecii, în alianţă cu Bulgarii *(sic)*, slăbiră acea Împărăţie, Romînii din Ţara-Românească se deosebiră de fraţii lor şi fundară două prinţipate: unul dincoacĭ de Olt şi altul dincolo de Olt". Descălecarea lui „Radu Negru" se menţine, cu data de „1290".

În ciocnirile noului Stat cu vecinii, ca duşmani se aşează alături de Unguri Turcii. Dar aceştia, „cu toate cercările şi silinţile lor, nu putură face din Ţara-Românească un paşalîc turcesc, după cum făcură din Bulgaria, Servia, Grecia şi alte ţări". Aceasta mulţămită Domnilor cari luptară „pentru altarele dumnezeieşti şi pentru căminurile strămoşeşti". Ultimul resultat al atîtor sforţări se presintă cu mîndrie, în vremea cînd la Turci stăpînia noul spirit, apucător şi asimilator, al tanzimatului, astfel: *„Romînii osteniră făr' a slăbi* şi, pentru a nu zvînta puterea ţării în războaie necontenite, încheiară cu Turcii o capitulaţie cinstită, ca să se plătească un tribut anual şi să-şi aibă administraţie naţională neatîrnată". Aceasta fără a se lăsa la o parte apărarea Europei prin acest zid românesc [1].

Pentru epoca mai nouă se glorifică la paragraful grecesc opera Ecaterinei a II-a [2].

În faţa evenimentelor mari din Europa se aşează truda Romînilor de a se menţinea liberi şi împotriva lui Soliman Magnificul. Dacă se ajunge la Domni trimeşi de Turci, e numai resultatul „intrigilor şi cabalelor". Peste Domnii trecători apare, începînd prin desrobire, Mihai Viteazul, cu „planul mare de a uni pe toţi Romînii din toate provinciile Daciei vechi şi de a forma un Stat românesc, mare şi puternic", urmărind şi *„a da suflet acestui Stat nou"*, nouă şi originală concepţie, potrivită mai mult sau mai puţin cu realitatea. Cînd, un veac după el, Şerban Cantacuzino se gîndeşte „a asigura ţării o soartă mai bună" prin „hotărîrea îndrăzneaţă de a se uni cu Austriecii împotriva Turcilor", „sentimentul patriotic era atît de amorţit, încît nu se găsiră mulţi

[1] P. 127.
[2] Pp. 146-7.

www.dacoromanica.ro

partisani pentru *acea ideie norocită*“ [1]. Deci la acest Ardelean de la 1840 aceiaşi ideie a unirii cu Statul Habsburgilor pe care o va apăra, la 1848, Ioan Maiorescu.

Dacă se aşează apoi Fanarioţii, e pentru lipsa de resistenţă a Romînilor: „Ei rămaseră paşnici şi răbdători, mai mult de un veac, supt gubernele acelor străini, cari luau Scaunul ţării ca printr'un fel de mezat, pe un timp hotărît, în care se siliau a strînge atîţi bani cîţi făcea trebuinţă spre a mulţumi Poarta şi cîţi li trebuiau spre a-şi asigura şi ei viaţa“ [2]. Cu toate concesiile smulse de Ruşi Turcilor, „uşurarea ţării de toate greutăţile şi redobîndirea tuturor drepturilor ei celor călcate *s'au păstrat pentru alt timp şi pentru alţi oameni*[3]“.

Cu simpatie, dar şi cu o puternică revoltă contra esceselor, se *presintă, în acea vreme de temătoare censură, Revoluţia francesă*[4]. Şi revoluţia de la 1821 e tratată cu aceiaşi libertate, *doi ani înainte de mişcările de la 1848*. Se arată că pornirea lui Tudor, „Teodor Vladimirescu“, era îndreptăţită prin „nenumăratele abuse ce se introduseseră în timpul acelui gubern străin“, prin „duhul timpului şi opinia publică“, prin „marile prefaceri din Europa Apuseană“. Se capătă „dreptul acel scump de a avea iar prinţi pămînteni“, iar, prin tratatul de la Adrianopol, şi alte „drepturi importante“: „Domnie pe viaţă, administraţie naţional-neatîrnată, obştească adunare, miliţie naţională, comerciu slobod, carantine pe linia Dunării şi o mulţime de alte instituţii şi aşezăminte mîntuitoare“ [5].

Atîta. Nici numele noilor Domni până la al lui Bibescu, căruia nu înţelege a i se închina. *E singură desvoltarea neamului, pusă în legătură cu a celorlalte popoare, în aceiaşi atmosferă de idei.*

Cercetarea acestei modeste opere, care ar fi putut să apară în orice limbă, în orice ţară, ridică sus pe dascălul ardelean mutat în capitala Ţării-Romăneşti [6].

N. Iorga.

---

[1] Pp. 150-1.
[2] P. 151.
[3] Pp. 151-2.
[4] P. 155 şi urm.
[5] Pp. 173-4.
[6] În exemplarul Bibliotecii Institutului de istorie universală cele două cărţi sînt legate împreună, supt titlul de „Istorie Universală“.

www.dacoromanica.ro

Graniţa de Apus a Romînilor din vechea Ungarie

de Ştefan Manciulea.

Graniţa de Apus dintre România şi Ungaria a fost fixată întăia oară prin tratatul secret al României de la 4 August 1916, prin care Anglia, Franţa şi Italia recunoşteau ţării noastre aceleaşi drepturi ca şi aliaţilor lor, în tot ce privesc preliminariile, tratativele de pace, ca şi discutarea chestiunilor care vor fi supuse hotărîrii conferinţii de pace. Tratatul înşiră localităţile ce vor fi atinse de graniţa dintre România şi Austro-Ungaria. „Linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierei actuale dintre Rusia şi România, aproape de Novosuliţa, şi va urca rîul până la graniţa Galiţiei, la întîlnirea Prutului cu Ceremuşul. De aici va urma frontiera dintre Galiţia şi Ungaria până la punctul Steag, cota 1655. Mai departe va urma linia de despărţire dintre apele Tisei şi Vişeului, ca să ajungă la Tisa la satul Trebuza, mai sus de locul unde se uneşte cu Vişeul. Din acest punct ea va coborî pe malul Tisei până la 4 km. mai jos de locul unde se întîlneşte cu Someşul, lăsînd satul Hásáros-Námeny României. Va continua apoi prin direcţia Sud-Sud-Est până la punct 6 chilometri la Est de oraşul Debreţin. De la punctul acesta va atinge Crişul la 3 chilometri mai jos de locul de întîlnire a celor doi afluenţi ai săi (Crişul-Alb şi Crişul-Răpede), se va uni apoi cu Tisa, la înălţimea satului Algjű linia va coborî malul Tisei până la vărsarea sa în Dunăre, şi în sfîrşit va urma malul Dunării până la frontiera actuală a României“ [1]. Conferinţile de pace au fixat graniţa de azi dintre România şi Ungaria, împingînd-o pe tot întinsul ei, mult mai spre Est faţă de clausele tratatului secret de mai sus.

Dincolo de această linie, pe teritoriul Ungariei au rămas după 1920 un număr de 50-60.000 de Romîni.

Puţină lume cunoaşte întreaga tragedie a fraţilor noştri aflători în statul vecin. Regiunile pe unde sînt aşezaţi, trecutul lor istoric, lupta pe care au dus-o timp de două veacuri şi mai bine, pentru a face faţă tuturor încercărilor de desnaţionalisare, puse la cale contra lor de Statul unguresc, şi mai ales situaţia reală a acestor fraţi, — în deosebi după 1918 —, pe cari oficialitatea ţării vecine

[1] *Viitorul*, an. 1919, din 27 Novembre.

www.dacoromanica.ro

caută să-i facă să dispară până la unul de pe teritoriul Ungariei, iată, în cîteva cuvinte, atîtea și atîtea probleme, care așteaptă o dreaptă și obiectivă lămurire.

Nu este în intenția noastră a rosti cuvîntul hotărîtor asupra acestor chestiuni, ci vom căuta să arătăm regiunile actuale de așezare ale Romînilor în Ungaria, precum și cîteva știri din trecutul lor, apoi ceva, atît cît se poate ști, despre mijloacele de maghiarisare folosite în zilele noastre de către Statul vecin, contra acestor frați înstrăinați.

Privind o hartă care să înfățișeze localitățile românești din Ungaria actuală, — și aici înțelegem atît pe Romînii cari au o fărîmă de conștiință națională, cît și pe cei cu totul maghiarisați, — le găsim așezate pe teritoriul județelor: Bihor, Ceanad, Arad, Jász, Szábolcs, Bichiș, Hajdú, Satu-Mare, Borod și Nograd.

Repartisați pe regiuni naturale, îi putem împărți în:

a. Grupa Romînilor din valea Someșului, așezată la V. și N.-V. de Satu-Mare, în imediata apropiere a granitii românești, care este alcătuită din șaptesprezece localități, populate în parte cu Romîni maghiarisați aproape cu totul. Numărul Romînilor răsfirați prin aceste sate din valea Someșului este din ce în ce mai redus, cu cît ne depărtăm de frontiera românească, în spre confluența acestui rîu. Pănă la 1918 parohii românești cu biserică erau în următoarele două localități: Czeglőd și Porcsalma; restul erau filii aparținătoare acestor două centre. Amîndouă localitățile figurează și azi ca parohii românești.

b) Grupa Romînilor de pe teritoriul județelor: Szábolcs, Hajdú, Solnoc și Csongrád, adecă a celor cari locuiesc în ținuturi de dune nisipoase din Nyirség și în regiunea aluvială a Hortobágjului, numită odinioară a haiducilor (Hajduság), pănă în preajma Bîrcăului, a Crișurilor unite și în lunca Tisei. Localitățile în care se află răsfirată această grupă de Romîni sînt în număr de cincizeci și opt, tîrguri, sate și puste.

Astăzi parohiile românești, maghiarisate aproape cu totul, alcătuiesc următoarele localități: Rocsaj, Hosszupáli, Vétés, Nagyletha, Kakad, Almosd, Korczay, Bagamér, Nyir-Abrany, Nyir-Acsád și Nyir-Adoni; restul Romînilor se găsesc împrăștiați prin alte localități pănă la Tisza-Fűred și Solnoc, însă, cu cît ne depărtăm de linia hotarului mai spre Apus, numărul lor scade tot mai mult, pentru ca, la extremitatea regiunii de risipire, să dispară cu totul,

www.dacoromanica.ro

c) Grupa Romînilor dintre Bărcău şi cele trei Crişuri este alcătuită din douăzeci şi cinci de localităţi, fie de aşezare mai compactă, fie de răsfirare.

Astăzi, pe teritoriul acestei grupe întîlnim următoarele parohii româneşti maghiarisate în parte: Bedő, Mékkerék, Sorkad-Keresztúr, Dorvás, Vekerd, Zsaká, Kőrősszeg-Apáti şi Mezö-Peterd. Grupa aceasta, alipită mai strîns de blocul românesc de pe teritoriul judeţului Bihor, îşi păstrează într'o măsură mai pronunţată caracterele etnice: aici limba noastră se mai întîlneşte ici, colo în biserică şi vorbirea curentă.

d) Grupa Romînilor răsfirată între Crişurile unite, Mureş şi Tisa, este alcătuită din douăzeci şi patru de localităţi, unde neamul nostru este amestecat aproape peste tot cu populaţie ungurească, din ce în ce mai numeroasă, cu cît ne depărtăm de frontiera românească spre Vest.

Parohiile actuale ale acestei regiuni sînt: Becheş, Batania, Ceanadul-Unguresc, Kitigház, Gyula, oraş mare românesc, Gyula, oraş mic românesc, Makó.

Totalul parohiilor româneşti la începutul anului 1936, aparţinătoare episcopiei ortodoxe a Aradului şi rămase în Ungaria este în număr de şapte, iar al filiilor de douăzeci şi trei.

Al parohiilor româneşti aparţinătoare episcopiei-ortodoxe de Oradea-Mare este de nouă, cu treizeci şi două filii. Al parohiilor româneşti aparţinătoare episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorogh este de şaisprezece, cu optzeci şi una de filii.

Datele istorice şi statistice, ca şi ştirile documentare referitoare la populaţia din stînga Tisei arată elementul românesc răsfirat peste această vastă întindere de cîmpie încă din evul mediu. În timpul stăpînirii turceşti (1526–1699) a îndurat şi el alături de iobagii unguri un nesfîrşit şir de greutăţi, luptele continue, de aproape un veac şi jumătate, apoi nenumăratele imposite în natură şi bani, fixate de către biruitorii veniţi supt steagurile semilunii au prăpădit o bună parte din Romînii acestui şes, iar pe alţii i-au silit să-şi părăsească căminurile şi să-şi caute scăparea în spre regiunile cu dealuri şi munţi din Răsăritul cîmpiei, unde, cel puţin pentru cîtva timp, condiţiile de traiu presintau mai multe garanţii de siguranţă [1].

[1] Borowsky S., *Temes vármegye története*. Budapesta, pp. 335-44; Karácson I., *Evlia Cselebi Magyarország utazasai, 1660–1664*, Budapesta, 1904.

www.dacoromanica.ro

Elementul românesc răsfirat în ţinutul mărgenit de Tisa, Mureş şi Crişuri a fost mai greu încercat, pe cînd cel din ţinutul Nyrsegului s'a păstrat mai numeros, de oare ce aici cucerirea turcească nu s'a putut stabili definitiv; regiunea dintre Bărcău şi Tisa a avut diferiţi stăpîni între 1526 şi 1699; une ori a aparţinut principilor ardeleni, alte ori regilor Ungariei.

Oraşul Kecskemet stăpînia vaste regiuni de păşune, unde veniau păstorii cu animalele lor, fie la vărat, fie la iernat, iar alţii se stabiliau în acest tîrg, devenind proprietari de animale. Ştirile referitoare la acest centru urban în anul 1595 notează între altele o conscripţie, unde se spune că mai multe cirezi de boi graşi, cari păşteau pe teritorul tîrgului, erau ale unor Romîni [1].

Actele oraşului Hajdu-Mámás din anul 1699 arată mai multe familii romîneşti, cari erau proprietare de case şi moşii [2]. Procesele-verbale referitoare la oraşele: Debreţin, Szeged, Kecskemét şi Tokaj, redactate tn tot cursul veacului al XVII-lea, discută în repeţite rînduri problema Romînilor din aceste părţi, unii băştinaşi, alţii veniţi cu turmele la păscut, şi cari au devenit aşa de numeroşi în unele localităţi, încît căpeteniile Sfatului orăşenesc se văd obligate să desbată în şedinţile lor, cu toată seriositatea, chestiunea acestei populaţii.

Procesul-verbal redactat în şedinţa Sfatului orăşenesc din Debreţin ţinută la 28 April 1697, ia, între alte hotărîri, una de o importanţă capitală pentru Romînii din acest centru şi satele din jur, dispunînd ca „Sîrbilor şi Romînilor să nu li fie permis a cumpăra sau a-şi face case, nici Ungurii să nu li poată vinde acestora, ci să locuiască în bordeie; ba nici bordeie să nu-şi facă mai mult“ [3]. Conscripţia oraşului Debreţin de la 1692 aminteşte între populaţia acestui centru numeroşi Romîni aşezaţi aici, alături de cari întîlnim pe alţii răsfiraţi prin aşa-numitele tîrguri haiducesti. Ţăranii liberi, cari formau, în secolele al XVI-lea şi şi al XVII-lea, un fel de miliţie independentă, alăturată, după împrejurări şi soldă, fie armatelor principilor ardeleni, fie acelora ale regilor Ungariei, erau întrebuinţaţi în luptele duse de creştini contra Turcilor. Ei şi-au primit cu timpul şi o organisare întru

[1] Takács S., *Rajzok a török világból*, Budapesta 1915, vol. II, p. 289.
[2] *Ibid.*, p. 260.
[3] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

cîtva deosebită de cea a armatelor regulate, fiind botezaţi şi ei cu numele de „haiduci [1]".

Principele ardelean Ştefan Bocskay, fiind ajutat de aceşti soldaţi liberi în mai multe lupte, drept recunoştinţă îi desparte, pe de altă parte, pentru a-i avea la îndemînă de cîte ori îl va sili nevoia să se apere contra duşmanilor. La 1605 i-a colonisat în următoarele centre: Kalló, Nánás, Dorogh, Varjás, Hathár, Vamos-Percs, Sima şi Vid. Mulţi dintre ei au fost ridicaţi de către principele lor protector la rangul de nobili, dăruindu-li-se tuturor pămînt arător, loturi de casă şi terenuri pentru păşune, precum şi însemnate privilegii şi scutiri de biruri [2]. Cîţiva ani mai tărziu, privilegiile tîrgurilor haiduceşti amintite au fost extinse şi asupra următoarelor localităţi: Szábolcs, Nyregyháza, Téglás, Szent-Mihály, Dob, Bűd, Ujfehertó, Nyrbator, din judeţul Szábolcs, apoi asupra celor de mai jos, aşezate pe teritoriul judeţului Bihor: Salonta-Mare, Urgőd, Szent-Marton, Tomási, Horsány, Kürőssag, Vekerd, Les, Régen, Telegyháza, Bagomér, Mike, Percs, Bagos, Konyar, Derecske, Herpalyi, Berettyoujffalú, Maba, Sáránd, Tépe [3].

Diploma de privilegii de la 1604, Magna Charta a haiducilor, dispunea, între altele, ca ei să locuiască şi pe viitor strîns uniţi şi legaţi de centrele unde au fost colonisaţi şi să servească Ungaria şi Ardealul cu armele, după asămănarea Secuilor [4].

Gavril Báthory, de asemeni, a arătat o mare solicitudine pentru haiduci, întinzînd moşiile lor pînă departe în ţinutul Nyrségului şi Sárzetului [5]. Atunci cînd principele avea nevoie de un număr mai mare de soldaţi, haiducii din preajma părţilor ardelene năvăliau pe teritoriul judeţelor: Satu-Mare, Szábolcs, Bereg şi Ugocsa, şi pe supuşii regilor Ungariei, ţărani şi nobili, îi siliau să se supună puterii lui Báthory [6].

Între aceşti soldaţi liberi, colonisaţi în centrele amintite de către

---

[1] Grünwald B., *A régi Magyarország*, Budapesta, 1888, pp. 460-1.

[2] *Osztrák-Magyar monarchia irásban és képekben*, Budapesta 1891, II, pp. 399-401.

[3] Szücs I., *Debreczen város története*, Debreţin 1871, I, pp. 239-40.

[4] Komáromy A., *A szabad hajduk történetere vonatkzo levéltári kutatások*, Budapesta, 1898, p. 4.

[5] *Ibid.*, p. 16.

[6] *Ibid.*, p. 17.

www.dacoromanica.ro

principii ardeleni la începutul veacului al XVII-lea şi răsplătiţi cu însemnate privilegii, pe lîngă Unguri şi Sîrbi se afla un însemnat număr de populaţie romînească [1]. Romînii risipiţi prin centrele haiduceşti mai numeroşi erau în oraşul Dorogh, — mai tărziu devenit faimosul Hajdú-Dorogh, — de unde s'au desnaţionalisat, maghiarisîndu-se cu totul, în veacul al XVIII-lea. Şi-au mai păstrat doar în biserici limba românească, alături de cea a Sîrbilor, la săvîrşirea serviciilor religioase.

Într'o consemnare din oraşul Hajdú-Dorogh, de la 1732, referitoare la ceremoniile religioase se citează următoarele: „Se ştie din bătrîni de o biserică pentru cei de limbă sîrbească şi valahă şi pentru rînduiala slujbelor în Dumineci şi serbători, care preot şi cînd să slujească; este scrisoare despre aceasta" [2].

Shematismele diecesei rutene de Muncaciu, apărute pănă prin anii 1816, menţionează, de asemeni, faptul că populaţia românească din multe centre rurale şi urbane din ţinutul haiducilor întrebuinţa la slujbele religioase, alături de „lingua hungarica", şi pe cea „valahică". Prin acţiunea de desnaţionalisare a acestei episcopii s'au maghiarisat şi rutenisat cea mai mare parte a elementului românesc din judeţele Hajdú şi Szábolcs, de la 1641 pănă la 1824.

Principii ardeleni trecuţi la calvinism au încercat în repetate rînduri să atragă spre noua învăţătură şi pe Romînii de pe teritoriul judeţelor: Bihor, Hajdú şi Szábolcs, cari se aflau răspîndiţi în ţinuturile Nyrszégului, Hajdudoroghului şi Sacetului. Diferitele sinoade calvineşti ţinute în centrele mai importante, tîrguri şi sate, din stînga Tisei, în secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, tratează în mai multe rînduri problema calvinisării Romînilor, hotărînd mijloacele de propagandă, pe de o parte, iar, pe de altă parte, persoanele care să fie învestite cu titlul de „păstor", adecă preot, şi trimese prin localităţile româneşti. Propaganda calvină se pare că a făcut destule cuceriri, fiindcă sinodul acestei Biserici, ţinut la Debreţin în 1566, s'a ocupat între altele şi cu organisarea Bisericii româneşti reformate din aceste părţi [3].

Adepţii noii învăţături au continuat cu intensitate din ce în ce

[1] *Ibid.*, p. 25.

[2] *Ibid.*

[3] Z. Pâclişan, *Biserica românească şi calvinismul de la moartea lui Gavril Bethlen pănă la unirea cu Roma*, *Cultura Creştină*, 1912, p. 171.

www.dacoromanica.ro

mai mare lăţirea ei, cîştigînd tot mai mulţi aderenţi, aşa încît un alt sinod, de la 1630, ţinut tot la Debreţin, hotărăşte, între altele, ca toţi preoţii romîni din acele părţi, trecuţi la reformaţie, să fie adunaţi la Oradea-Mare, unde să fie supuşi unui examen cît se poate de amănunţit, din care să se constate felul cum şi-au însuşit noile învăţături, atît ei, cît şi credincioşii pe cari îi păstoresc[1].

Iată sinoadele calvineşti mai importante în care s'a desbătut problema cîştigării Romînilor din aceste regiuni pentru reformaţie:

Sinodul din Báthor ţinut la 1631, Septembre 7.
„ „ Oradea „ „ 1635, Iunie 7.
„ „ Oradea „ „ 1652, Iunie 2.
„ „ Debreţin „ „ 1671, Iunie 7.
„ „ Diosig „ „ 1673, Septembre 30.
„ „ Csatár „ „ 1675, Iunie 23.
„ „ Letha-M. „ „ 1678, Novembre 27-8.
„ „ Szaboszló „ „ 1679, Iulie 2[2]).

Principele Gheorghe Rákóczy II, la 1642, a înfiinţat în comitatul Bihorului un episcopat „romîno-calvin", în fruntea căruia a aşezat, prin decretul cu data din Alba-Iulia, 30 Septembre 1641, pe Avram Burdánfalvi, obligîndu-l pe el şi pe preoţii supuşi lui să predice cuvîntul Domnului în limba poporului, pentru ca şi bieţii Valahi să-şi poată cîştiga zilnic hrana sufletească, atît în religie, cît şi în ştiinţa mîntuitoare şi, din zi în zi scoţîndu-se din rătăcirile lor superstiţioase, să fie conduşi spre lumină" [3].

Actele diferitelor sinoade protestante ţinute în mai multe localităţi ale şesului din stînga Tisei, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, înşiră cu numele pe mai mulţi „păstori" romîni, cari, fără a fi hirotoniţi, numai pe basa actelor de împuternicire sinodală, păstoriau prin satele româneşti.

În sinodul calvinesc din Debreţin ţinut la 1671, au fost ordinaţi Romînii: Ioan Tatarosi şi Petru Kővesdi; în sinodul ţinut în localitatea Csatár, la 1673, Gheorghe Várabyai, Mihai Szovárheggi, Dumitru Totfalusi şi Moise Tatarosi, în cel de la Leta-Mare din acest an, au fost încredinţaţi cu propagarea calvinismului parohii: Ivan Tankofálvi şi Gavrilă Kisályi.

[1] Z. Pâclişan, *Cîteva dote despre preoţii romăno-calvini*, *Cultura creştină*, 1911, pp. 72-3; dr. Borovszky S., *Tiszántuli év. református papok (1597-1679)*, Budapesta, pp. 17, 20, 26, 38-40, 42-3.

[2] Z. Pîclişan, art. cit.; Borovszky, *o. c.*

[3] Z. Pîclişan, art. cit., p. 72.

www.dacoromanica.ro

Acest sinod a autorisat pe protopopii romîno-calvini Mihail Pop și Andrei Negru să ordineze pe Ioan Debrecséni, Petru Iszopaldagi și Gheorghe Turcskai, pentru a-i folosi ca propagandiști printre Romînii șesului Tisei. Sinodul ținut în Szoboszló, la 1678, a ordinat pe Romînul Gal Pop[1].

Propaganda calvină făcută, timp de două veacuri aproape, printre Romînii județelor: Hajdú, Szábolcs și prin alte localități răsfirate prin cîmpia Tisei din Ungaria actuală, începînd din ținutul Nyrszégului și pînă la Szeged, a avut urmări fatale pentru neamul nostru din aceste părți. Cei mai mulți dintre Romînii satelor și tîrgurilor s'au calvinisat, pierzîndu-se pentru totdeauna în masa ungurească.

Desnaționalisarea lor se datorește orașului Debrețin, „Roma calvinilor din Ungaria.

Romînii din județul Satu-Mare și Szábolcs, în veacul al XVII-lea, au fost cîtva timp supt păstorirea unor episcopi romîni. Vlădica Dosoftei scrie, la 1632, că a străbătut ținutul Sătmarului pînă la Debrețin, poate cu gîndul să-și întindă jurisdicția și peste aceste regiuni, populate în mare parte de Romîni[2]. În anul următor, Eftimie al II-lea, episcopul Vadului, are jurisdicția și peste aceste regiuni din Satu-Mare și Szábolcs. După scurtă vreme, Sătmarul ajunge din nou supt jurisdicția Mitropoliei de Bălgrad, căci Ghenadie al II-lea, la 1628, se intitulează și al Sătmarului. De la 1634 înainte, de cînd Vasilie Tarasovici ajunge episcop la Muncaciu, Romînii din Sătmar, Szábolcs și Hajdú vor fi supuși definitiv păstoririi episcopilor ruteni pînă în veacul al XIX-lea[3]. Prin anii 1640 mulți Romîni și Ruteni au primit catolicismul, supt păstoria lui Vasilie Tarasovici.

Părțile de șes ale județului Satu-Mare, ca și cele din restul județului Szábolcs, au fost străbătute încă de pe la mijlocul veacului al XVII-lea și de către misionarii catolicismului. Împăratul Leopold I-iu, la 1685, a numit pe Monastelli ca „moderator" sau protopop peste creștinii greco-catolici din județele: Sátmar, Szábolcs, Ugocsa, Bereg și Ungaria[4].

Episcopul de Muncaciu Ioan de Camellis, pe la sfîrșitul acestui

[1] Z. Pîclișan, *Biserica romînă și calvinismul*, pp. 264-5.
[2] I. Radu, *Istoria diecesei romîne-unite a Orădii-Mari*. Oradea 1930, p. 10.
[3] *Ibid.*, p. 10.
[4] *Ibid.*, p. 12.

www.dacoromanica.ro

veac, a continuat propovăduirea catolicismului printre Romînii judeţelor de mai sus, convertindu-i pe mulţi, cari au fost înscrişi apoi în rîndul Rutenilor [1].

Tot el, în adunarea comitatului de la Oradea-Mare, ţinută la 1695, a lăsat să fie publicat decretul de privilegii dat de către împăratul Leopold cu doi ani mai înainte, prin care se spune că acei preoţi cari se vor uni cu Biserica romană se vor împărtăşi de aceleaşi favoruri ca şi clerul din Ungaria. Graţie acestei măsuri împărăteşti, mulţi dintre Romînii judeţelor: Satu-Mare, rămas în Ungaria, şi Szábolcs s'au pierdut pentru totdeauna în masa ruteană sau ungurească [2].

Veacul al XVIII-lea aduce noi schimbări în structura etnică a populaţiei din Ungaria. Regiunea din stînga Tisei în cea mai mare parte era lipsită de locuitori: zile întregi călătorul străbătea lungul drumurilor de hotare fără să întîlnească decît ici, colo cîte o colibă ori bordeiu, sau ruine de sate nimicite şi pustiite.

Acum începe, după 1700, repopularea zonei de şes, parte cu elemente ungureşti venite din spre ţinutul dintre Dunăre şi Tisa sau dincolo de Dunăre, unde a fost mai cruţat de greutăţile nimicitoare ale ocupaţiei turceşti, în parte *cu alte naţionalităţi*: Slovacii s'au coborît din spre regiunile nordice şi sud-vestice ale Ungariei, Rutenii din spre Carpaţii Păduroşi, Sîrbii s'au ridicat din Sudul Banatului şi au trecut peste Mureş, aşezîndu-se în ţinutul cuprins între acest rău şi Crişuri, iar elementul românesc a înaintat în spre Vest, din spre judeţele actuale de la Apusul ţării şi Ardeal, răsfirîndu-se pînă în centrele urbane din preajma Tisei.

Înaintarea Romînilor de pe teritoriul judeţelor: Satu-Mare, Bihor şi Arad, supt forma curentelor de populaţie, se face în tot cursul veacului al XVIII-lea, aşezîndu-se alături de alte naţionalităţi, ori formînd sate aparte în judeţele: Békés, Csongrád, Csanád, Szábolcs, Hajdú, Jász-Nagy-Kún-Szolnok, sau trecînd chiar peste Tisa. Pe lîngă populaţia rară românească stabilită în această cîmpie încă înainte de cucerirea turcească, ori răsfirată în spre părţile Nyrszégului, între anii 1526 şi 1699, acum se desemnează noi curente, care vor alcătui localităţile din ce în ce mai puter-

[1] S. Boros, *Unirea bisericii romîne din Ungaria şi Transilvania, dar mai ales din părţile bănăţene ale diecesei Lugojului*, *Unirea*, 1892, no. 3.

[2] Boroş, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

nice şi care îşi vor păstra existenţa şi caracterul specific etnic până în a doua jumătate a veacului al XIX-lea.

În adevăr, în veacul al XVIII-lea găsim elementul românesc aşezat în mai multe localităţi de pe teritoriul judeţelor: Csanád, Békés, Bihor, Hajdú, Szábolcs şi Satu-Mare din Ungaria actuală.

Romînii greco-catolici din Makó, împreună cu Rutenii, şi-au ridicat biserică în acest centru la 1745[1]. Populaţia românească s'a stabilit în localitatea Uj-Csánad după 1750, cînd Sîrbii, de pe urma desfiinţării regimentului grăniceresc al Tisei şi Murăşului, au plecat în Rusia. Nume caracteristice româneşti din acest centru, cum erau menţionate la 1757, sînt: Hossu (Lupu) Toader, Hegedűs Dragon, Oláh Gheorghe, Beke Ioan, etc[2]. Din acest tîrg elementul românesc s'a răsfirat şi prin satele din jur.

Prin anii 1780 un însemnat număr de Romîni s'au aşezat în localitatea Batonia, alcătuind un centru important până în zilele noastre[3]. Elementul românesc de pe teritoriul judeţului Ceanad a ajuns la o cifră importantă după 1700, cînd a fost colonisat, fiind venit din spre Ardeal şi judeţele vecine, de către nobilii unguri pe moşiile lor.

Pe teritoriul judeţului Becheş, în veacul al XVIII-lea, s'a aşezat un însemnat procent de populaţie românească, alcătuind cîteva localităţi puternice în preajma frontierei actuale, de unde, supt forma de răsfirare, au înaintat până în largul culoar al Tisei. Centrele mai importante din acest judeţ unde s'a stabilit elementul românesc au fost: Gyula, Kétegyháza şi Békés-Csába[4].

În oraşul Gyula, între anii 1712-15, pe lîngă însemnatul număr de Romîni militari, s'au stabilit şi mulţi agricultori[5]. Numai într'o singură stradă din acest oraş, la 1726, locuiau treizeci de capi de familie romîni[6]. Numărul elementului românesc a fost atît de însemnat în acest oraş în veacul al XVIII-lea, încît pe Sîrbii aflaţi aici i-a putut desnaţionalisa[7].

---

[1] Borowszky S., *Csanád vármegye története, 1715-ig*, Budapesta 1897, p. 378.
[2] *Ibid.*, p. 612.
[3] *Ibid.*, II, p. 41.
[4] Dr. I. Karácsony, *Békés vármegye története*, Gyula 1896, I, pp. 290, 322, 332, 426, 466; Haosi S., *Békés vármegye hajdana*, Pesta 1870, pp. 192, 217.
[5] Karácsony, *l. c.*, p. 322.
[6] *Ibid.*, p. 332.
[7] *Ibid.*, p. 426.

www.dacoromanica.ro

Maghiarisarea Romînilor din localităţile: Gyula, Kétegyháza, Békés şi Békés-Csába, şi a celor risipiţi în satele din apropierea oraşelor, a început în întîia jumătate a veacului al XIX-lea, aşa încît, după 1890, oficialitatea Satului i-a putut trece pe cei mai mulţi în rîndurile populaţiei ungureşti [1].

Pe teritoriul judeţului Bihor, în plăşile rămase azi în Ungaria: Derecske, Beretyoujfalú şi Mezőkeresztes s'a aşezat elementul românesc, pe lîngă cel mai vechiu, îndată după eliberarea Ungariei de supt Turci, aşa încît, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, a alcătuit aici majoritatea populaţiei, cu sate puternice, legate de Bisericile româneşti greco-catolică din Oradea şi greco-ortodoxă din Arad, vădind ei o bunătate materială pronunţată.

Prin anii 1777 aparţineau Bisericii greco-catolice din Oradea-Mare următoarele parohii româneşti rămase în Ungaria: Poceiu, Aciad, Poleu, Cocad, Virtiş, Letha-Mare, Bogomir şi Almoşd [2].

Jurisdicţia Bisericii greco-catolice romîne de Oradea-Mare este fixată, prin actul întemeierii ei de la 1776, peste următoarele judeţe: Bihor, Arad, Banatul Timişoarei, apoi peste: Becheş, Ceanad şi Csóngrád, de unde apare limpede că avea un însemnat număr de Romîni şi pe teritoriul acestor comitate [3]. Pe teritoriul judeţului Szábolcs, Romînii au alcătuit, în tntăia jumătate a veacului al XVIII-lea, cinci localităţi populate în majoritate numai de ei, pe lîngă cari se aflau alţii, mai puţin numeroşi, răsfiraţi pănă în preajma oraşului Nyregyháza. Dovadă importantă despre marea arie de risipire a Romînilor din acest judeţ, stau mărturie shematismele episcopiei rutene de Muncaciu din acest secol.

Din şesul judeţului Satu-Mare, supt forma de risipire, elementul românesc a înaintat, în veacul al XVIII-lea, pănă peste frontiera actuală, amestecîndu-se cu Ungurii şi Rutenii satelor şi ajungînd pănă la localităţile: Győrtelek şi Tyukod, din preajma confluenţei Someşului.

Pe lîngă populaţia românească stabilită prin satele şi tîrgurile judeţelor: Hajdú, Szábolcs, Jász N. K. Szolnok, Becheş, Ceanad şi Csongrád, în tot cursul veacului al XVIII-lea, alături de cea

[1] *Ibid.*, p. 446.
[2] Radu, *o. c.*, p. 41.
[3] *Ibid.*, pp. 50–1.

www.dacoromanica.ro

mai puţin numeroasă, însă mai veche, a acestei regiuni, întîlnim o alta, flotantă, alcătuită din păstorii romîni ardeleni, cari veniau aici mai ales la iernat cu animalele lor, aproape an de an, străbătînd în deosebi întinsele păşuni din Nyrszég şi Hortobágy. Nu voiu insista mult asupra acestei chestiuni; amintesc însă faptul, recunoscut chiar de către autorii unguri, cari s'au ocupat cu trecutul pastoral al acestor regiuni, că elementul românesc a exercitat o puternică influenţă asupra păstorilor unguri de pe tot întinsul cîmpiei Tisei [1].

Centrul urban cu cele mai mari întinderi de păşune, pănă în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, era Debreţinul. Mare parte din puste şi păşuni era întrebuinţată pentru întreţinerea animalelor acestui oraş, pe lîngă care, an de an, rămîneau regiuni disponibile, care se arendau păstorilor ardeleni, după cum se putea face buna învoială între ei şi represintanţii Sfatului orăşenesc.

Păstorii romîni sosiau odată cu toamna, stabilindu-se peste pustele arendate, une ori mai apropiate de vre-o localitate rurală, alte ori îndepărtate pănă în preajma bălţilor din lunca Tisei, ca apoi la Sf. Gheorghe din nou să se îndrepte în spre Ardeal, apucînd drumul munţilor [2].

(Va urma.)

DĂRI DE SAMĂ

I. Nistor, *Corespondenţa diplomatică şi rapoarte consulare austriece (1798-1812)*, în colecţia Hurmuzaki, ca volum XIX, partea a 2-a, Cernăuţi 1938.

În acest mult aşteptat volum de continuare a tipăriturii aşa de însemnatelor rapoarte austriece din Bucureşti şi Iaşi, şi anume în vremea cînd era agent un om de marile cunoştinţi şi de talentul unui Joseph von Hammer, viitorul istoric al Imperiului Otoman şi al Tatarilor, al Ilcanilor din Persia, se găsesc întregiri de cunoştinţe deosebit de importante, pe care fără această lungă zăbavă, de atîţia ani, le-aş fi putut întrebuinţa în volumul VIII din a mea Istorie a Romînilor.

[1] Takács, *o. c.*, pp. 297-8.

[2] Fényes E., *Magyorország geográphiai szotára*. Pesta 1851, I, p. 426.

www.dacoromanica.ro

Ca elemente vrednice de a fi notate, pentru importanța ori pentru curiositatea lor, notăm pe cele ce urmează.

În Ianuar 1798 vedem pe Vodă-Hangerlì, menit jertfirii de Turci în chiar Capitala sa, cerînd, prin Păharnicul Hagi-Moscu, Austriecilor, nu numai demonstrații contra năvălirii Pasvangiilor prădalnici, la pasuri, dar și pătrunderea în țară, cu ceva artilerie ușoară, căutînd să sperie pe năvălitori prin exerciții de tir; pp. 1-2, no. II (intervenția din partea Agentului Merkelius, care, firește, crede că lucrul e imposibil, în n-l următor). Zvonul unei astfel de pătrunderi, din causa unor manevre în apropiere, și la 1801; p. 103, no. CLXIX. Hangerlì, care ni apare astfel ca un om de inițiativă, începuse angajări de voluntari pentru a-și face o armată; pp. 3-4, no. VI. Trecerea prin București a nobilului ungur Halmagy, care se turcește la Giurgiu; p. 5, no. VIII. Uciderea la Constantinopol a lui Dumitrachi Turnavitul; p. 6, no. IX; cf. p. 7, no. XI; p. 10, no. XVI; p. 19. Se vede Hangerlì făcînd din Radu Golescu un „serascher" trimes cu ostași și un tun la Turcii de peste Dunăre, îndemnîndu-i la o acțiune comună contra rebelilor în Oltenia; p. 6, no. X. Episcopul de Vidin se refugiază la noi; *ibid.* Însuși Domnul, numind pe Dumitrachi Ghica drept Caimacam al său, voià să conducă expediția olteană; p. 7, no. XI. Retragerea lui din Craiova; p. 8, no. XIII. Ofertă turcească făcută Domnului Moldovei de a-i înoi Domnia pentru 700 de pungi (Octombre); p. 29, no. XLV. Se vorbește de cumpărăturile de moșii ale lui Hangerlì pe numele soției (aceste cumpărături ale Doamnei Ruxandra, născută Ghica, au un dosar între manuscriptele Academiei Romîne). Audiența lui Merkelius la dînsul, în Februar 1799, arată că el a fost întăiu mazilit și pe urmă numai decapitat (deci *nu Domnul* a fost ucis; nu s'a repetat surprinderea față de Grigore Ghica la Iași). Se trimete la Constantinopol numai pielea capului (p. 39, no. XLIV), și de aceia la 1821, deschizîndu-se mormîntul lui la biserica Sf. Spiridon Nou, s'a găsit craniul, păstrînd urmele de sînge; Iorga, în Hurmuzaki, X, p. 39, no. LXIV). Visita generalului engles Kochler; p. 39, no. LXV. Invoiala din 1799 cu Pasvantoglu pentru a i se plăti lunar șaptezeci de pungi; p. 51, no. LXXXVI. Măsuri de fugă și de apărare contra cîrjaliilor în 1800; pp. 71-2, n-le CXXI-II. Un tumult antisemit la București de pe urma bănuielii de omor ritual; p. 92, n-le CLI-II (cf. și p. 95, no. CLVIII; ceva și la Iași; *ibid.*, p.

www.dacoromanica.ro

93, no. CLV). O înmormîntare la Sărindar, cu un cerdac care cade; p. 96, no. CLIX. Ceasornicul minunat dat de Spanioli lui Vodă-Moruzi; pp. 97-8, no. CLXII. Menţiunea satului Lichireşti (al lui Licherie, Glicherie), pe locul unde s'au ridicat Călăraşii; p. 104, no. CLXX. In Maiu 1802 plan de apărare a Bucureştilor cu ostaşii domneşti, cu 1000 de oameni tocmiţi atuncea şi cu Turci aşezaţi prin mănăstiri; p. 114, no. CLXXXVIII. Era un serios plan de resistenţă; p. 115, no. CLXXXIX. Descrierea fugii lui Mihai-Vodă Suţu, care, părînd că se refugiază în Moldova, trecu pe la pasul Buzăului spre Braşov; pp. 116-7, no. CXCII. La 2 Iunie st. v., de acolo, Domnul, sosit la 4 st. n., cerea protecţia Împăratului, arătînd că una din fiice şi ginerele, prinşi de Turci, trebuiseră să se răscumpere; pp. 118-9, no. CXCIV. Neplătit, bimbaşa Sava, cu cei 1.600 de oameni ai lui, tăiaseră drumul, opriseră juvaierele soţiei celui de-al doilea fiu, şi trebui ca fiii rămaşi la Bucureşti, Grigore şi Iancu, împreună cu boierii, să plătească solda: la Braşov, alţi creditori îl opriră pe Domn de a trece în Moldova; pp. 119-20, no. CXCV. Fugarii îl învinuiau că neplata lefilor adusese catastrofa. Erau la 2.000 de boieri pribegi; pp. 120-1, no. CXCVI. Lista lor şi în n-l următor. Domnul stătea în casa Brenner. V. şi pp. 121-2, no. CXCVIII. Brîncoveanu trecuse în Moldova; p. 123, no. CC. Hasan-Paşa oferia garanţia sa pentru întoarcerea Domnului, dar şi al Moldovei, alt Suţu, Alexandru, care făcea pe boieri să-i ceară menţinerea, ducea aceiaşi frică; pp. 122-3, no. CXCIX. Se atribuia agentului rus, Barozzi, şi el refugiat, îndemnul la fugă; p. 123, no. CC. Însemnarea creditorilor sudiţi; p. 124, no. CCI.

Dar o descoperire de cea mai mare importanţă e aceasta: Un boier muntean, refugiat la Sibiiu, al cărui frate, cu soţia lui, fuseseră robiţi de Turci, — deci un Bibescu —, merge la influentul baron Bruckenthal cu un întreg memoriu în acest cuprins. Grecii privesc ţara ca o pradă. Poarta, neputincioasă faţă de răscoala Paşilor dunăreni, nu e în stare să ajute. Arătînd cu de-amănuntul ce oferă Ţara-Românească, el cerea, în numele mai multor boieri, *aşezarea ca „stăpînitor" a Marelui Duce de Toscana, anexîndu-se ţara la Imperiu.* Bruckenthal comunică, la 12 Iunie, acest plan ministrului Colloredo; pp. 124-5, no. CCII. Rechemarea de Hasan-Paşa, venit la Cotroceni, a lui Suţu, care dă înscris creditorilor; pp. 125-6, no. CCIII. Episcopii, boierii fură ameninţaţi cu

www.dacoromanica.ro

destituirea; readus de la hotarul Moldovei, Brîncoveanu fu numit de Turci caimacam; pp. 126-7, no. CCV. Recomandaţia boierilor pribegi către Cobenzl; pp. 127-8, no. CCVI. Altă scrisoare a lor amintia că, *„acum nu mai mult ca doisprezece ani, Ţara-Românească respirase supt auspiciile Pajurii austriece de jugul greu pe care i-l impuseseră totdeauna Grecii ocrotiţi de Poarta Otomană;* n-l următor (v. şi no. CCVIII). În acest timp, Reis-Efendi declara că înţelege fuga Domnului şi cerea oficial ca el să fie scăpat de creditori; pp. 130-1, no. CCX. Măsuri pentru a-l ocroti în Ardeal; p. 133, no. CCXIV. Intoarcerea lui Mihai Suţu; n-l următor. Sosirea Domnului Moldovei, cu consulul rus Kiriko, la Bucureşti, în ziua de 30 Iunie şi expediarea lui Mihai-Vodă la Sighişoara; *ibid.*, p. 131, no. CCXI; p. 132 şi urm. Plîngeri ale lui către Impărat, arătînd că „Principatul e singura *meserie (métier)* a lui şi a familiei lui"; pp. 136-7, no. CCXIX. Fugarii cereau pe Constantin Ipsilanti; p. 137, no. CCXX (şi menţiunea preceptorului „frances" al boierului Constantin Filipescu, Waldhausen). Explicaţii ale lui Merkelius; n-l următor, chemarea lui către Mihai Suţu, ca să se întoarcă; pp. 139-40, no. CCXXII. Intoarcerea lui la Bucureşti; pp. 141-2, no. CCXXII. Mihai Suţu îl urmă, dar de la Ploeşti el luă calea spre Galaţi, ca să se îmbarce; pp. 142-3, no. CCXXVI. Numirea lui Ipsilanti; pp. 143-4, n-le CCXXVII-IX. Plecarea lui Hasan-Paşa; p. 149, no. CCXXXIV. De mare interes şi *intervenţia lui Kiriko pentru a se înlătura Grecii:* Gheorghe Suţu, Racoviţă *(sic)*, Hangerlì, Scanavì, Costachi Suţu, Haret, *cari au luat locurile boierilor de ţară;* pp. 144-5, no. CCXXX.

Inlocuirea şi din Moldova a lui Alexandru Suţu (menţiunea obiceiului de a se arunca Domnului nou grîu, făină şi mazilului, pietre); p. 153, no. CCXL. El promisese 1.800 de pungi; p. 154, no. CCXLIII. Intîlnirea la Afumaţi între Ipsilanti şi noul Domn al Moldovei, Alexandru Moruzi; *ibid.* Promisia de a se restitui Moldovei raiaua Hotinului; p. 159, no. CCXLVII. La Iaşi apare un nou consul rus, Francesul Gervais; p. 159, no. CCXLVII; p. 164, no. CCLIV. Pasvantoglu cere de la Mitropolitul muntean un episcop pentru Ţinutul său; p. 170, no. CCLX. Daruri către el ale lui Ipsilanti, care cere însă arme şi muniţii din Ardeal; p. 174, n-le CCLLVIII-IX; p. 177, no. CCLXXV (opreşte emigrările din Bucureşti). Refusul muniţiilor; p. 183, no. CCLXXXIV; pp.

www.dacoromanica.ro

191-1, no. CCXCIII. Firman de laudă către Domn şi boieri; p. 180, no. CCLXXIX.

În Decembre vestea că a fost ucis teribilul Manaf-Ibrahim; p. 194, no. CCXCVII. Moartea, în Februar 1804, a lui Nicolae Brîncoveanu; p. 198, no. CCIII. Exilarea lui Alexandru Suţu; p. 201, no. CCCVIII.

O mişcare revoluţionară se produce în Moldova la 1804. *Boierii mici atacă în scris la Domn pe cei mari. Ei vorbesc de distrugerea aristocraţiei în Franţa şi amintesc de atentatul contra Mitropolitului Iacov;* pp. 203-4, no. CCCXII. Ar fi îndemnaţi de fostul consul rus Malinovschi. Moruzi chiamă pe boierii mari şi li ceteşte actul, pe care-l trimete la Poartă. El vorbeşte de cît bine a făcut, critică luxul celor mici, opreşte jocul de cărţi. *Se arestează ca principal vinovat boierul Cuza;* p. 204, no. CCCXIII. În acel moment se aresta la Sinaia, pentru o corespondenţă secretă, un boier constantinopolitan, Taka; pp. 204-5, n-le CCCXIV-V. Secretarul Primului Consul, trecînd pe la Iaşi, lua pentru studii pe un tînăr Grec, Leonard; p. 208, no. CCXX (şi pe un tînăr Skilitzi; n-l următor).

Moartea episcopului catolic Dovanlia; p. 211, no. CCCXIV. Focul bucureştean din 1804; pp. 214-5, no. CCCXXVIII; p. 216, no. CCCXXXI; pp. 217-9, no. CCCXXXIII.

De mare folos lista sudiţilor în 1804; n-le CCCXXXIII-IV.

Nunta fiicelor lui Ipsilanti cu Negri şi fiul Hatmanului Antonie; pp. 252-3, n-le CCCXLIII-IV. *Fabrica de postav de la Ruginoasa a lui Săndulachi Sturdza, cu meşteri din Saxonia şi Prusia, beţivi şi gata de ceartă;* p. 272, no. CCCLXVI.

Naşterea unui fiu domnesc la Bucureşti; p. 279, no. CCCLXXV.

În Iunie 1806, *Hammer se cere consilier de Legaţie la Iaşi;* pp. 285-6, no. CCCLXXXVII. In acest an moare Merkelius; p. 290, no. CCCXC. De la Bucureşti, ştiri sărace trimete Brenner.

Fuga lui Constantin Ipsilanti în Ardeal (Septembre 1806); p. 316. Ştiri cu totul noi despre Dalmatinii cari resistă în hanul Radu-Vodă Turcilor, despre retragerea acestora şi revenirea Domnului; p. 362 şi urm. El cere iar muniţii din Ardeal; pp. 373-4, no. CDLXVII. Moartea lui Pasvantoglu; p. 382, no. CDLXXVI. Despre oastea nouă de voluntari ruşi în negru cu şnururi galbene şi crearea infanteriei pandurilor; p. 392. Domnul face patru regimente: două de husari, două de cazaci, de cîte 1.200 de oa-

www.dacoromanica.ro

meni (aceştia în alb-roşu, cu căciula neagră şi şnururi roşii şi albe, cu surguciu). Conduce un Nikich din Petruvaradin. Se urmăreşte ridicarea oştii la 20.000. Cî. p. 409, no. DI.

Despre planul de ziar bucureştean al lui Lenoir Dubignon; p. 398, no. CDXC. În Iulie 1807 Nikich recunoştea că Ipsilanti n'are nici 2.000 de oameni; p. 436, no. DXLI. Domnul punea să se adune voluntari la Focşani; p. 437, no. DXLII. Găsim pe Varlam în situaţia de caimacam; p. 438. În Iulie boierii ameninţă că pleacă, dacă Ipsilanti revine, cum a scris. Unii boieri şi Mitropolitul merg pentru băi la Covasna. Costachi Ghica e decis a se aşeza la Viena, dacă ţara rămîne supt Turci, iar Filipescu va merge la Petersburg; Brîncoveanu şi Banul Ghica vor un Guvern stabil, iar Mitropolitul e pentru un regim austriac; p. 442, no. DXLVIII. Se răspunde îngăimat lui Ipsilanti, pentru care sînt numai Ghiculeştii, înrudiţi; n-l următor. Se dă scrisoarea lui, care „consideră ţara ca patria sa", către boieri, chemîndu-i înapoi. Răspund toţi episcopii şi boierii Dumitrachi, Costachi şi Grigore Ghica, Dumitru Racoviţă, Constantin Filipescu, Răducanu Golescu, Isaac „Ralli" (Rastì?), Răducanu Slătineanu, Mihail Manu şi Barbu Ştirbei, că li pare bine că „monarhul lor", Ţarul, li-a dat pacea şi că ei ar reveni, de n'ar fi aşa de slăbiţi; pp. 444-5, no. DLI. De cea mai mare importanţă e plîngerea contra aceluiaşi, acusat că a plecat cu banii ţării şi Arhiva Statului. *Boierii cer să se stabilească o cîrmuire ca între 1770 şi 1774, numai cu boierii, supt un president rus.* Doar singuri au administrat de la plecarea Domnului; pp. 445-6, no. DLII. State Pencovici scria în acest moment că *Grecii din Constantinopol, cu Patriarhul în frunte, cer Ţarului să se păstreze Ţara-Românească supt Turci,* „căci altfel toţi şi-ar pierde mijloacele de traiu"; p. 447, no. DLII. Ipsilanti revine în August; p. 450, no. DLVIII; p. 451, no. DLX. În Septembre el se duce în Rusia; p. 457, no. DLXX. Arestarea lui beizadea Carageà; p. 476, no. DXCIV. Desfiinţarea cazacilor lui Ipsilanti; p. 476, no, DXCV. Despre dispoziţiile pentru Austrieci; p. 478, no, DXCVIII. În Decembre moartea Banului Ghica; pp. 478-9, no. DXCIX. În April Miloradovici strigă boierului care îndrăznise a presinta un memoriu în Divan: „hîrtia în foc, autorul la garda pieţii"; p. 498, no. DCXXIV. În Iulie soseşte, întîmpinat şi de husarii ruşi, exarhul Gavril; fostul Mitropolit Dosoftei nu capătă de la guvernator voia de a se retrage la Covasna, pe care a dăruit o şi

www.dacoromanica.ro

înfrumusețat-o; p. 520, no. DCL. În Ianuar 1809 plan de gardă națională, deocamdată cu 4.000 de oameni; p. 547, no. DCLXXVII. Se credea la Iași că *Rușii vor impune limba slavonă în Biserică;* p. 549, no. DCLXXX. Decorarea cu Sf. Ana a exarhului; p. 552, no. DCLXXXV. În Iulie 1809 și intenția de a face un nou corp din postelnicii boierilor; p. 596, no. DCCXXXV. Lauda independenței Mitropolitului Dosoftei; p. 606, no. DCCXLIX. Nicolae „Tarfara" trebuie să fie Farfară, din familia care a dat pe soția lui Dinicu Golescu. Prigoniri contra lui Dosoftei în Ianuar 1810; p. 618, no. DCCLXII. Pentru starea de absolută miserie a țăranului muntean, pp. 622-3, no. DCCLXVIII. Închiderea lui Dosoftei într'o mănăstire din Moldova, la Dobrovăț; p. 625, no. DCCLXXII; p. 626, no. DCCXXIV. Ordin exarhului de a celebra victoria rusească de la Bazargic; p. 641, no. DCCXCI; și p. 644, no. DCCXCIV.

În Iulie 1810 executarea la Iași, ca „vestit hoț" *(Räuber)* a boierului Constantin Cantacuzino; p. 656, no. DCCCVIII. Originea din Gorizia a generalului rus Zuccato, care comanda în Oltenia; p. 671, no. DCCCXXIII. Mineralogul Eichfeld ar fi găsit aramă în munții Neamțului; p. 674, no. DCCCXXIX.

Numirea unui profesor rus la școala din Iași; p. 680, no. DCCCXXXIX. Fabrică de salitră în Basarabia (1810); p. 684, no. DCCCXCIV. Despre numirea ca Mare Vistier a „unui oarecare Samurcaș, care fusese cîndva negustor de blăni grec la Constantinopol"; p. 701, no. CMVIII. Noile Divanuri în București și Craiova odată cu începutul anului 1811; p. 703, no. CMX. Cutuzov îngăduie lui Dosoftei, bolnav, să plece în Ardeal; p. 721, no. CMXXVII. Fiul din Brașov al Banului Brîncoveanu, – Grigore –, speră a-l putea înlocui pe tată; p. 720, no. CMXXVI. Un bal la Samurcaș pentru o nouă biruință rusească; p. 727, no. CMXXXVII. Se lucra pentru mine, de Eichfeld, colonel rus, și în părțile Folticenilor; cercetările se întind, cu ajutorul Francesului Sonnini de Manoncourt, și în Muntenia; p. 731, no. CMXXXIX. Se cere cu toba la București, în Iulie 1811, un împrumut pentru „coroana rusă"; p. 735. Negustorii refusă fățiș, în deputație; p. 737, no. CMXLVI. Se pecetluiesc prăvăliile și se deportează în Moldova recalcitranții; pp. 739-40, no. CML. Așa și în Moldova; pp. 740-1, no. CMLIII; Bulgari dobrogeni așezați în Basarabia; p. 736, no. CMXLV. Zăbava plecării Mitropolitului; p. 743, no. CMLVI. Trebuie să plece la Petersburg, de unde spera să se întoarcă; p. 745, no.

www.dacoromanica.ro

CMLIX. Cercetări pentru ape minerale în Moldova de dr. Eustatie Pluck; p. 746, no. CMLIX.

Durerea boierilor moldoveni pentru pierderea Basarabiei; pp. 763-4, no. CMLXXVII. Boierii interesați cer pentru moșiile lor un regim ca acela din Bucovina; p. 764, no. CMLXXVIII. Costachi Ghica, Varlam și Samurcaș, nesiguri de amnistie, vor trece în Rusia; p. 768, no. CMLXXXV. Proclamația lui Ciceagov la plecare către Divanul moldovean: *li recunoaște jertfele și știe ce onorabil a fost pentru ei motivul războiului, Țarul li mulțămește, în momentul când Napoleon se înfundă în „cîmpiile fără de capăt ale Rusiei“*; p. 772, no. CMLXXXIX. Altă proclamație; p. 773, no. CMCXI.

În prețioasa lucrare s'au strecurat prea multe greșeli de tipar, care împiedecă și întrebuințarea tablei numelor.

N. Iorga

* * *

L. M. Ugolini, *Butrinto; il mito d'Enea; gli scavi*, Roma 1937.

Apărută în admirabile condițiuni tehnice, opera postumă a lui L. M. Ugolini, — primul conducător al misiunii arheologice italiene din Albania —, ni dă o privire de ansamblu asupra cercetărilor întreprinse de Italieni la Butrintò, din Sudul Albaniei, una dintre cele mai bogate așezări antici. Săpăturile au început în 1928 și au fost continuate de autor până în 1936, cînd, mistuit de o boală de piept, agravată de clima umedă de la Butrintò, el se sfîrșia la Bologna. Se arată dificultățile pe care le întîmpină de la început misiunea italiană: lipsa de apă potabilă, friguri palustre, lipsă de adăpost, lucrători de diferite naționalități și confesiuni (Greci, Albanesi și Aromîni, pentru cari Ugolini are cuvinte de simpatie), o vegetație luxuriantă, care acopere așezarea și la adăpostul căreia mișună viperele mediteraneene.

În partea a doua a lucrării, Ugolini schițează resultatul descoperirilor pe epoci, începînd din vremea preistorică până în evul mediu. De Butrintò se leagă tradițiile troiene și ale Romei imperiale, așa precum le-au păstrat autorii antici și ni le-a transmis, cu deosebire, Virgiliu. În drumul său spre Italia, Enea ajunge la Butrintò. Aci el întîlnește pe Elen, fiul lui Priam, care luase în căsătorie pe Andromaca, văduva lui Hector. Elen construi aici, în Chaonia, o cetate după asămănarea vestitei Troie. El ar fi deci fundatorul cetății Butrintò (gr. Buthrotòs sau Buthrotòn,

www.dacoromanica.ro

lat. Buthrotum; Veneţienii i-au zis Butrintò). La scriitorii şi poeţii antici era foarte răspîndită legenda că Troienii ar fi stăpînit cîndva Epirul. Poetul ciclic Leschil din Lesbos (750-650 a. Chr.) menţionează sosirea lui Enea în Epir, iar Dionisiu din Halicarnas vorbeşte de presenţa lui Enea la Dodona (în apropiere de Ianina, deci nu departe de Butrintò). În schimb, Teocrit din Cizic pune la Butrintò toate evenimentele Troienilor ajunşi în Epir. Virgiliu reia aceste legende în a sa *Eneidă*. Este de asemeni foarte interesant de notat că multe numiri de localităţi din apropierea Butrintului amintesc toponimia troiană.

Printre acestea subliniem că oraşul Santi Quaranta (Saranda, unde este sediul Institutului Romîn) se numia în vechime Anchesmo sau Onchesmo şi s'ar fi ridicat în onoarea lui Anchise, tatăl lui Enea (v. Dionisiu de Halicarnas). Sîntem încredinţaţi că o confruntare a datelor arheologice, — începînd chiar din vremurile neolitice —, cu cele toponimice şi cu legendele păstrate de autorii antici, la care să se adauge şi unele preţioase menţionări din poemele homerice, va duce la resultate nebănuit de importante în legătură cu istoria străveche a neamurilor ilirice şi rolul lor în războiul troian şi în conflictul cu lumea grecească. Atunci se va putea vedea şi semnificaţia retragerii lui Enea în Epir, după distrugerea Troii.

Butrintò a fost fundat în secolul al VI-lea a. Chr. de către Corintieni, poate cu o importantă contribuţie a insulei Corcira (Corfù), ea însăşi o colonie a Corintului. Zidurile încunjurătoare ale acropolei, de stil „pelasgic" sau „ciclopic", dovedesc însă că această cetate este anterioară secolului al VI-lea a. Chr. şi că primii colonişti greci găsiră aici una mai veche, la basa căreia stă foarte probabil o aşezare preistorică. Monumentele scoase la iveală în urma săpăturilor de la Butrintò ilustrează o viaţă grecească foarte intensă. Acropolea e puternic întărită cu trei incinte, prevăzute cu turnuri de apărare, zidite în trei epoci diferite. Cea mai întinsă incintă datează din secolul al V-lea şi al IV-lea a. Chr. Templul grecesc (perioada clasică), porticul, „casa grecească", — a cării determinare ca atare, dacă se va dovedi adevărată, va aduce primele resultate mai precise în legătura cu locuinţile din vremea clasică —, teatrul, dintre clădirile publice cea mai complexă şi mai bine conservată, ceramica, etc., fac dovadă laolaltă de prosperitatea de care s'a bucurat Butrintò în perioada

www.dacoromanica.ro

grecească. Acestei vremi îi aparţine şi aşa-numita „zeiţă din Butrintò", cunoscută în toată lumea arheologică. Statuia se compune din două părţi: capul, de o fineţă rară, aparţinînd ciclului praxitelian şi corpul, o copie romană, din secolul I-iu p. Chr., după un model grecesc, din şcoala lui Phidias.

Peste viaţa grecească se aşternu aici, ca aproape pretutindeni, stăpînirea şi civilisaţia romană. În vremea lui Cesar Butrintò este ridicat la rangul de colonie. O inscripţie vorbeşte de Buthrotum Municipium, iar monumentele de măreţia Romei imperiale.

Din epoca bizantină s'a păstrat, pe lângă alte mărturii, un baptisterium pardosit cu mosaic policrom, cu o decoraţie figurată zoomorfă, represintând simbolul botezului şi al împărtăşirii.

O bisericuţă medievală, diverse clădiri şi mai ales zidul de încunjur, cu contraforturi, reparat mai apoi pe Veneţieni, precum şi unele descoperiri mărunte, ilustrează minunat de bine vremea tulbure a năvălirilor.

Veneţienii întrară prima dată în apele Butrintului la 1084, cînd ajutară aici pe Bizantini în lupta lor contra Normanzilor. La 1320 despotul Epirului, Nicolae, în conflict cu Imperiul de Răsărit, ceru sprijinul şi protecţia Veneţienilor, dîndu-li castelul de la Butrintò, în stăpînirea căruia întrară abia la sfîrşitul secolului al XIV-lea, odată cu insula Corfù. Din vremea stăpînirii veneţiene rămaseră impunătoarele fortificaţii, caracteristice stilului veneţian şi dispuse, precum spune şi autorul, după un plan strategic bine chibzuit. După o lungă stăpînire veneţiană, Butrintò căzu în mînile Turcilor, iar după moartea lui Alì-Paşa de Tepelen, care frecventă foarte des Butrintò, aşezarea de aici îşi pierdu importanţa, ca apoi să fie definitiv părăsită.

Astfel Butrintò, descoperit de Ugolini, în 1924, printr'o fericită intuiţie, oglindeşte prin monumentele scoase la lumină din săpături (care continuă în present supt o altă conducere) istoria unei întregi regiuni. Era şi firesc să fie aşa. Aşezat pe locul cu acelaşi nume, foarte bogat în peşte, avînd spre interior cîmpia roditoare Nurzi, iar spre Mare comandînd, de pe înălţimile sale, trecerea din Adriatică spre Marea Ionică, prin canalul de Otranto, Butrintò avea să joace un rol de mîna întîia şi să fie dorit de atîtea neamuri. El nu scăpă nici de invasia soţilor, care, trecînd din Italia în insula Corfù şi de aici la Santi Quaranta şi Dodona,

www.dacoromanica.ro

vor fi pricinuit mari neajunsuri şi locuitorilor de la Butrintò. Presenţa Bulgarilor şi în general a Slavilor se reflectă de o potrivă şi în toponimia regiunii, nu numai în monumente şi în datele scriptice. D. Berciu.

* * *

P. P. Negulescu, *Destinul omenirii*, I, Bucureşti 1938.

În frumosul său stil, de o limpeziciune clasică, d. P. P. Negulescu tipăreşte, în legătură cu un curs universitar care i s'a cerut, o mare carte de doctrină, adecă, în acest cas, *de înţelepciune*, al cării sens e spus hotărît în prefaţă: negarea doctrinelor politice, oricare ar fi ele, care înţeleg a lucra fără oameni.

Introducerea înseamnă, complect, şi toate apăsările supt care se trăieşte şi toate grozăviile către care se merge. Cu o dureroasă răbdare s'au adunat, cu metodă de istoric, toate cobirile care din nenorocire sînt profeţii şi toate protestările, rămase fără de răsunet.

Într'o primă parte, despre „aspectele psihologice şi etice ale crisei contemporane", se începe cu mărturisiri ale tinerilor de la noi, arătînd adevărul că Statul poate oferi orice ca pregătire şcolară, dar nu e dator să ajute cariera nimănui —, se adaugă statistice şcolare, exemple de aiurea —, pentru a se trece apoi la crisa mondială de după războiu aşa cum o înţeleg spirite distinse. În „Procesul democraţiei" este istorie, care îngăduie rectificări: am arătat că „Marea Cartă" englesă e de fapt numai pentru privilegiaţi, cum întrezăreşte şi autorul. E, aici, o resumare clară a cărţii d-lui Petit-Dutaillis. Partea cu privire la păcatele vechiului regim, — şi după Taine —, poate fi socotită astăzi ca exagerată. Intreagă istorie a Revoluţiei francese e de refăcut. Nu manuale, chiar aşa de bine compilate ca al Mallet, reeditat în ultima ediţie de Isaac, pot da un „adevăr" care a ajuns mai mult ca discutabil. Cu întoarcerea la istoria contemporană, basa e, firește, mai sigură. Se arată că „democraţiei", al cării sens e altul, trebuie să i se puie în sarcină neajunsurile sistemului parlamentar, care, pe lîngă supapa ce represintă şi direcţia ce poate da, e capabil de a fi corectat. Se analisează lucrări interesante, care nu sînt totdeauna de o mai largă notorietate.

Un alt capitol, despre capitalism, cu cel care-l continuă, după un Lewinsohn, calcă în domeniul economiei politice. François Delaisi, foarte seducător, nu e totdeauna o singură călăuză.

www.dacoromanica.ro

Pentru originile bolşevismului orientările erau şi mai puţin sigure, fiind date interesele acelora cari-l presintă. Cărţi recente, scrise şi de Ruşi, ca d. Miliucov, sînt mult mai folositoare decît cele de explicaţie şi propagandă. Pentru revoluţia comunistă însăşi cartea cea mai pătrunzătoare e a celui care, în lucrarea sa francesă, iscăleşte Chassine. Acum în urmă, luminoasa expunere, în revista mea francesă, a d-lui Grondijs, fost luptător în garda albă.

Mai solid întemeiat e capitolul despre fascismul totalitar. Lipseşte doar contactul, care spune mai mult decît toate cărţile, cu însăşi Italia ultimelor decenii. Din materialul întrebuinţat reiese o foarte instructivă sintesă. Caracterul personal al lui Mussolini, singurul, de fapt, important, rămîne totuşi, contrazicător, deci nedesluşit. Se învederează bine ce deosebit e Statul-*respublica* italian de rasa servită de Stat a nazismului italian. Dar metoda de absolutism e în acest cas cu mult mai violentă. Însă şi aici el e cucerit de un partid care-l exploatează. Şi, în fond, Statul mussolinian nu-şi poate trage puterea decît tot de la naţie, care evoluează spre purismul de rasă.

Cartea e tipărită de Fundaţia „Carol al II-lea".

N. Iorga.

* * *

O Górka, *Nieznamy żiwot Bajezida II* · extras din revista „Kwartalnik Historyczny" an. III, fasc. 3, 1938.

Printre manuscriptele Bibliotecii Naţionale din Paris d. Górka a găsit „Biografia lui Baiezid al II-lea" în traducerea lui E. Roboly. Acest izvor cuprinde ştiri nouă cu privire la istoria Polonilor pentru anii 1496-1499. Se subliniază insuficienţa pentru cercetători a izvoarelor polone şi romîne şi se acordă o importanţă deosebită celor islamice (I).

În ceia ce priveşte istoria Romînilor, ne oprim la ştirile despre expediţia lui Ioan-Albert contra Turcilor şi rolul Domnilor romini în aceste lupte. D. Górka, pe basa noului izvor, susţine două lucruri: I) că, în lupta de la 26 Octombre 1497, „Turcii au fost ajutaţi de Valahii din Valahia" ai lui Radu-Vodă (p. 35) şi 2) Ştefan-cel-Mare, fiind înţeles cu Turcii mai d'inainte, n'a luat parte la luptă decît la sfîrşit, numai pentru „urmărire şi pradă".

Prima afirmaţie a d-lui Górka, de mult presupusă, iar acum confirmată prin noul izvor, nu este nouă şi necunoscută. „Cronica moldo-polonă" asigură că şi Radu-Vodă, noul Domn muntean, îl

www.dacoromanica.ro

trimese (lui Ştefan) oameni în ajutor" (N. Iorga, *Istoria Rom.*, IV, p. 231).

În ceia ce priveşte politica lui Ştefan-cel-Mare faţă de Poloni, ea nu este decât o „răsbunare", după ce el a văzut din partea lor pacea călcată"; atunci „dădu drum liber Turcilor, contra cărora se arătase aşa de dispus să înceapă o cruciată" *(ibid.*, p. 235).

Afirmaţia privitoare la Moldoveni, cari n'au luat parte la luptă decît pentru „prada carelor", nu pare întemeiată. Izvorul, după ce vorbeşte de lupta aprigă a Muntenilor, alături de Turci, spune că „armata Voevodului Moldovei s'a năpustit asupra carelor polone şi a prădat tot ce a fost mai scump" (Górka, *o. c.*, p. 35).

Faptul că Moldovenii s'au ales la urmă cu o bogată pradă de războiu, aşa cum pomeneşte biografia, nu dovedeşte că ei n'au luat parte la luptă. Cum Moldovenii erau acei cari îşi apărau interesele teritoriale, e firesc că prada li-a revenit lor. Pe de altă parte, mărturiile altor izvoare ni dovedesc contrariul. De pildă, scrisoarea găsită în corespondenţa Ordinului Teutonic, spune că regele „a fost bătut de Voevodul moldovean şi a pierdut la 6.000 de cară de oaste, afară de altele nenumărate" (Iorga, *l. c.*, p. 233).

Aşa că, relativ la luptele lui Ioan-Albert, „Biografia lui Baiezid al II-lea" nu aduce ştiri nouă.

Valeria Costăchel.

* * *

Emil Vîrtosu şi Ioan Vîrtosu, *Aşezămintele Brîncoveneşti, O sută de ani de la înfiinţare, 1838-1938*, Bucureşti 1938.

Prefaţa acestei bogate culegeri presintă clar istoria Aşezămintelor Brîncoveneşti. Dar cea mai mare parte din frumoasa carte o ocupă documentele.

Între ele, împărţirea averii lui Constantin-Vodă Brîncoveanu, de către Doamna Maria, între fete, gineri şi nepoţi, nu fără participarea, ca martur, şi a lui Ioan-Vodă Mavrocordat, prieten al familiei, cu cei doi Patriarhi, Samuil de Alexandria şi Hrisant de Ierusalim; no. 16. Urmează mai multe acte, mai mult sau mai puţin importante, privitoare la Manolachi Lambrinò, soţul domniţei Bălaşa. La 1731, o înţelegere de avere cu Iordachi Creţulescu a nepotului de fiu al lui Constantin-Vodă, intitulat: „Măriia Sa Costandin prinţipul Brîncovean": lui Iordachi i se zice: „unchiul mieu, tata Iordache Creţulescu"; no. 38. O scri-

www.dacoromanica.ro

soare românească şi grecească (prima parte, autografă) a lui Mihai-Vodă Racoviţă, din 1741; no. 85. Alta de la acelaşi; no. 95. Şi o scrisoare a fiului, capuchehaie, din 1741, no. 93 (despre numirea ca Domn a tatălui). Nouă raporturile, prin scrisori greceşti, cu Paşa din Vidin; n-le 89-90, 92. Socoteli ale soţilor Lambrinò cu tînărul Constantin Brîncoveanu; no. 107. Manolachi moare la 16 Iunie 1745; no. 118. Piatra de mormînt a Bălaşei; no. 135. Averea lor la Camera austriacă; no. 144. Testamentul lor, sora Bălaşei, Safta Creţulescu, fiind în viaţă; se pomeneşte şi fratele lor, Constantin, rămas la Ţarigrad (1745); no. 145.

Urmează actele privitoare la Biserica domniţei. Foarte interesantă lista Mitropoliţilor, episcopilor şi Domnilor, de la pomelnic; pp. 110-1. Culegem, după „Radul Voevod Negru", pe „*Mircea Voevod şi fii lor, Maria, Stana*" (Ciobanul?), Radu-Vodă şi „Despina". Apoi un ciudat „Dimitrie Voevod, Doamna Stana". Doamna lui Pătraşcu-cel-Bun e Ecaterina. Unde s'a adaus „Radul" trebuie Mihai; şi pomenirea anume a mamei „Theodora Doamna" (deci: cu acest titlu). Radu Şerban apare ca „Şerban Voevod", cu mama, soţia şi fiica, Anca. La Simion, soţia Marghita e dată ca „Maria", cu fiul Mihail. Şi Elena lui Alexandru Iliaş. Un „Ioan Voevod" trebuie trecut ca fiu al lui Grigore Ghica. La Radu Leon, soţia, Luchia, vre-o Levantină. La Antonie-Vodă din Popeşti, Doamna Elena şi la fiul, Neagoe, o soţie, Chiajna. La ultimii Fanarioţi: Ruxandra, fiica lui Grigore Matei Ghica, la Matei Ghica Doamna Smaranda, la Scarlat Ghica Doamna Ruxandra. Acelaşi e numele soţiei lui Ştefan-Vodă Racoviţă. Urmează pomelnicele tuturor ctitorilor.

O cumpărătoare de la un Turc, Ahmed-Efendi de la Timişoara, din moştenirea lui Mehmed Aga-Cozliceanul, renegat (1764); n-le 164-7. O învoială cu „Magdalina monafi tipográfi" *(sic)* şi „Nicolae tipograf" (1777); no. 173. „Orfanotrofion" aşezat la Domniţa Bălaşa în 1781 de Alexandru-Vodă Ipsilanti; no. 180 (admirabilă rînduială pe larg). De pe urma cutremurului ruinîndu-se şcoala grecească, se mută la 1803; no. 93. Într'un catalog de acte, şi „Iane Brătianu logofăt", cu însemnare că s'a luat pămînt şi de la „Lazăr sin Ene iuzbaşa ot Brătieni", „Gheorghe fecioru lui Ivaşco Brătiianu cu fečorii lui, Scarlat şi Gheorghe", „Ivaşco, fečoru lui Dragomir Brătiianu"; p. 155. E neamul lui I. C. Brătianu.

www.dacoromanica.ro

Menţiunea lui Simion Marcovici, care-şi zice: „al Veneţiancăi“ (Văcărescu); p. 329, jos.

Un Tudos legătorul de cărţi la 1799; no. 336. Un Iosif zugravul Legerlutz, la 1828; no. 344. Soţia lui e Romîncă; no. 346 (numele scris cu litere latine de soţ). Era Polon din Varşovia.

Spitalul Brîncovenesc e făcut de Austriacul Joseph Hartl; no. 353. Vînzare din partea d-rului Zucker, „Ioan Avgustovici Ţucăr“, care a scris o carte despre Basarabia, către profesorul Gheorghe Hill (1846); no. 416. Era represintantul vestitului Armean basarabean Manuc-beiu. Menţiunea profesorului Antonin Roques încă la 1881; p. 382, nota 1.

Dania Banului Grigore Brîncoveanu către biserica Grecilor din Braşov (1823); no. 466. Urmează catalogul bibliotecii. Înfiarea Zoii Mavrocordat; no. 469. Testamentul lui Brîncoveanu (1824); no. 470; cf. no. 473. Trecerea numelui către Grigore Bibescu (1828); no. 427. Banul moare la 26 April 1832; no. 475. Testamentul Saftei Brîncoveanu (1838); no. 479; cf. no. 483. Ea moare în 1857; no. 497.

N. Iorga.

* * *

F. Milleker, *Vorgeschichte des Banats*, în *Starinar*, vol. XIII, 1938, pp. 102-166.

Autorul presintă de data aceasta materialele din epoca neolitică a Banatului iugoslav. Arată cele cincizeci şi două localităţi identificate pănă în present, descrie obiectele provenite din săpături sau descoperiri întîmplătoare, face istoricul cercetărilor şi indică bibliografia necesară. Cele mai multe descoperiri provin de la Potporani (8 km. spre Sud de Vîrşeţ), Vîrşeţ şi Starcevo, staţiune bine cunoscută prin ceramica ei pictată, care a îngăduit arheologilor să stabilească interesante legături culturale între Transilvania şi Tesalia. D. F. Milleker nu încearcă a determina tipuri de civilisaţie şi a căuta raporturi cu regiunile încunjurătoare. Lucrarea d-sale, ca şi cea din numărul anterior al aceleiaşi reviste din Belgrad, — în care tratează epoca pietrei cioplite —, este mai mult una de *arheologie preistorică*, — de presintare de materiale, — decît de *preistorie* propriu-zisă. Interesante sînt observaţiile pe care le face autorul asupra ocupaţiilor omului neolitic: agricultura, creşterea vitelor, pescuitul, vînatul, industria ceramică, etc. Unele obiecte de import (obsidiană, scoici de mare, etc.) indică rapor-

www.dacoromanica.ro

turile comerciale ale acestei regiuni, a cării aşezare geografică, întocmai ca şi aceia a Olteniei şi a Banatului romîn, care, laolaltă, în ţinuturile învecinate sîrbeşti, formează o unitate culturală în toate vremurile, arată funcţiunea de încrucişare şi de transiţie a influenţelor venite din spre Sudul mediteranean, Adriatică, Alpi, Europa Centrală, Transilvania şi Oltenia.

Pentru noi presintarea obiectelor neolitice din Banatul iugoslav, în majoritate aflate la Museul din Vîrşeţ, unde le-am putut studia acum doi ani, are o deosebită valoare, fiindcă astfel se înlătură o lacună şi din preistoria Olteniei şi chiar din aceia a cîmpiei Munteniei. Se precisează mai bine legăturile spre Vest şi se dobîndesc noi date asupra civilisaţiei Sălcuţa-Gumelniţa (a doua perioadă a neoliticului traco-getic).

Aşteptăm de asemeni cu multă nerăbdare publicarea, în continuare, a descoperirilor din epoca bronzului, cu vestitele necropole de la Vattina şi Vîrşeţ. După lucrarea lui H. Schnoller din 1933, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens* şi aceia începută de bătrînul museist de la Vîrşeţ e de dorit ca vre unul de la noi să adune întreg materialul din Banatul romîn, aşa precum noi înşine am făcut cu acela din Oltenia. Numai în felul acesta, pornind de la *cercetarea regională*, se va putea ajunge la o operă de sintesă deplină asupra Daciei preistorice.

D. Berciu.

* * *

Sterie Diamandi, *Eroii revoluţiei ruse. Lenin, Trotski, Stalin*, Bucureşti 1937.

Înfăptuitorii revoluţiei ruse sînt presintaţi fiecare separat, urmărind viaţa lor de la naştere pînă în zilele noastre. Între cei trei „eroi" nu e făcută nicio legătură, ba chiar multe lucruri se repetă (vezi pp. 31 şi 65, 121 şi 133, 134 şi 187, 190 şi 251), cînd se trece de la un capitol la altul, ceia ce face ca lucrarea să nu aibă unitate. Punctul de vedere sintetic lipseşte cu totul.

Materialul întrebuinţat pare a fi limitat la cîteva cărţi, resumate de autor („Ma vie, essai autobiographique", pentru Troţchi, cunoscutele lucrări ale lui E. Ludwig, B. Bajanov şi B. Sovarin, pentru Stalin).

Introducerea presintă schematic istoria Rusiei înainte de revoluţie (pp. 18-24), cu afirmări simpliste şi nu fără contradicţii

www.dacoromanica.ro

(p. 19) despre Petru-cel-Mare şi Ioan cel Groaznic. În părţile privitoare la mişcarea socialistă în Rusia, se vede lipsa de informaţie; socialiştii vechi, — prima generaţie, ca Plehanov, Vera Zazulici —, sînt puşi pe aceiaşi linie cu Lenin şi Troţchi, cari fac parte din a doua generaţie.

Terminul de „narodnichi" (cari n'au fost un partid politic), cu care se denumiau persoanele adepte ale unei ideologii dominatoare în Rusia la 1870, caracterisată prin reacţia contra influenţei occidentale exagerate, afirmarea specificului naţional rus şi căutarea idealurilor sociale în rîndurile poporului, nu este înţeles de autor. La pagina 43 îl găsim în trei feluri: „narodnichi", poporanişti şi populişti. D. Diamandi a presupus o grupare politică, asemenea cu aceia a populiştilor din Statele Unite la 1896 sau a partidului poporului în Germania la 1890. Denumirea e aceiaşi, conţinutul însă este altul.

Pentru un cetitor care nu cunoaşte de loc istoria prefacerilor sociale în Rusia, lucrarea d-lui Diamandi poate să presinte o lectură cu oarecare folos. Pentru un cunoscător, ea nu oferă interes, de oare ce nu aduce aprecieri personale şi o formă originală.

Valeria Costăchel.

* * *

G. T. Nicolescu Varone, *Jocurile naţionale româneşti*, Bucureşti 1938.

Lucrarea cuprinde mărturiile străine despre jocurile noastre. Călușarii (şi Căluceni; la Macedoneni: aruguciari) sînt în legătură cu tăcerea ce şi impun în legătura lor: călușul, nu cu calul, căci ei nu apar niciodată călare. Urmează cele româneşti (nu trebuia redată traducerea lui D. Cantemir în ortografia lui Laurian şi Massim, cu atît mai puţin un text ardelean după cea din 1829). Cele mai ciudate origini se propun, tinzîndu-se către o tradiţie antică. Se întrebuinţează şi poesia populară şi culegeri de musică.

Urmează observaţiile personale ale autorului.

Şi o ilustraţie nouă.

N. Iorga.

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

Amintiri armeneşti din Botoşani (familiile Ţăranu, Lebădă şi Bolfosu), de d. Andronic Ţăranu, în *Calendarul Plugarilor* pe 1937, pp. 185-9.

*

Un număr de scrisori ale lui Johann Sebastian Bach, vestitul compositor musical, a apărut la Regensburg, cu frumoase portrete (între altele al lui Frederic al II-lea, regele Prusiei, şi ale celor doi Electori de Saxonia şi regi ai Poloniei): *Joh. Seb. Bach, gesammelte Briefe.* Cartea e închinată d-lui Gh. Breazul, profesorul din Bucureşti.

*

Elemente de istorie contemporană, în legătură cu viaţa Basarabiei, se află în numărul festiv al „Buletinului episcopiei Cetăţii-Albe-Ismail", închinat părintelui episcop Dionisie Erhan (Ismail, 1938). Atîtea figuri călugăreşti până acum necunoscute răsar cu acest prilej, represintînd şi manifestarea culturală a poporului românesc la acea mănăstire a Surucenilor, cîrmuită de Serafim Blănarul, mănăstire care „a devenit", se spune frumos, „statul-major, citadela credincioasă a mişcării naţionale de acolo". Şi nu Ion Neaga din vechiul Căuşani tătăresc, cu bisericuţa acoperită de fresce din veacul al XVIII-lea. Apoi un profesor Macarie Untul, la Chişinău, un Iosif Botea. La însuşi episcopul serbătorit se amintesc articolele din „Cuvîntul Moldovenesc", apoi, de d. I. Buzdugan, curagioasa atitudine din Ianuar 1918, împotriva rusismului în haina bolşevică (pp. 19-20). Părintele Dionisie s'a născut în casă de ţărani la Bardăr, în ţinutul Lăpuşna.

*

În revista tendinţioasă *Deutsche Kultur im Leben der Völker, Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums, Deutsche Akademie,* XIII, 3 (Octombre 1938), se observă, la pagina 383, că textul grec al lui Matei din „Tatăl Nostru": τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον, e tradus de Sf. Ieronim întâiu *panem nostrum transsubstantialem* şi apoi numai *quotidianum,* şi tot aşa e în Ulfila şi în cele mai vechi traduceri germane. Deci „pînea noastră cea mai presus de fire"

www.dacoromanica.ro

(de firea omenească), nu „pîinea noastră cea de toate zilele". De altfel rugăciunea devenită aşa de populară are numai sensul unui imn către Dumnezeu „a cărui Impărăţie trebuie să vie şi pe pămînt".

*

In *The Hungarian Quarterly*, IV, 4, se reproduce de d. Ioan Balogh discursul istoricului Bryce contra Romînilor.

Argumentele autorului cărţii clasice asupra „Sfîntului Imperiu Roman" nu sînt solide. El crede că pentru serviciile aduse Puterilor apusene prin ocuparea Budapestei bolşevisate Romînii ar fi luat cu hapca teritorii ungare. De fapt hotarul a fost tras de geografi apuseni, lăsînd zeci de mii de Romîni peste hotare. El se plînge de prigoniri româneşti contra Ungurilor în vederea desnaţionalisării: e o simplă închipuire. Din Ardeal nu admite ca Romănia să iea Nordul, cu Clujul, cu atît mai puţin Oradea, şi cere un coridor spre Secui (îşi închipuie cineva ce graniţă imposibilă ar fi fost aceia care ar fi despărţit Ţara Bîrsei de Moldova!) ori o complectă autonomie pentru aceştia, ca şi cum n'ar fi Romîni între dînşii. Răspinge criteriul că populaţia ţărănească, fiind în majoritate, poate face să se dea naţiei sale oraşe de alt caracter (a căror compoşiţie e datorită şi măsurilor administrative), aceasta pentru că oamenii culţi au dreptul să stăpînească pe ceilalţi. E o ideologie care nu corespunde cu cele mai nobile tradiţii ale poporului engles.

*

In *Luceafărul* de la Timişoara, seria a 2-a, IV, n-le 11-2, d. Aurel Cosma învie personalităţi conducătoare timişorene din secolul al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea (Constantin Şuboniu, Mihai Roşu, protopopul Vasile Georgevici) şi analisează memoriul prin care, la 1814, Romînii din Banat cerură să li se dea episcop de naţia lor.

*

Preţioase lămuririle din broşura păr. Ştefan Manciulea, *Biblioteca Centrală din Blaj*, Bucureşti 1938. E o istorie complectă a însemnatului aşezămînt. Se pomeneşte de Cipariu „o liturghie manuscrisă în trei limbi: greceşte, sîrbeşte şi româneşte, cu miniaturi elegante, in-4°, legată în piele" (p. 7). *E o ruşine că până*

www.dacoromanica.ro

acum nu s'a găsit nimeni în Ardeal să deie un catalog descriptiv al manuscriptelor şi cărţilor rare. Păr. Manciulea făgăduieşte a publica o parte din corespondenţă. Dorinţa Catalogului o manifestă şi acest zelos cercetător.

*

O bună privire de total asupra Armenilor din Romănia o desface d. Vlad Bănăţeanu dintr'o operă întinsă despre acest popor şi o publică supt titlul *Armenii în istoria şi în viaţa românească* (Bucureşti 1938). Nou ce se spune despre prioritatea Armenilor uniţi la Bărăţia bucureşteană; p. 32. Asachi poate fi Armean după tată, nu însă Haret, de origine siriană. E curioasă menţiunea în matricula Colegiului ieşean a lui Vasile Conta ca „de naţiune armeană" şi „fiu de preot", Îl ştiam fiu de preot romîn din judeţul Neamţ. Aşa socotia şi sora, Ana, măritată cu Gheorghe Chernbah, şi alte surori, de la Paris. Lucrul cerea o lămurire, şi ea a fost dată: originea armeană a lui Conta se sprijină pe o cetire greşită. Pot fi Armeni şi Negruţii, după nume, şi Morţunii. Se uită rolul familiei Goilav (= Goliath).

*

În *Preocupări literare*, II, 9, d. Marin Popescu-Spineni învie pe Ioan Ciuli, născut lîngă Bitolia, la 1862, care a alcătuit un studiu despre *Găgăuţi şi Bulgari* şi altul despre *Geografia Peninsulei Balcanice,* ambele inedite. El socoate „500.000 Romîni în Turcia şi Tesalia, 170.000 în Serbia şi Bulgaria".

*

Asupra legăturii dintre decabrismul rus, aşa cum îl vedea diplomaţia austriacă, şi carbonarism, C. de Grunwald, în *Le Monde Slave*, Februar 1938 (şi documente).

*

D. Giuseppe Marzemin revine, în broşura sa *Le condizioni topografiche e biologiche della Laguna di Venezia all'età romana. Le sorti della città: tra geologia e storia*, 1938, din *Atti* ale Societăţii italiene pentru progresul ştiinţilor, cu argumente de tehnică geografică, asupra ideilor sale privitoare la originile preistorice ale Veneţiei.

*

www.dacoromanica.ro

O bună bio-bibliografie a lui Duiliu Zamfirescu, de d. Lucian Predescu *(Duiliu Zamfirescu, Viața și opera*, București [1938]). Foarte multe lămuriri, atîtea din ele cu totul noi.

*

Știri noi despre viitorul episcop de Buzău Dionisie Romanò, în I. Nistor, *Corespondența lui Coronini*, Cernăuți 1938, pp. 564-5, no. 564. Săliștean, de vre-o patruzeci și șase de ani; cu douăzeci și patru de ani în urmă, sfințit la Neamț. Traduce *Génie du christianisme* al lui Chateaubriand. În 1847-8 Mitropolitul Nifon îl trimete în Rusia contra lui Bibescu. Participă la 1848: cată a strecura proclamații din Ardeal. Supt ocupația rusească, tipărește în *imprimeria secretă a lui Eliad* și *Tell* o broșură contra ei. Rușii voiau să-l exileze la ei în țară. Domnul îl face a fi exilat la Neamț. Trimes de Turci din București la Șumla, e decorat cu Ordinul Megidie. Ajunge stareț la Neamț, cu 1.500 de călugări, în locul rusofilului Natanail: e vorba de o reformă acolo, de așezarea unui Seminariu. Se opun călugării, în frunte cu Mitropolitul, dar sînt învinși (raport al consulului ieșean al Austriei, Testa).

*

D. Jozef Lettrich ni trimete o broșură *Slováci a Rumuni*, apărută la Bratislava. Se adaugă unele lămuriri la ce se știa despre colaborarea între oamenii politici slovaci și romîni (Urban Vajansky, Hodža): în „Clubul deputaților naționalităților nemaghiare", președinte era Teodor Mihali și secretar d. Hodža, de la 1905. Și privire asupra trecutului (se admite vechimea Romînilor în Maramureș; nu se uită Ioan Tăutul, Tóth = Slovac); noua acțiune de colaborație începe încă din 1892. Contribuțiile sînt a d-lui Hodža și a d-nei Huškova-Flajšhansova.

N. Iorga.

NOTIȚE

Unele covoare românești inedite la doctorul Ygrec (Glicsman), *Problema socială și sanitară a locuințelor rurale în România*, București 1929. Și multe case cu valoare de artă pe lîngă acelea ale miseriei.

*

În lucrarea sa, apărută în românește supt titlul *Basarabia, România și Italia* (București 1927), caldă apărare a drepturilor

www.dacoromanica.ro

naţionale româneşti, Tommaso Tittoni, fost preşedinte al Senatului italian, citînd şi rapoarte de ale sale ca ambasador la Paris, adauge: „Ministrul di San-Giuliano prin suggestiune şi la sfîrşitul lui Septembre, puţin înainte de boala care avea să-i pricinuiască moartea, mi-a comunicat că între el şi Brătianu s'a încheiat un pact prin care Italia şi România se obligă să-şi comunice reciproc tot ceia ce-şi propuneau să facă pe viitor cu privire la războiu.

Di San-Giuliano mă înştiinţează că acel acord era foarte secret şi că numai Suveranii Italiei şi României şi preşedintele Consiliului, Salandra, aveau cunoştinţă şi că nici în Italia, nici în România nu se comunicase lucrul miniştrilor şi represintanţilor în străinătate"; p. 12.

De aceiaşi părere era Tittoni.

Se aduc înainte şi aceste telegrame din 1919:

Regele Ferdinand către regele Victor-Emanuel: „La réalisation de notre but commun, les aspirations nationales de nos deux pays mettent à côté l'un de l'autre l'armée italienne et mon armée et renforcent par des liens encore plus solides et durables l'amitié traditionnelle de nos deux pays. La victoire commune définitive consacrera la confraternité de naissance". I. I. Brătianu către Sonnino: „Votre Excellence a pu constater que dès le début de la guerre nous n'avons rien négligé en vue d'établir entre nos deux pays l'unité d'action que nous indiquent notre origine commune, nos sentiments et nos grands intérêts présents et futurs"; pp. 16-7.

*

Se ştie rolul de oposant contra Imperiului napoleonian pe care l-a jucat, timp de mai mulţi ani, Romînul, mutat la Paris, Grigore („Grégory") Gănescu, care publică apriga foaie *le Nain Jaune*.

Iată însă că în hîrtiile găsite la Tuilerii în momentul căderii regimului *(Papiers et correspondance de la famille impériale*, I, Paris 1871), găsim (p. 151 şi urm), nu numai menţiunea scrisorii pe care ministrul de Interne o adresează senatorului Conti, omul Împăratului, pentru a recomanda pe Gănescu, care, „malgré son passé, ou au moins sa réputation, m'a promis de devenir le bon (courant au *Nain Jaune*) et d'absorber l'autre", începînd cu un articol de laude pentru Suveran, articol care a „uimit multă lume" şi care merită o „încurajare". El însuşi invocă „lungile

www.dacoromanica.ro

sale studii politice“ şi „sa toute politique éducation“: se oferă, dacă e ales deputat, să strivească de la tribună pe „orleanişti“. Aminteşte ce a scris în *Le Parlement*. De altfel e gata a se aşeza oriunde ar putea fi de folos. Stilul conaţionalului nostru e de ultima calitate, aşa încît polemicile sale trebuie să fi fost fundamental prefăcute.

N. Iorga.

*

Pe unul din cele două exemplare ale Academiei Romîne din *Tîrnosanie...*, Tîrgovişte 1652: сїю книгѫ глаголемꙋю тѫрносаніе кѫпи ав рѫб бжїи Ioasaf ermonah igumen ot Argiş, Avgust 10 dni, lt. 7196“.

Celălalt exemplar cuprinde un adaus manuscript: „Tocmeala de sfinţirea besearicii, a sfenţirii cei mici...“.

*

Pe exemplarul Academiei Romîne din Κατήχησις ἱερά, a lui Nicolae Vulgaris, Veneţia 1681, ed. N. Glykys: „Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει ἐμοῦ Γρηγορίου ἱεροδιακόνου, 1763, Σεπτεμβρίου πρώτῃ“.

*

Pe unul din cele două exemplare ale Academiei Romîne din Γνωμικὰ παλαιῶν τινῶν φιλοσόφων, Tîrgovişte 1713: „ Καὶ τόδε Φιλοθέου ἱερομονάχου Περιστεριώτου, 1767“.

*

Acelaşi, pe un exemplar din „Μέλισσα“, Veneţia 1680, ed. N. Glykys: „Εἰς χρῆσιν μετὰ καὶ ἄλλων τὸ παρὸν Φιλοθέου ἱερομονάχου Περιστεριώτου τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος πόλεως, 1776.

*

Pe o *Psaltire* românească (Bucureşti, 1780), aflată cîndva la anticarul Nathan Charan, aceste patru versuri la sfîrşit:

Tipografe, cel ce ai tipăritŭ,
Lauda mea ai priimitŭ.
Tipărindŭ cu meşteşugire,
Citescŭ şi eu cu lesnire.

Grigorie logofăt, 1783.

*

Pe întăiul volum din Sf. Ioan Damaschin, *Opera omnia*, tipărit supt îngrijirea lui Lequien la Veneţia, în 1748 (2 vol.),

www.dacoromanica.ro

şi aflat în biblioteca Academiei Romîne: „S'au cumpărat de răposatul Dorothei de la popa Zois". A trecut apoi în biblioteca Colegiului Sf. Sava.

Cel de-al doilea volum poartă şi el însemnarea: „Ἐκ τῶν τοῦ Γεροντίου μοναχοῦ, 1785", şi a trecut în biblioteca Seminariului Central.

*

Pe exemplarul celui d'intăiu volum din *Istoria Crimeii*, publicată de Polizois Lambanitziotis, la Viena (2 vol., 1792), aflat la Academia Romînă: „Καὶ τόδε σὺν δευτέρῳ τόμῳ Κωνσταντίνου Μαυρικίου". La sfîrşit: „Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις τοῦ Κωνσταντίνου Μαυρικίου, καὶ ἐνταῦτα ἔγραψε ὁ κάτωθεν ὑπογεγραμμένος..."

Tot acolo, însemnarea aceluiaşi Constantin Maurikios, despre cutremurul de pămînt din Iaşi, la 14 Octombre 1802:

„Τῷ ᾳωβ'-φ, τῇ ιδ'-ῃ Ὀκτωβρίου, περὶ τὰς ἑπτὰ ὥρας τῆς ἡμέρας, σεισμὸς μέγας ἐγένετο εἰς Μολδαβίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς οἰκουμένης, ὥστε πολλαὶ τῶν οἰκοδομῶν εἰς Γιάσοι καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Πογδανίας, ἄλλαι μὲν ἔπεσαν μέχρι ἐδάφους, ἄλλαι δὲ διερρέγησαν, καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐσκοτώθησαν, καὶ ἐγράφη πρὸς μνήμην".

*

Pe exemplarul Academiei Romîne din Constantin Hrmenopol, Ἐξάβιβλος, Veneţia 1766, ed. N. Glykys: „Καὶ τόδε Τρωάδος Βενεδίκτου".

*

Tot acolo: „Τὸ(ν) παρὸν βιβλίον εἶναι τοῦ Χ. Κωνσταντίνου Παναγιωτοῦ(!)".

*

Pe exemplarul Academiei Romîne din Νέος Κλίμακας, Veneţia 1693, ed. N. Glykys: „Σωφρόνιος monah".

Tot acolo un „Alecsie" sau „Alecsios".

*

Pe un *Tipic* grecesc de la Academia Romînă, tipărit la Veneţia, în 1643, o semnătură ştearsă, din care se mai poate ceti „...Δουδέσκουλον".

*

Pe unul din cele două exemplare ale Academiei Romîne din Teofil Coridaleu, Ἔκθεσις περὶ ἐπιστολικῶν τύπων, Halle 1768: „Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ἐμοῦ τοῦ Γρηγορίου Κωνστ." Cartea cuprinde numeroase însemnări printre rînduri.

N. A Gheorghiu.

www.dacoromanica.ro

Din **N. IORGA:**

„ISTORIA ROMÂNILOR"

au apărut și se găsesc de vânzare:

Vol. I partea I, *Strămoșii înainte de Romani*, 267 pag.		sfârșit
„ I „ II, *Sigiliul Romei*, 353 pag. . . .		150 „
„ II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, 342 pag.		150 „
„ III, *Ctitorii*, 353 pag.		180 „
„ IV, *Cavalerii*, 451 pag.		280 „
„ V, *Vitejii*, 427 pag.		250 „
„ VI, *Monarhii*, 520 pag.		300 „
„ VII, *Reformatorii*, 352 pag.		200 „
„ VIII, *Revoluționarii*, 398 pag.		250 „
„ IX, *Unificatorii*, 402 pag.		250 „

www.dacoromanica.ro

Aşezământul tipografic
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

Preţul: **60 lei.**

www.dacoromanica.ro